

Lokalna Grupa Działania „Brama na Podlasie”

Lokalna Strategia Rozwoju

Fundusze
Europejskie

Rzeczpospolita
Polska

Dofinansowane przez
Unię Europejską

Wysokie Mazowieckie, lipiec 2023

Wstęp	- 3 -
Rozdział I. Charakterystyka partnerstwa lokalnego.....	- 4 -
1. Nazwa i forma prawna.....	- 4 -
2. Opis procesu tworzenia partnerstwa	- 4 -
3. Ogólny opis struktury	- 4 -
4. Ogólna informacja o składzie organu decyzyjnego i stosowane rozwiązania	- 5 -
5. Funkcjonowanie LGD reguluje Statut wraz z dokumentami wewnętrznymi	- 6 -
Rozdział II. Charakterystyka obszaru i ludności objętej wdrażaniem LSR.....	- 7 -
1. Opis obszar i mapa.....	- 7 -
2. Obszar jest odpowiedni dla strategii	- 8 -
Rozdział III. Partycypacyjny charakter LSR	- 9 -
1. Etapy prac	- 9 -
2. Metody i narzędzia	- 9 -
Rozdział IV. Analiza potrzeb i potencjału LSR.....	- 16 -
1. Analiza potrzeb rozwojowych i potencjałów obszaru wdrażania LSR.....	- 16 -
2. Określenie grup docelowych	- 19 -
3. Wsparcie lokalnych inicjatyw.....	- 21 -
4. Zagospodarowanie przestrzenne/układ osadniczy	- 21 -
5. Stan infrastruktury	- 24 -
6. Charakterystyka gospodarki/przedsiębiorczości.....	- 26 -
7. Rynek pracy	- 30 -
8. Działalność sektora społecznego	- 33 -
9. Problemy społeczne	- 36 -
10. Podejścia LGD do kwestii przestrzegania zasady równości szans i niedyskryminacji	- 42 -
11. Dziedzictwo kulturowe/zabytki	- 42 -
12. Obszary atrakcyjne turystycznie	- 47 -
13. Obszary wiejskie.....	- 49 -
14. Rolnictwo i rynek rolny	- 52 -
15. Produkty lokalne, tradycyjne i regionalne	- 54 -
16. Obszar edukacji formalnej	- 56 -
17. Zasady zrównowazenia środowiskowego.....	- 58 -
Rozdział V. Spójność, komplementarność i synergia	- 59 -
1. Opis zgodności i komplementarności LSR z innymi dokumentami planistycznymi/ strategiami.....	- 59 -
2. Opis sposobu integrowania różnych sektorów, partnerów, zasobów czy branż działalności gospodarczej	- 61 -
Rozdział VI. Cele i wskaźniki	- 63 -
Rozdział VII. Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru.....	- 79 -
1. Ogólna charakterystyka przyjętych rozwiązań formalno-instytucjonalnych wraz ze zwięzłą informacją wskazującą sposób powstawania poszczególnych procedur, ich kluczowe cele i założenia.....	- 79 -
2. Sposób ustanawiania i zmiany kryteriów wyboru zgodnie z wymogami określonymi dla programów, w ramach których planowane jest finansowanie LSR z uwzględnieniem powiązania kryteriów wyboru z diagnozą obszaru, celami i wskaźnikami.	- 80 -
3. Wskazanie w jaki sposób w kryteriach wyboru operacji została uwzględniona innowacyjność.....	- 80 -
4. Informacja o realizacji projektów grantowych, operacji własnych oraz operacji realizowanych w partnerstwie, z partnerami spoza obszaru danej LSR.	- 81 -
Rozdział VIII. Plan działania	- 83 -
1. Zwięzła charakterystyka przyjętego harmonogramu osiągania poszczególnych celów i wskaźników	- 83 -
2. Wyszczególnienie kamieni milowych realizacji LSR	- 83 -
Rozdział IX. Plan finansowy LSR.....	- 84 -
Rozdział X. Monitoring i ewaluacja.....	- 86 -
Wykaz wykorzystanej literatury	- 88 -

Wstęp

Lokalna Strategia Rozwoju została opracowana przez społeczność lokalną, przy uwzględnieniu założeń *Programu Fundusze Europejskie dla Podlaskiego na lata 2021-2027* oraz *Planu Strategicznego Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2021-2027* oraz lokalnych potrzeb i uwarunkowań. Dokument ten jest efektem współpracy przedstawicieli trzech sektorów: publicznego, społecznego i gospodarczego, zgodnie z zasadami uspołecznionego i oddolnego planowania strategicznego. Kluczowy udział w tworzeniu strategii odegrali lokalni liderzy, przedstawiciele organizacji pozarządowych, grup nieformalnych i osób w niekorzystnej sytuacji, pracownicy Urzędów Gmin z obszaru Stowarzyszenia oraz członkowie LGD. Proces przygotowania Strategii był ukierunkowany w szczególności na zagadnienia dotyczące innowacyjności, cyfryzacji, środowiska i klimatu, zmian demograficznych ze szczególnym uwzględnieniem starzenia się społeczeństwa oraz wyludniania się obszaru planowanego do objęcia oraz partnerstwa polegającego na przyszłej wspólnej realizacji przedsięwzięć i projektów.

Przygotowanie treści poszczególnych rozdziałów oraz prace redakcyjno-edytorskie wykonane zostały przez członków Grupy Roboczej przy ścisłej współpracy z Członkami Zarządu, a także przedstawicielami pozostałych organów LGD - Komisji Rewizyjnej oraz Rady. Przygotowanie Strategii zostało współfinansowane ze środków Unii Europejskiej w ramach działania 19. *Wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER* dla poddziałania 19.1 *Wsparcie przygotowawcze* Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020.

Rozdział I. Charakterystyka partnerstwa lokalnego

1. Nazwa i forma prawna

Lokalna Grupa Działania „Brama na Podlasie” (LGD BnP) jest stowarzyszeniem „specjalnym” posiadającym osobowość prawną,

W Stowarzyszeniu obok osób fizycznych, podmiotów gospodarczych, członkami są także osoby prawne, w tym jednostki samorządu terytorialnego. Nadzór nad organizacją sprawuje Marszałek Województwa Podlaskiego. W LGD obok organów zarządu i nadzoru, funkcjonuje organ decyzyjny, który dokonuje wyboru operacji do dofinansowania.

2. Opis procesu tworzenia partnerstwa

Pomysł powołania partnerstwa lokalnego, skupiającego przedstawicieli trzech sektorów i działającego na rzecz szeroko rozumianego rozwoju zrodził się w 2007 r., podczas spotkań przedstawicieli samorządów i lokalnych liderów.

W efekcie, po dokładnym zapoznaniu się z zasadami oddolnej inicjatywy w ramach 4 osi PROW, zdecydowano o podjęciu współpracy pomiędzy 10 gminami: miasto i gmina Brańsk, Ciechanowiec, Czyżew, Klukowo, Kulesze Kościelne, Nowe Piekuty, Szepietowo, Rudka, Wysokie Mazowieckie. Współpracy w celu rozpoczęcia działań zmierzających do aktywizacji samorządów i partnerów społeczno-gospodarczych, zainteresowanych wspólnym działaniem na rzecz budowania kapitału społecznego, aktywizacji środowisk lokalnych, tworzenia nowych miejsc pracy i dochodu, zachowania i wykorzystania dziedzictwa kulturowego oraz zasobów przyrodniczych.

Efektem współpracy stało się powołanie Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania „Kraina Bobra”. 8.05.2008 r. odbyło się zgromadzenie założycieli stowarzyszenia. Stowarzyszenie zostało zarejestrowane 21.08.2008 r. przez Sąd Rejonowy w Białymstoku, XII Wydział Gospodarczy Krajowego Rejestru Sądowego pod numerem KRS: 0000310272.

10 gmin inicjatorów partnerstwa LGD „Kraina Bobra” z uwagi na bardzo dobrą współpracę i jej wymierne korzyści podtrzymało wolę dalszego współdziałania w ramach grupy w nowej perspektywie na lata 2014-2020. W szeregi członków LGD „Kraina Bobra” w dn. 30.10.2014 przyjęto także miasto Wysokie Mazowieckie, które z uwagi na dotychczasowe przepisy w zakresie LEADER nie mogło być członkiem (członkiem mogła być tylko gmina miejska do 5 tys. mieszkańców).

Ponadto, z obszaru sąsiedniej LGD „Brama na Bagna”, cztery gminy: Zambrów, Kołaki Kościelne, Rutki i Szumowo wyraziły wolę członkostwa w Lokalnej Grupie Działania „Kraina Bobra”. Zarząd LGD „Kraina Bobra” pozytywnie odniósł się do tych propozycji i w dn. 12.05.2015 przyjął do struktury LGD gminy: Zambrów i Rutki-Kossaki oraz w dn. 8.06.2015 gminy: Szumowo i Kołaki Kościelne.

Z uwagi na potrzebę zachowania spójności terytorialnej zaproponowano współpracę także miastu Zambrów. Spotkało się to z pozytywnym odbiorem i Zarząd LGD na posiedzeniu w dn. 1.07.2015 przyjął miasto Zambrów w poczet członków LGD.

W związku ze znacznym powiększeniem obszaru Walne Zebranie Członków w dn. 18.09.2015 podjęło decyzję o zmianie nazwy organizacji na: Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania „Brama na Podlasie”. LGD planuje kontynuować dotychczasową politykę rozwoju obszaru objętego LSR. Obecna Strategia obejmuje swym zasięgiem 12 gmin.

Stowarzyszenie realizowało Strategię w ramach Programu Leader PROW 2007-2013. Gminy będące inicjatorami Stowarzyszenia posiadają doświadczenie we wdrażaniu podejścia LEADER oraz instrumentu RLKS w szczególności w realizacji projektów wpływających na rozwój społeczności lokalnej.

3. Ogólny opis struktury

Członkowie LGD reprezentują wszystkie wymagane przepisami sektory: publiczny, społeczny i gospodarczy. Wszystkie gminy, objęte LSR, są jej członkami i mają swych przedstawicieli w każdym wymaganym sektorze. Najliczniej reprezentowany jest sektor społeczny. Jednakże Stowarzyszenie ma charakter otwarty, w swojej działalności stale zachęcała i zachęcać będzie do podjęcia współpracy z LGD przez podmioty lub mieszkańców z terenu zrzeszonych gmin, a także spoza tego obszaru, którzy wyrażają taką chęć. Zaproszenia do przystąpienia do

Stowarzyszenia wystosowywane są w sposób bezpośredni, na spotkaniach informacyjnych, indywidualnych konsultacjach, a także na stronie internetowej Stowarzyszenia. Inkluzywny charakter działalności LGD przewiduje dużą otwartość stowarzyszenia na nowych członków oraz kadencyjność organów stowarzyszenia.

W skład Stowarzyszenia wchodzi reprezentanci różnych środowisk, tj. przedsiębiorcy, reprezentanci i pracownicy instytucji publicznych i niepublicznych, w tym edukacyjnych i kulturalnych, a także parafii, stowarzyszeń, które na co dzień podejmują pracę na rzecz różnych grup społecznych o specyficznych potrzebach, np. osób starszych (m.in. Uniwersytety Trzeciego Wieku), dzieci i młodzieży (m.in. Szkoły, Gminne /Miejskie Ośrodki Kultury), osób z grup w niekorzystnej sytuacji (Gminne/ Miejskie Ośrodki Pomocy Społecznej, a także Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej działający na obszarze Województwa Podlaskiego), osób bezrobotnych lub nieaktywnych zawodowo, w tym rolników (Podlaski Ośrodek Doradztwa Rolniczego). Ma to ogromne znaczenie dla charakteru interwencji podejmowanej przez LGD w lokalnym środowisku. Wiedza i doświadczenie podmiotów lub osób zaangażowanych w pracę na rzecz osób najbardziej potrzebujących przyczyni się do kierowania odpowiedniego i efektywnego wsparcia, wynikającego z potrzeb jakie komunikują te grupy.

Stowarzyszenie swoje cele realizuje m.in. poprzez opracowanie i realizację Lokalnej Strategii Rozwoju we współpracy z lokalną społecznością, opartej na pogłębionym partnerstwie i skutecznej komunikacji, poprzez różnorodne formy komunikacji.

Dodatkowo LGD realizować będzie działania integracyjno-aktywizujące kierowane do społeczności lokalnej, które potwierdzają również inkluzywny charakter działalności LGD,

W celu zapewnienia partnerskich relacji w LGD i efektywnej współpracy różnych podmiotów wdrażających LSR relacje między członkami LGD na etapie wdrażania LSR są oparte na pogłębionym partnerstwie i skutecznej komunikacji. Zasady wymiany informacji oraz sposób komunikacji pomiędzy członkami LGD prowadzony będzie w miarę posiadanych możliwości w sposób zapewniający dostępność osobom ze szczególnymi potrzebami przez stosowanie uniwersalnego projektowania lub racjonalnych usprawnień, w tym za pośrednictwem środków komunikacji elektronicznej. LGD przewiduje m. in.: różnorodne formy komunikacji (nie tylko formalne), kolegialny sposób podejmowania decyzji, stosowanie konsultacji/uzgodnień z pozostałymi członkami LGD, otwartość na inicjatywy członków LGD - możliwość zgłaszania propozycji/inicjatyw przez członków LGD dot. funkcjonowania LGD i wdrażania LSR oraz stwarzanie zachęt do ich zgłaszania.

Reasumując skład grupy jest reprezentatywny dla lokalnej społeczności i uwzględnia przedstawicieli sektora publicznego, społecznego i gospodarczego a także innych grup szczególnie istotnych z punktu widzenia realizacji Strategii oraz mieszkańców obszaru.

4. Ogólna informacja o składzie organu decyzyjnego i stosowane rozwiązania

Warunkiem koniecznym dla prawidłowości przeprowadzenia procesu decyzyjnego jest zagwarantowanie przedstawicielstwa każdego z sektorów (społecznego, gospodarczego i publicznego) w Radzie. **Władze publiczne, ani żadna pojedyncza grupa interesu, nie kontroluje procesu podejmowania decyzji.** Funkcje członków Rady pełnione są osobiście, w przypadku wybranych osób fizycznych - przez te osoby fizyczne, a w przypadku osób prawnych - przez osoby uprawnione do reprezentowania tych osób prawnych. Zaplanowano okresowe podnoszenie kwalifikacji Członków Rady, zarówno w ramach szkoleń wewnętrznych Biura jak i prowadzonych przez zewnętrznych ekspertów.

Decyzje Rady, w szczególności decyzje w sprawach związanych z oceną i wyborem operacji, podejmowane są w formie uchwał zwykłą większością głosów (każdy członek Rady dysponuje jednym głosem). Biuro stowarzyszenia prowadzi ponadto *Rejestr interesów*, bazujący na oświadczeniach przedstawicieli organu decyzyjnego. Członkowie Rady są zobowiązani zachować bezstronność w wyborze operacji. Gwarantem bezstronności jest wypełnianie *Deklaracji bezstronności w procesie wyboru operacji*. Dla zapewnienia prawidłowości wyborów dokonanych przez członków Rady przewidziane są także działania dyscyplinujące. Zgodnie ze statutem, trzykrotna kolejna nieusprawiedliwiona nieobecność skutkuje skreśleniem z listy Członków Stowarzyszenia, a tym samym z listy Członków Rady. Dodatkowo zaplanowano okresowe podnoszenie kwalifikacji Członków Rady, zarówno w ramach szkoleń wewnętrznych Biura, jak i prowadzonych przez zewnętrznych ekspertów. Pierwsze szkolenie zostanie zorganizowane przed pierwszym posiedzeniem Rady w

sprawie oceny i wyboru operacji. Wyżej wymienione mechanizmy pokazują zdolność LGD do realizacji Strategii.

5. Funkcjonowanie LGD reguluje Statut wraz z dokumentami wewnętrznymi

Statut (zatwierdzany uchwałą Walnego Zebrania Członków)

- reguluje najważniejsze kwestie przewidziane w ustawie z dn. 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach: nazwę stowarzyszenia, teren działania i siedzibę stowarzyszenia, cele i sposoby ich realizacji, organy i ich kompetencje, sposób nabywania i utraty członkostwa, przyczyny utraty członkostwa oraz prawa i obowiązki członków, a także wskazuje władze stowarzyszenia, tryb dokonywania ich wyboru, uzupełniania składu oraz ich kompetencje, sposób reprezentowania stowarzyszenia oraz zaciągania zobowiązań majątkowych, a także warunki ważności jego uchwał, sposób uzyskiwania środków finansowych oraz ustanawiania składek członkowskich, zasady dokonywania zmian statutu oraz sposób rozwiązywania się stowarzyszenia.

Regulamin Rady (zatwierdzany uchwałą Zarządu)

- reguluje szczegółowe zasady wynagradzania członków Rady, zwoływania i organizacji posiedzeń organu decyzyjnego, w tym sposób informowania członków organu o posiedzeniach, zasady dostarczania dokumentów dotyczących spraw podejmowanych na posiedzeniach, sposób wyłączenia Członka z oceny, zasady protokołowania posiedzeń

Regulamin Walnego Zebrania Członków (zatwierdzany uchwałą Walnego Zebrania Członków)

- określa szczegółowe zasady zwoływania i organizacji posiedzeń, sposób informowania członków o posiedzeniach, zasady podejmowania decyzji w sprawie powołania organów LGD (sposób zgłaszania kandydatów, oddawania głosów, ograniczenia dotyczące możliwości łączenia różnych funkcji w LGD, wybory uzupełniające), organy Walnego Zebrania, zasady protokołowania posiedzeń.

Regulamin Zarządu (zatwierdzany uchwałą Walnego Zebrania Członków)

- określa zasady powoływania Członków Zarządu, zadania Zarządu, kompetencje, tryb zwoływania posiedzeń, prowadzenie dokumentacji,

Regulamin Komisji Rewizyjnej (zatwierdzany uchwałą Walnego Zebrania Członków)

- określa zadania, tryb pracy Komisji

Regulamin biura (zatwierdzany uchwałą Zarządu)

- określa zasady organizacja biura, zatrudniania i wynagradzania pracowników, uprawnienia dyrektora biura, opis stanowisk prezentujący podział obowiązków i zakres odpowiedzialności oraz wymagania konieczne i pożądane, podstawowe obowiązki pracodawcy i pracownika, zasady świadczenia doradztwa, zasady udostępniania informacji będących w dyspozycji LGD uwzględniające zasady bezpieczeństwa informacji i przetwarzania danych osobowych

Polityka rachunkowości (zatwierdzany Zarządzeniem Prezesa)

- określa ogólne zasady rachunkowości, prowadzenia ksiąg rachunkowych, dowody księgowe i gospodarkę kasową oraz zkładowy plan kont,

Polityka bezpieczeństwa (zatwierdzany Zarządzeniem Prezesa)

- regulująca zasady udostępniania informacji będących w dyspozycji LGD, a także zasady bezpieczeństwa informacji i przetwarzania danych osobowych.

Rozdział II. Charakterystyka obszaru i ludności objętej wdrażaniem LSR

1. Opis obszar i mapa

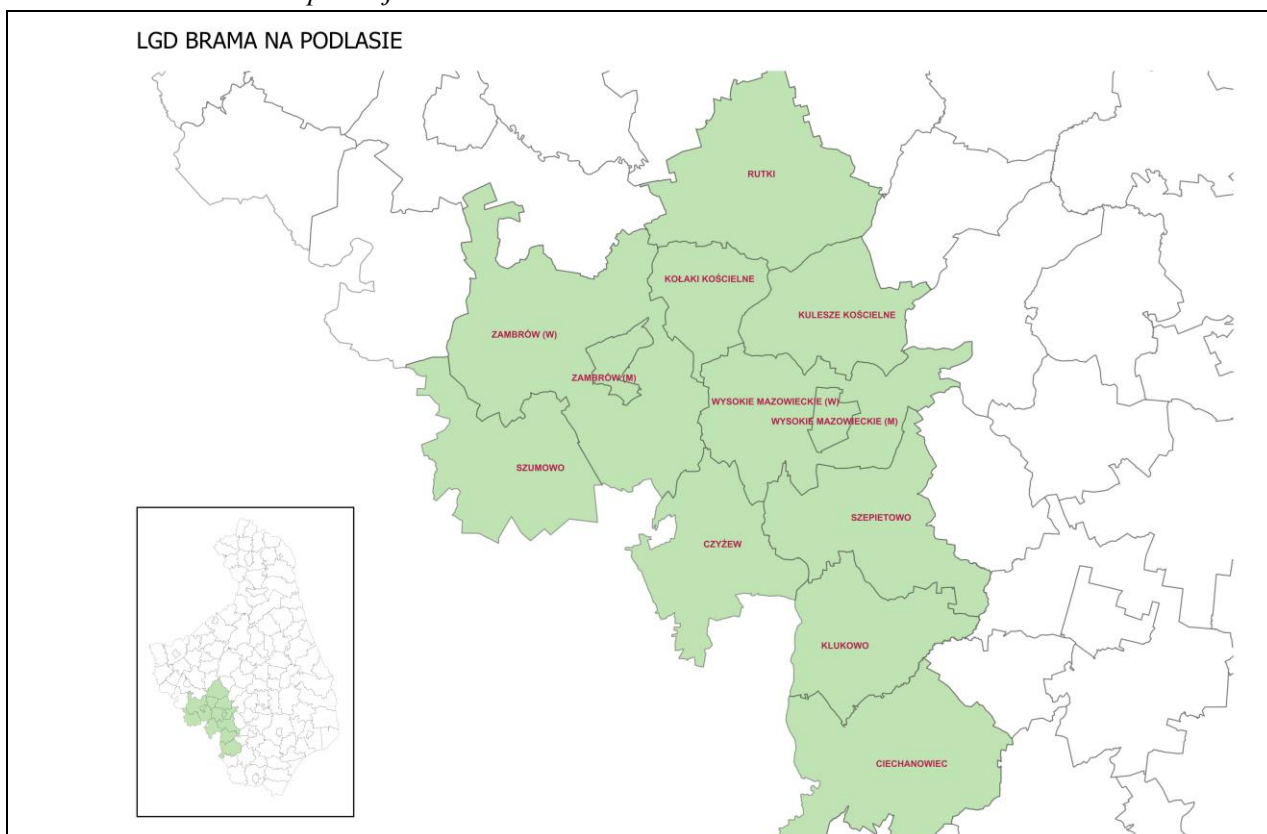
Obszar LGD BnP tworzy 12 gmin z dwóch powiatów województwa podlaskiego tj.: Ciechanowiec, Czyżew, Klukowo, Kulesze Kościelne, Szepietowo, Wysokie Mazowieckie miasta i gmina, Kołaki Kościelne, Rutki, Szumowo oraz Zambrów miasto i gmina. Każda gmina pozostaje w bezpośrednim sąsiedztwie z co najmniej jedną gminą LGD, tworząc tym samym zwarty geograficznie obszar. Według danych na 31.12.2020 obszar zamieszkuje 85 119 mieszkańców.

Tabela 1. Powierzchnia i ludność obszaru

Jednostka	Powierzchnia	Liczba ludności
	ha	km ²
Wys. Maz. m.	1 524,00	9 177
Ciechanowiec	20 118,00	8 294
Czyżew	13 040,00	6 155
Klukowo	12 385,00	4 144
Kulesze Kośc.	11 532,00	3 006
Szepietowo	15 172,00	6 676
Wys. Maz. gm.	16 648,00	5 479
Zambrów m.	1 902,00	21 400
Kołaki Kośc.	7 365,00	2 222
Rutki	19 999,00	5 207
Szumowo	14 106,00	4 659
Zambrów gm.	29 940,00	8 700
RAZEM LGD	163 731,00	85 119

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych (luty 2023)

Rys. 1. Położenie LGD na mapie województwa

W związku z realizacją wielofunduszowej Strategii operacje w niej ujęte finansowane będą z trzech różnych źródeł: Europejskiego Funduszu Społecznego Plus (EFS+), Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR) oraz Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW). Interwencja z dwóch pierwszych funduszy możliwa będzie na całym obszarze objętym LSR. Natomiast z interwencji EFRROW wykluczona jest miasto Zambrów z uwagi na liczbę ludności przekraczającą założenia Planu Strategicznego Wspólnej Polityki Rolnej.

2. Obszar jest odpowiedni dla strategii

Obszar objęty LSR obejmuje jednorodne, spójne społecznie i funkcjonalnie terytorium, które charakteryzuje się wspólnymi tradycjami, lokalną tożsamością, poczuciem przynależności oraz wspólnymi potrzebami i oczekiwaniami.

Obszar ma jasno określone granice geograficzne. W przypadku obszaru objętego aktywnością LGD „BnP” mówić można o wysokim stopniu jego spójności. Z jednej strony spójność ta wynika z przynależności gmin do sąsiadujących powiatów co wpływa na spójność przestrzenną i administracyjną. Warto zwrócić uwagę, że ma to przełożenie również na wspólną wizję i kierunki rozwoju strategicznego wynikające z strategii rozwoju poszczególnych powiatów.

W przypadku obszaru LGD można mówić również o wysokiej spójności historycznej oraz geograficznej. Gminy wchodzące w skład LGD nie tylko obecnie, ale również na przestrzeni wieków, należały do tych samych dzielnic, księstw czy państw. Charakterystyczne dla wszystkich gmin jest również położenie na obszarze Niziny Północnopodlaskiej.

Spójność historyczna i geograficzna oraz unikalne materialne dziedzictwo kulturowe stanowią podstawę do tworzenia spójnej i atrakcyjnej oferty obszaru.

Rozdział III. Partycypacyjny charakter LSR

W obliczu nowego okresu programowania, celem zdiagnozowania obszaru i opracowania LSR, podjęto szereg działań stosując różnorodne metody partycypacji. Powołano grupę roboczą, która odpowiedzialna była za zaplanowanie metod partycypacji, jak również dobór uczestników poszczególnych spotkań, a także przepływ informacji związany z realizacją procesu konsultacji strategii. Grupa była bezpośrednio odpowiedzialna za sam proces konstruowania założeń strategii obejmujących wytyczne programowe oraz uzgodnienia z prowadzonych konsultacji. Konsultacje były prowadzone zgodnie z kanonem konsultacji społecznych, a więc w dobrej wierze, powszechnie, przejrzystie, responsywnie i w sposób skoordynowany, a także z poszanowaniem dobra ogólnego i interesu publicznego.

W procesie przygotowywania Strategii wykorzystano dane pochodzące z konsultacji społecznych. Zaplanowano dobór grup docelowych i etapów konsultacji; wykorzystywano rekomendowane metody współpracy m.in. w ramach *Bazy dobrych praktyk partycypacji* oraz literaturę i opracowania własne.

Równolegle, do kolejnych etapów zbierano, systematyzowano i analizowano wnioski wynikające z poszczególnych spotkań. Następnie w oparciu o uzyskane wnioski, wyniki badań i analiz oraz biorąc pod uwagę wytyczne programowe i źródła finansowania, przygotowano Lokalną Strategię Rozwoju. W finale powstał dokument zaakceptowany uchwałą.

Strategia została opracowana w procesie składającym się z trzech głównych etapów: etap diagnostyczny, etap strategiczny, etap operacjonalizacji.

1. Etapy prac

1. Etap diagnostyczny obejmował analizę potrzeb rozwojowych i potencjału obszaru LGD, określenie problemów, szans, zagrożeń i potencjałów.
2. Etap strategiczny dotyczył określenia celów LSR i działań oraz rezultatów.
3. Etap operacjonalizacji obejmował takie zagadnienia jak: monitorowanie i ewaluacja, wybór wskaźników, zasady wyboru operacji i kryteria oceny, komunikacja ze społecznością lokalną.

Wszystkie w/w elementy prac były szeroko konsultowane i opracowywane z udziałem społeczności lokalnej, w tym różnych grup interesariuszy.

2. Metody i narzędzia

W ramach prac wykorzystano szereg metod i narzędzi badawczych i analitycznych, często dane uzyskane w ramach tych samych analiz i procesów partycypacji posłużyły do opracowania różnych elementów LSR.

1. Stały punkt informacyjno-konsultacyjny

W czasie całego procesu powstawania LSR funkcjonował stały punkt informacyjno-konsultacyjny na terenie LGD otwarty dla osób zainteresowanych rozwojem obszaru oraz zgłaszających własne pomysły na przedsięwzięcia i operacje planowane do realizacji w ramach LSR. Była możliwość kontaktu z biurem LGD drogą elektroniczną, telefoniczną i osobistą na każdym z etapie prac. Od czerwca 2022 roku do maja 2023 roku pracownicy LGD przeprowadzili ponad 50 rozmów (pogłębiony wywiad swobodny) z zainteresowanymi LSR osobami. Tematyka rozmów dotyczyła przede wszystkim potrzeb i pomysłów na przedsięwzięć w nowej perspektywie finansowej. W siedzibie Stowarzyszenia przygotowana została również skrzynka, do której można było anonimowo złożyć ankietę z propozycjami zapisów/uwag do nowej Strategii (formularz uwag). Wzór formularza do składania propozycji dostępny był w wersji elektronicznej na stronie internetowej oraz w wersji papierowej obok skrzynki.

Dane, informacje i wyniki uzyskane tą metodą posłużyły do przygotowania każdego z elementów LSR, ale przede wszystkim do określenia potrzeb i przedsięwzięć, ponieważ ten temat był najczęściej podejmowany przez mieszkańców w rozmowach bezpośrednich. Dość często wskazywano także na wybrane zagadnienia związane z kryteriami oceny/ wyboru projektów, najchętniej pod kątem ułatwienia pozyskania środków.

2. Badania mieszkańców

W ramach procesu realizacji prac na strategię przeprowadzono badania mieszkańców (styczeń – marzec 2023) dotyczące potencjałów, problemów i potrzeb obszaru LGD, także w zakresie: innowacyjności rozwiązań,

problemów i potrzeb oraz szans w wielu aspektach: w zakresie cyfryzacji, w obszarze środowiska i klimatu, zmian demograficznych, aspektów partnerskiej realizacji projektów oraz innych zagadnień. Pytano mieszkańców o potrzeby w sferach: społecznej, ochrony środowiska i infrastruktury, przedsiębiorczości i gospodarki, współpracy i relacji międzyludzkich. Ankieta on-line (internetowe badanie ankietowe – CAWI) była skierowana do mieszkańców, przedstawicieli samorządów, organizacji pozarządowych oraz biznesu. Ankieta była dystrybuowana przez strony internetowe LGD, gmin i media społecznościowe. Zrealizowano 299 ankiet. W badaniu uczestniczyli reprezentanci wielu grup społecznych: przedsiębiorców, rolników, samorządów, organizacji pozarządowych, instytucji publicznych, także emeryci/ renciści i studenci/ uczniowie oraz bezrobotni i osoby o innym statusie zawodowym. Poza ankietą on-line dystrybuowano także przez LGD i gminy ankietę tradycyjną (metoda ankietowa PAPI), arkusze potem wprowadzono do systemu on-line i uzyskano 299 pełnych ankiet.

W wyniku badań, w raporcie z badań, dokonano hierarchizacji problemów, potencjałów i potrzeb mieszkańców w sferach: społecznej, ochrony środowiska i infrastruktury, przedsiębiorczości i gospodarki, współpracy i relacji międzyludzkich. Zostały one użyte w części diagnostycznej i strategicznej do określenia celów i planowanych przedsięwzięć. Uzasadnienie wyboru poszczególnych przedsięwzięć w kontekście wyników badań mieszkańców znajduje się w kolejnych rozdziałach przy ich opisie. Warto jednak podkreślić, że w części diagnostycznej LSR scharakteryzowano większość problemów i potencjałów wskazanych przez mieszkańców, natomiast nie na wszystkie z nich jest odpowiedź w części strategicznej (w celach, przedsięwzięciach), ponieważ odgórne ograniczenia LSR, wytyczne i wielkość przeznaczonych środków nie pozwala na rozwiązanie wszystkich problemów obszaru. Przykładem mogą tutaj być główne problemy, które wskazywali mieszkańcy – „niskie wynagrodzenia”, w LSR są ograniczone możliwości eliminacji takiego problemu, który jest pochodną wieloletnich procesów społeczno-gospodarczych, a dodatkowo nie ma w LSR dedykowanych temu zagadnieniu środków.

3. Stacjonarne konsultacje społeczne

W okresie sierpień-wrzesień 2022 odbyła się seria spotkań konsultacyjnych związanych z przygotowywaniem LSR na potrzeby LGD „Brama na Podlasie”. Konsultacje odbyły się w gminach.

Wszystkie spotkania odbyły się wg formuły:

- Prezentacja wybranych zrealizowanych projektów na terenie gminy w okresie 2014-2022.
- Analiza potrzeb rozwojowych i potencjału obszaru gminy.
- Problemy, szanse, zagrożenia i potencjały - analiza SWOT.
- Planowane działania/rezultaty.
- Cele LSR, monitorowanie i ewaluacja.
- Zasady wyboru operacji i kryteria oceny.

Informacje o konsultacjach dotyczących projektowania LSR z mieszkańcami były dystrybuowane poprzez strony internetowe LGD oraz wszystkich gmin, w mediach społecznościowych, na tablicach ogłoszeń i słupach ogłoszeniowych, w sposób nieformalny - telefonicznie przez członków LGD.

4. Dane z konsultacji społecznych przeprowadzonych na obszarze objętym LSR, które wykorzystane zostały do opracowania LSR

Z konsultacji społecznych powstał raport, w którym opisano główne zagadnienia podejmowane w każdej z gmin w trakcie konsultacji, dokonano hierarchizacji najważniejszych potrzeb zgłaszanych przez mieszkańców, dokonano oceny proponowanych celów LSR, wskaźników, zasad wyboru operacji. Wszystkie powyższe dane i informacje wykorzystano do opracowania LSR.

5. Wyniki przeprowadzonej analizy wniosków z konsultacji

W wyniku konsultacji uzyskano listę najważniejszych potrzeb zgłaszanych przez mieszkańców. Najczęściej zgłaszane potrzeby dotyczyły ułatwienia dostępu do specjalistycznej służby zdrowia (40 wskazań), wsparcia i doposażania świetlic wiejskich, kół gospodyń wiejskich, klubów seniora (36 wskazań) oraz wsparcia lokalnych liderów i animatorów (32 wskazania) i rozwoju OZE (32), wspieranie rozwoju kobiet na obszarach wiejskich i miejskich (33), budowy krótkich łańcuchów dostaw żywności (30). Dość liczne były postulaty związane promocją produktów lokalnych (27), utrzymaniem i rozwojem dotychczasowej oferty aktywności sportowo-rekreacyjnej dla dzieci i młodzieży oraz osób dorosłych i starszych (27), a także inne związane ze starzeniem się społeczności, np.

pomysły na tworzenie form opieki nad seniorami (26), usługi rehabilitacyjne (25), dostęp do pielęgniarki środowiskowej (15), aktywizacja społeczno-kulturalna w tym osób z niepełnosprawnością (16), organizowanie spotkań integracyjnych, łączących pokolenia (18). Wg uczestników istnieje potrzeba wspierania gospodarstw rolnych m.in. w formie programów wytchnieniowych (18), wprowadzania rolnictwa ekologicznego (22). Część pomysłów dotyczyła aktywizacji i wspierania przedsiębiorczości oraz turystyki, a zwłaszcza agroturystyki (21). Grupa zgłaszanych inicjatyw związana była z poprawą estetyki przestrzeni, stanu technicznego obiektów oraz zachowaniem dziedzictwa kulturowego (21). Dość licznie zgłoszono pomysły na przedsięwzięcia związane z edukacją: organizacja zajęć dla dzieci i młodzieży, np. psychologiczno-edukacyjnych (20), podnoszenie jakości kształcenia (15).

Opracowując LSR starano się ująć zaplanowane działania uwzględniając hierarchizację wskazań wg konsultacji społecznych, nie zawsze było to jednak możliwe ze względu na ograniczenia samej LSR. Niemniej w LSR ujęto zagadnienia związane ze wspieraniem integracji (doposażenie świetlic, KGW), grup w niekorzystnej sytuacji, wsparcie liderów społecznych.

W ramach konsultacji społecznych przeprowadzono dyskusję dotyczącą przyszłych celów i wskaźników rozwoju oraz zasad monitorowania i ewaluacji lokalnej strategii rozwoju. Poniżej wskazano wyniki konsultacji w tym zakresie. Większość wspólnot widzi cele LSR w zakresie wzrostu przedsiębiorczości, zachowanie dziedzictwa kulturowego, OZE, jakości edukacji i integracji społecznej. W LSR uwzględniono w/w cele.

Proponowane wskaźniki osiągnięcia celów uwzględniono w LSR tylko częściowo, w zakresie w jakim postulowane wskaźniki były zgodne ze wskaźnikami dokumentów PS WPR 2023-2027 oraz FEDP 2021- 2027.

Tabela 2. Proponowane cele i wskaźniki rozwoju

Cel	Liczba gmin, w których akceptowano cel	Wskaźnik
Wzrost przedsiębiorczości	12	Liczba utworzonych miejsc pracy.
Zachowanie dziedzictwa kulturowego	12	Wzrost oczekiwanej liczby odwiedzin w objętych wsparciem miejscach należących do dziedzictwa kulturalnego i naturalnego oraz stanowiących atrakcje turystyczne. Liczba wspartych obiektów dziedzictwa kulturowego.
Wzrost jakości edukacji	12	Liczba nowych dodatkowych zajęć nauczania przedszkolnego. Liczba nowych dodatkowych zajęć nauczania szkolnego. Liczba wspartych szkół i placówek systemu oświaty.
Wzrost integracji społecznej	12	Liczba osób korzystająca ze wspartych obiektów/przestrzeni na zrewitalizowanych obszarach. Liczba uczestników zajęć/ wydarzeń.
Wzrost cyfryzacji usług publicznych	4	Liczba osób korzystających z usług on-line. Liczba wspartych e-usług.
Poprawa ochrony środowiska	5	Produkcja energii elektrycznej z nowo wybudowanych/nowych mocy wytwórczych instalacji wykorzystujących OZE. Powierzchnia obszarów objętych ochroną. Liczba wspartych obiektów dziedzictwa przyrodniczego.
Rozwój srebrnej gospodarki	10	Liczba utworzonych podmiotów gospodarczych w branży srebrnej gospodarki. Liczba utworzonych miejsc pracy w branży srebrnej gospodarki.
Rozwój powiązań społ.-gosp. pomiędzy gminami	7	Liczba wspólnych projektów partnerskich. Liczba partnerów uczestniczących w projekcie.

Źródło: opracowanie na podstawie spotkań konsultacyjnych (luty 2023)

W ramach konsultacji społecznych przeprowadzono także dyskusję dotyczącą zasad wyboru operacji i kryteriów oceny. Poniżej wskazano wyniki konsultacji w tym zakresie. Wyniki konsultacji wskazują, że społeczność lokalna jako kryteria wyboru projektów widzi zagadnienia powiązane z liczbą tworzonych miejsc pracy, rozwojem rolnictwa, pozytywnym wpływem na środowisko, wsparciem osób będących w niekorzystnej sytuacji. Powyższe postulaty uwzględniono m.in. w postaci premiowania ww. zagadnień w kryteriach.

Tabela 3. Wynik konsultacji kryteriów wyboru projektów

Proponowane zasady wyboru/ kryteria oceny operacji	Komentarz
Innowacyjność	zarówno w ujęciu produktu jak i całego procesu
Miejsca pracy	nowe miejsca pracy, zwłaszcza dla młodych ludzi.
Pozytywny wpływ na środowisko	-
Pozytywny wpływ na rozwój produktów lokalnych	-
Pozytywny wpływ na zachowanie dziedzictwa kulturowego	-
Wykorzystanie OZE	-
Projekt obejmuje grupy znajdujące się w szczególnej sytuacji	-
Wykorzystanie technologii komunikacyjnych	-

Źródło: opracowanie na podstawie spotkań konsultacyjnych (marzec 2023)

6. Badanie: Mój pomysł na projekt – LGD „Brama na Podlasie”

W ramach prac nad Strategią każdy mieszkaniec LGD mógł złożyć swój własny pomysł na projekt za pomocą ankiety online aktywnej od 24 stycznia do 15 lutego 2023. Projekty mogły być zarówno budowlane np. budowa jakiegoś obiektu, drogi, ścieżki, itd., dotyczyć wyposażenia np. szkoły, domu kultury, świetlicy lub też mogą być to projekty społeczne, np. organizacja wydarzenia kulturalnego, szkolenia, spotkania, itp. Projekty mogły wynikać z potrzeb społecznych i gospodarczych lokalnej społeczności.

Sugerowano w ankiecie, aby projekt spełniał co najmniej jeden z poniższych warunków:

1. rozwiązuje lub ogranicza jednocześnie problem społeczny i/lub techniczny i/lub środowiskowy,
2. będzie realizowany wspólnie przez co najmniej dwóch partnerów z dwóch różnych gmin (lub spoza LGD lub nawet partnerów zagranicznych),
3. aktywizuje młodych ludzi,
4. aktywizuje seniorów,
5. jest innowacyjny, tzn. taki jakiego dotychczas w gminie nie realizowano,
6. wspiera pozarolniczą działalność gospodarstw rolnych,
7. wykorzystuje technologie informacyjne i komunikacyjne.

Ankieta on-line była skierowana do wszystkich mieszkańców, dystrybuowana przez strony internetowe LGD, gmin i media społecznościowe. Zrealizowano 12 ankiet. W ankietach wskazywano głównie na projekty dotyczące krótkich łańcuchów dostaw żywności oraz walory turystyczne.

7. Warsztaty dyskusyjne z sektorami: publicznym, społecznym i gospodarczym

Od kwietnia do maja 2023 odbyły się warsztaty z sektorami: publicznym, społecznym i gospodarczym, które posłużyły do określenia celów LSR i działań oraz rezultatów a także takie zagadnienia jak: monitorowanie i ewaluacja, wybór wskaźników, zasady wyboru operacji i kryteria oceny, komunikacja LSR ze społecznością. W spotkaniach wzięli udział reprezentanci sektorów: publicznego, społecznego i gospodarczego. Na spotkaniach były również osoby już korzystające wcześniej ze środków unijnych, w związku z tym, wskazano wiele praktycznych aspektów związanych z realizacją projektów i procedurą wyboru oraz kryteriami.

Tabela 4. Etapy prac nad LSR

Etap	Zaangażowane strony	Wykorzystane metody i narzędzia	Główne kategorie danych/ analiz wykorzystane w LSR
------	---------------------	---------------------------------	--

Etap diagnostyczny	Sektor publiczny, sektor gospodarczy, sektor społeczny. W szczególności: bezrobotni, pracownicy w sektorze prywatnym, rolnicy, pracownicy samorządów i innych instytucji, pracownicy organizacji pozarządowych, emeryci, renciści, uczniowie/ studenci. Mieszkańcy: kobiety, mężczyźni, ludzie w różnym wieku, w tym młodzi do 25 roku życia i seniorzy. Reprezentanci: KGW, OSP, sołtysi, inne grupy.	Stały punkt informacyjno-konsultacyjny (pogłębiony wywiad swobodny, formularz konsultacyjny)	Problemy, potencjały
		Stacjonarne konsultacje społeczne	Analiza potrzeb rozwojowych i potencjału obszaru gminy. Problemy, szanse, zagrożenia i potencjały.
		Badania mieszkańców (internetowe badanie ankietowe – CAWI, metoda ankietowa PAPI).	Potrzeby rozwojowe, potencjały obszaru, główne problemy.
		Warsztaty dyskusyjne wewnętrzne grupy roboczej ds. LSR	Potrzeby rozwojowe, potencjały obszaru, główne problemy.
Etap strategiczny	Sektor publiczny, sektor gospodarczy, sektor społeczny. W szczególności: bezrobotni, pracownicy w sektorze prywatnym, rolnicy, pracownicy samorządów i innych instytucji, pracownicy organizacji pozarządowych, emeryci, renciści, uczniowie/ studenci. Mieszkańcy: kobiety, mężczyźni, ludzie w różnym wieku, w tym młodzi do 25 roku życia i seniorzy. Reprezentanci: KGW, OSP, sołtysi, inne grupy.	Stały punkt informacyjno-konsultacyjny (pogłębiony wywiad swobodny, formularz konsultacyjny)	Potrzeby i przedsięwzięcia
		Stacjonarne konsultacje społeczne	Planowane działania/rezultaty. Cele LSR
		Badania mieszkańców (internetowe badanie ankietowe – CAWI, metoda ankietowa PAPI).	Cele, działania (przedsięwzięcia), rezultaty.
		Badanie: Mój pomysł na projekt LGD „Brama na Podlasie”	Przedsięwzięcia: krótkie łańcuchy dostaw żywności budowa ścieżek rowerowych.
		Warsztaty dyskusyjne z sektorami: publicznym, społecznym i gospodarczym.	Cele LSR, przedsięwzięcia.
		Warsztaty dyskusyjne wewnętrzne grupy roboczej ds. LSR	Cele LSR, przedsięwzięcia, rezultaty.
Etap operacjonalizacji	Sektor publiczny, sektor gospodarczy, sektor społeczny. W szczególności: bezrobotni, pracownicy w sektorze prywatnym, rolnicy, pracownicy samorządów i innych instytucji, pracownicy organizacji pozarządowych, emeryci.	Stały punkt informacyjno-konsultacyjny (pogłębiony wywiad swobodny, formularz konsultacyjny)	Kryteria oceny
		Stacjonarne konsultacje społeczne	Monitorowanie i ewaluacja. Zasady wyboru operacji

	renciści, uczniowie/ studenci. Mieszkańcy: kobiety, mężczyźni, ludzie w różnym wieku, w tym młodzi do 25 roku życia i seniorzy. Reprezentanci: KGW, OSP, sołtysi, inne grupy.		i kryteria oceny.
		Warsztaty dyskusyjne z sektorami: publicznym, społecznym i gospodarczym.	Kryteria wyboru operacji, monitorowanie, komunikacja LSR ze społecznością.
		Warsztaty dyskusyjne wewnętrzne grupy roboczej ds. LSR	Monitorowanie i ewaluacja, wybór wskaźników, zasady wyboru operacji i kryteria oceny, komunikacja LSR ze społecznością.

Źródło: opracowanie własne (maj 2023)

8. Warsztaty dyskusyjne wewnętrzne grupy roboczej ds. LSR

Bezpośrednią pracę przygotowania dokumentu wykonała grupa robocza ds. LSR. Grupę tworzą przedstawiciele różnych trzech sektorów z gmin należących do LGD oraz pracownicy biura LGD. Grupa robocza organizowała cały proces przygotowania LSR, w tym organizowała warsztaty wewnętrzne na każdym etapie prac nad strategią oraz po każdym zakończeniu prac wynikających z wykorzystania danego narzędzia lub metody partycypacji (np. badania mieszkańców, konsultacje stacjonarne, warsztaty z sektorami, inne narzędzia), celem pogłębionej refleksji nad zagadnieniami. Na warsztaty wewnętrzne zapraszano reprezentantów trzech sektorów lub wybrane osoby z grup interesariuszy, jeśli wymagała tego tematyka spotkań. Od października 2022 do maja 2023 odbyło się 8 warsztatów wewnętrznych.

Grupy zaangażowane w tworzenie LSR, lokalna społeczność na etapie wdrażania LSR

W tworzenie LSR zaangażowały się wszystkie 3 sektory: publiczny, gospodarczy i społeczny, na co wskazują wyniki badań mieszkańców, listy obecności na konsultacjach i warsztatach. Niemniej w poszczególnych sektorach, a także horyzontalnie są widoczne grupy szczególnie zainteresowane.

W badaniach mieszkańców udział wzięły głównie osoby w wieku produkcyjnym (ok. 75% osób to były osoby w wieku 25-55 lat), dość mały udział osób młodych do 25 roku życia (ok. 7% badanych) i istotny, ale niski uwzględniając starzejące się społeczeństwo udział osób pow. 56 roku życia (ok. 15%). Na spotkaniach konsultacyjnych stacjonarnych udział osób w wieku senioralnym był już zdecydowanie wyższy. Osoby uczestniczące w konsultacjach stacjonarnych to przede wszystkim osoby z wykształceniem wyższym. Profil demograficzny uczestników prac nad LSR z wykorzystaniem innych metod i narzędzi był bardzo zróżnicowany. Pod względem statusu zawodowego badani mieszkańcy reprezentowali głównie samorząd i inne instytucje publiczne oraz sektor prywatny, w tym przedsiębiorców. Dość niska reprezentacja dotyczyła uczniów/ studentów oraz emerytów/ rencistów czy rolników.

Tabela 5. Badani mieszkańcy wg statusu zawodowego

Odpowiedź	%	Liczba badanych
Bezrobotny	1,3%	4
Pracownik w sektorze prywatnym	10,0%	30
Przedsiębiorca	12,7%	38
Rolnik	7,0%	21
Pracownik w samorządzie	31,8%	95
Pracownik innej instytucji publicznej	22,4%	67
Pracownik organizacji pozarządowej	0,7%	2

Emeryt/ rencista	4,3%	13
Uczeń/ student	4,7%	14
Inny status	5,0%	15

Źródło: badania własne (maj 2023)

Na stacjonarnych spotkaniach konsultacyjnych oraz w ramach warsztatów z sektorami: publicznym, społecznym i gospodarczym trzy podstawowe sektory były reprezentowane. Sektor publiczny reprezentowany był przez przedstawicieli gmin i podległych im jednostek organizacyjnych (GOK, GOPS, OPS). Sektor społeczny - mieszkańcy oraz przedstawiciele organizacji pozarządowych działającej na terenie LGD, w tym OSP, KGW. Sektor prywatny to przedsiębiorcy zidentyfikowani jako samozatrudnieni oraz prowadzący mikro albo małe przedsiębiorstwa. W tym przedziale przynależność wykazali również rolnicy, prowadzący czynne gospodarstwa rolne.

W procesie partycypacji uczestnikami prac nad LSR były też osoby z grup w niekorzystnej sytuacji. Zastosowane metody partycypacyjne na etapie tworzenia strategii zapewniły identyfikację problemów tych grup. Niemniej wykazano także że istnieje potrzeba większej aktywizacji tych grup, także w zakresie bardziej aktywnego udziału w pracach partycypacyjnych, uczestnictwa w konsultacjach i integracji społecznej. W związku z tym, na etapie wdrażania LSR zaplanowano działania w zakresie aktywizacji ludzi młodych, seniorów, osób niepełnosprawnych, kobiet, także z wykorzystaniem różnorodnych metod aktywizujących społeczność: projekty grantowe, operacje realizowane w partnerstwie przez podmioty z obszaru objętego LSR i inne.

Zaplanowano następujące działania w ramach LGD w celu wzmocnienia partnerskiej współpracy członków we wdrażaniu LSR:

- możliwość zgłaszania pomysłów na realizację nowych projektów przez LGD lub podmioty inne niż LGD w ramach LSR (także w partnerstwie),
- przewidziano otwarte konsultacje nowych pomysłów LGD,
- zaplanowano animowanie podmiotów z obszaru objętego LSR do współpracy z innymi podmiotami (nie tylko z LGD) poprzez szkolenia, spotkania aktywizacyjne, itp.,
- zaplanowano animowanie podmiotów do współpracy z partnerami spoza LGD.

Na etapie tworzenia jak i realizacji LSR uwzględniono poszanowanie zasad horyzontalnych określonych w art. 9 rozporządzenia 2021/1060, w tym:

- poszanowania praw podstawowych oraz przestrzeganie Karty praw podstawowych Unii Europejskiej;
- zasady równości kobiet i mężczyzn;
- zasady równości szans i niedyskryminacji ze względu na płeć, rasę lub pochodzenie etniczne, religię lub światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną, w tym zasadę dostępności dla osób z niepełnosprawnościami;
- zgodności działań z celem wspierania zrównoważonego rozwoju określonego w art. 11 TFUE, oraz z uwzględnieniem celów ONZ dotyczących zrównoważonego rozwoju,
- a także porozumienia paryskiego i zasady „nie czynić poważnych szkód”.

Poszanowanie tych zasad i ich wsparcie zostało uwzględnione poprzez:

- uwrażliwienie procesu tworzenia i realizacji LSR na osoby z grup w niekorzystnej sytuacji,
- kierowanie strumienia interwencji na etapie wdrażania LSR do tych grup (np. kobiety, seniorzy, itd...),
- zastosowanie dedykowanych tym grupom metod komunikacji na etapie wdrażania,
- zastosowanie w kryteriach wyboru aspektów wpływu na środowisko,
- promowanie projektów poprzez kryteria ich wyboru wpływających pozytywnie na zrównoważony rozwój, poszanowania praw podstawowych, zasady równości kobiet i mężczyzn, zasady równości szans i niedyskryminacji

Rozdział IV. Analiza potrzeb i potencjału LSR

1. Analiza potrzeb rozwojowych i potencjałów obszaru wdrażania LSR

Przedstawiona diagnoza jest wynikiem analizy danych statystycznych pochodzących z GUS, informacji i danych przekazanych przez ośrodki pomocy społecznej, samorządy, ośrodki kultury, Podlaski Ośrodek Doradztwa Rolniczego, Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa, Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków oraz inne ogólnodostępne bazy danych społeczno-gospodarczych oraz wyników przeprowadzonych badań społecznych.

Analiza zawiera porównanie sytuacji na obszarze LGD z sytuacją w skali kraju i /lub województwa podlaskiego. W celu zapewnienia jak najpełniejszej obiektywności tego porównania – w przypadku dostępności danych na poziomie powiatów, porównano sytuację na terenie województwa. W celach porównawczych w wielu analizach umieszczono dane z kilku lat aby zobrazować trend danego zjawiska społeczno-gospodarczego. Przedstawione informacje uzupełniono o dane z konsultacji społecznych.

W konsultacji z mieszkańcami obszaru objętego LSR oraz przy wykorzystaniu danych dotyczących obszaru dokonano analizy naszych silnych i słabych strony a także istniejących i potencjalnych szans i zagrożeń płynących z otoczenia zewnętrznego. Z uwagi na duży obszar LGD zauważalna jest duża różnorodność zagadnień, zgłaszanych przez mieszkańców. Z tego względu zapisy analizy pogrupowano w trzy bloki tematyczne: edukacja/społeczeństwo, gospodarska oraz infrastruktura/dziedzictwo.

Tabela 6. Analiza SWOT obszaru

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
Edukacja / Społeczeństwo	
wzrastająca chęć mieszkańców do uczestnictwa w życiu społecznym, publicznym, inicjatywach obywatelskich, duża aktywność seniorów	słaby dostęp do edukacji pozalekcyjnej; niska świadomość mieszkańców w zakresie edukacji swoich dzieci
silna tożsamość historyczna i kulturowa mieszkańców	pasywna postawa mieszkańców co do działań aktywizujących
bogate dziedzictwo kulturowe (lokalna tradycja, cykliczne imprezy lokalne, regionalne i kulturalne, zespoły ludowe)	małe zainteresowanie młodzieży aktywnością pozaszkolną (brak nawyków, chęci, niedostateczna atrakcyjność zajęć, duży problem z ograniczeniami w dowozie dzieci na zajęcia)
wzrastająca aktywność społeczna, w tym istniejący liderzy aktywizujący społeczność lokalną	niewystarczająca oferta kulturalna, edukacyjna i sportowa, dotycząca spędzania wolnego czasu
potencjał ochotniczej straży pożarnej	niedostateczna ilość miejsc w przedszkolach i niewystarczająca oferta ośrodków wychowania przedszkolnego,
dobrze rozwinięty system pomocy społecznej	niedostatecznie rozwinięty system usług społecznych, w tym infrastruktury społecznej, co wpływa na brak wsparcia przy opiece nad osobami zależnymi
stosunki dobrosąsiedzkie, w tym pomoc osobom potrzebującym	pasywna i roszczeniowa postawa osób objętych opieką społeczną, bierność w poszukiwaniu pracy osób bezrobotnych; mała ilość podmiotów ekonomii społecznej
	słaba znajomość języków obcych; niska świadomość zagrożeń związanych z narkotykami; dopalaczami; niedostateczna wiedza nt. profilaktyki zdrowia psychicznego i fizycznego
	niewielka ilość NGO-sów; słabość organizacyjna i niewykorzystany potencjał istniejących stowarzyszeń,

	brak współpracy pomiędzy NGO
Gospodarka	
mocno rozwinięte rolnictwo (duża ilość dobrze prosperujących gospodarstw rolnych) w tym branża mleczarska i mięsna; bardzo wysoki poziom produkcji rolnej	wysokie bezrobocie szczególnie wśród osób młodych, duża część bezrobocia ukryta w rolnictwie
innowacyjność rozwiązań w zakresie rolnictwa; doposażone gospodarstwa rolne; bogaty park maszynowy	słabo rozwinięte inne gałęzie przemysłu, poza przetwórstwem mleka,
potencjał rozwojowy w usługach na rzecz mieszkańców (specjalizacja poszczególnych miejscowości w pewnych branżach, wykraczająca poza rynek lokalny)	migracje mieszkańców, zwłaszcza osób młodych z terenów wiejskich do większych miast z powodu braku miejsc pracy
	niedostateczne kompetencje zawodowe w stosunku do wymogów lokalnego rynku pracy
	brak wykorzystania dziedzictwa kulinarnego, produktów lokalnych
Infrastruktura/dziedzictwo	
rozwijająca się infrastruktura sportowa, szkolna, wystawiennicza	brak wykorzystania potencjału infrastruktury świetlic wiejskich
rozwijająca się infrastruktura świetlic wiejskich	niedostateczny stan infrastruktury technicznej
rozwijająca się infrastruktura przydomowych oczyszczalni ścieków; stacji uzdatniania wody, głównie na terenach wiejskich	drastyczne zmniejszanie się zbiorowej komunikacji publicznej w ramach obszaru i na zewnątrz LGD
potencjał przyrodniczy, kulturowy i historyczny obszaru	
wzrost zainteresowania OZE wśród mieszkańców i wzrost świadomości proekologicznej	

SZANSE	ZAGROŻENIA
Edukacja / społeczeństwo	
rozwój ekonomii społecznej w kraju, popularyzacja idei działań skierowanych do osób wykluczonych społecznie	niekorzystne zmiany demograficzne: ujemny przyrost naturalny; minusowe saldo migracji
poprawa standardu życia mieszkańców w zakresie podstawowych potrzeb	niedostateczna trwałość i efektywność udzielonego wsparcia osobom bezrobotnym (w szczególności dla start up-ów, PUP)
duże możliwości organizacji m.in. oferty sportowej i rekreacyjnej	skomplikowany, zmieniający się system prawny wsparcia społecznego; obciążenie samorządów wieloma zadaniami
Gospodarka	
rozwój sektora rolno-spożywczego, zwłaszcza w dziedzinie przetwórstwa	demotywuujący system prawny dotyczący zatrudnienia (wysokie koszty)
bliskość rynków Białegostoku i Warszawy stwarzająca możliwość znalezienia odbiorców na oferowane produkty	możliwość wystąpienia kolejnej epidemii dotyczącej ludności lub zwierząt
preferencyjne położenie na terenie Polski Wschodniej	trend do rozwarstwienia społeczeństwa wiejskiego: rolnicy z dużymi gospodarstwami rolnymi, mieszkańcy realizujący usługi, część uzależniona od wsparcia socjalnego

wytaczanie terenów inwestycyjnych	niska opłacalność produkcji rolniczej
niskie skażenie środowiska, potencjał dla ekologicznej żywności i produktów lokalnych	niechęć inwestorów do lokowania kapitału na obszarach wiejskich, w tym w sektorze pozarolniczym
Infrastruktura / dziedzictwo	
korzystne zmiany preferencji turystów: moda na turystykę wiejską i zdrowy styl życia; popularność turystyki kulturowej	hamujące rozwój bariery formalno-prawne, biurokracja
zwiększenie atrakcyjności turystycznej przez renowacje i wyeksponowanie zabytków	skomplikowane procedury pozyskiwania zewnętrznych środków finansowych
zwiększający się trend wykorzystania OZE i pozyskiwanie energii ze źródeł odnawialnych	niski udział mieszkańców w życiu kulturalnym

źródło: opracowanie własne na podstawie danych z konsultacji (styczeń 2023)

- Dostępność

Zapewniamy dostępność swojej strony internetowej zgodnie z *ustawą z dnia 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych*. Ponadto możliwość kontaktu drogą mejlową lub telefoniczną.

Zapewniamy również dostępność architektoniczną - do budynku prowadzą schody wraz z podjazdem dla wózków inwalidzkich. Dla osób na wózkach dostępne są korytarze i pomieszczenia na parterze. W przypadku obsługi osób niepełnosprawnych pracownicy zejść na parter po wcześniejszym kontakcie telefonicznym. Do biura może wejść osoba z psem asystującym.

- Innowacyjne elementy w kontekście lokalnym

1. Inicjowanie lub pomoc w animowaniu grup operacyjnych EPI; poszczególni członkowie LGD mogą być także częścią grup operacyjnych i dzielić się swoją wiedzą.
2. Wspieranie i doradztwo w zakresie innowacyjnych pomysłów jako wkładu merytorycznego do opracowania projektów w zakresie krótkich łańcuchów dostaw.
3. Podnoszenie świadomości mieszkańców obszaru LGD o innych źródłach finansowania działań innowacyjnych.
4. Wspieranie świadczenia usług i wytwarzania produktów lokalnych o innowacyjnym charakterze poprzez tworzenie partnerstw z innymi podmiotami w ramach wspólnych interaktywnych projektów, np. w ramach programu *Horyzont Europa*.
5. Przeprowadzenie analizy tematycznej na poziomie dokumentów o charakterze strategicznym mającej na celu wyłonienie tematów stycznych (wspólnych), które ułatwią tworzenie platform współpracy z innymi podmiotami/ instytucjami/ organizacjami i pozwolą skupić wokół tych tematów partnerów.
6. Współpraca z KSOW, odgrywającą kluczową rolę w zakresie wspierania innowacyjności, m. in. w zakresie transferu wiedzy w obszarach, takich jak agroturystyka, produkt lokalny itp.
7. Współpraca z Siecią na rzecz Innowacji w Rolnictwie (SIR), działającą przy Podlaskim Ośrodku Doradztwa Rolniczego w Szepietowie poprzez tworzenie grup tematycznych, mających na celu rozwój obszarów wiejskich
8. Spotkania z przedstawicielami instytutów badawczo-naukowych, mające na celu wspólne poszukiwanie nowych rozwiązań istniejących problemów lokalnych.
9. Promocja lepszej interakcji (przepływu) między innowacjami z obszarów wiejskich i miejskich poprzez tworzenie mechanizmów współpracy w zakresie wymiany wiedzy i doświadczeń.
10. Planowanie i realizacja wizyt studyjnych, czy obozów innowacji, mających na celu ukazywanie uczestnikom najlepszych praktyk innowacyjnych, z perspektywą przeniesienia zaobserwowanych rozwiązań na obszar LGD.
11. Tworzenie baz danych i publikacji prezentujących przykłady działań innowacyjnych zarówno z kraju, jak i Unii Europejskich.
12. Uczestnictwo pracowników i członków LGD w formach edukacyjnych/ szkoleniach na temat promocji i wsparcia innowacji.

13. Zastosowanie w dokumentacji aplikacyjnej LGD odpowiednich kryteriów wyboru dla innowacyjnych projektów/ działań lokalnych.
14. Innowacyjność w skutecznym podejściu do komunikacji, np. w formie nowych sposobów prezentowania informacji dotyczących LGD.
15. Dotarcie do osób relatywnie słabo reprezentowanych w LEADER – młodzieży, wzmocnienie ich zaangażowania w procesie współtworzenia innowacyjnych rozwiązań.
16. Tworzenie forum wymiany wiedzy i doświadczeń w zakresie innowacji z innymi organizacjami pozarządowymi funkcjonującymi na obszarze LGD.

2. Określenie grup docelowych

Po przeprowadzeniu analizy dostępnych danych statystycznych i analizy problemów i uwarunkowań a także w wyniku dyskusji z uczestnikami prac nad LSR wyłoniono następujące grupy docelowe:

- mieszkańcy obszaru
- dzieci i młodzież
- przedsiębiorcy
- organizacje pozarządowe, w szczególności KGW i OSP
- podmioty publiczne

Osoby w niekorzystnej sytuacji

Zakres instrumentu RLKS, za pomocą którego LGD kierować będzie wsparcie na rzecz lokalnej społeczności, skoncentrowany jest na wsparciu osób **w niekorzystnej sytuacji**. Analogicznie zatem, działalność LGD BnP będzie koncentrować się wokół takich zagadnień jak: działania na rzecz wsparcia zatrudnienia i tworzenia miejsc pracy, przeciwdziałanie ubóstwu i wykluczeniu społecznemu, rewitalizacja fizyczna, gospodarcza i społeczna na obszarze objętym LSR. Wsparcie, o którym mowa powyżej będzie w szczególności koncentrowało się na:

(1) **osobach z grup w niekorzystnej sytuacji, zdefiniowanych w krajowych Wytyczne dotyczące realizacji projektów z udziałem środków Europejskiego Funduszu Społecznego Plus w regionalnych programach na lata 2021–2027**, do których skierowana będzie znaczna część środków finansowych budżetu LGD, poprzez wsparcie na rzecz ich włączenia społecznego, uwzględniając m.in.: usługi aktywnej integracji, opiekę rodzin przeżywających trudności, a także dzieci i młodzieży zagrożonych wykluczeniem społecznym. Zarówno w programowaniu, jak również we wdrażaniu przedmiotowego wsparcia, LGD będzie opierało się na wiedzy i doświadczeniach osób, podmiotów, będących jej członkami bądź partnerami (np. Urzędy Pracy, Gminne i Miejskie Ośrodki Pomocy Społecznej, Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej, a także inne Stowarzyszenia), aby jeszcze skuteczniej realizować omawiane działania. Dodatkowo, aby w sposób celowy pomagać osobom z w/w grupy, LGD zaplanowała także działania szkoleniowe, ukierunkowane na edukowanie lokalnych liderów, którzy podejmą pracę na rzecz środowisk zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym.

Jednakże w trakcie procesu konsultacji niniejszej strategii, omawiając **osoby w niekorzystnej sytuacji**, do których powinna zostać skierowana interwencja, niemalże na każdym spotkaniu pojawiały się dodatkowe grupy społeczne, które to wedle ankietowanych, znajdują się w równie trudnej sytuacji społeczno-gospodarczej, zarówno jeśli chodzi o dostęp do rynku pracy, sytuację ekonomiczną, uczestnictwo w życiu społecznym, czy standard ich życia.

Spośród najczęściej wymienianych grup wyróżniały się:

(2) **osoby młode do 25 roku życia** - osoby młode, które nie ukończyły 25 roku to grupa docelowa wymagająca skierowania do niej wsparcia zarówno w ramach wdrażania LSR jak i działań animacyjnych. osoby rozpoczynające start w samodzielne życie często wymagają dodatkowego wsparcia finansowego, doradczego jak i mentalnego (emocjonalnego). Osoby takie będą mogły korzystać ze środków na premie, zajęcia edukacyjne w szkołach kształcenia ogólnego, zajęcia w świetlicach środowiskowych.

(3) kobiety po 50 roku życia - kobiety z tego przedziału wiekowego stanowią istotną grupę mieszkańców obszaru, wymagającą wsparcia. Głównie z uwagi na typowo rolniczy charakter obszaru znaczna część kobiet wiejskich znajduje się w trudnej sytuacji społeczno-ekonomicznej w porównaniu do kobiet do 50 r.ż. Kobiety, z tego przedziału wiekowego, które chcą powrócić na rynek pracy mają utrudniony dostęp do atrakcyjnych, satysfakcjonujących ofert pracy.

(4) osoby niepełnosprawne i ich opiekunowie – stanowią znaczną część lokalnej społeczności, wymagającą szczególnego zainteresowania, różnych form wsparcia, pomocy i opieki. Sytuacja osób z niepełnosprawnością jest niekorzystna, co obrazuje niski poziom aktywności zawodowej i relatywnie wysokie bezrobocie osób niepełnosprawnych. Taka sytuacja w efekcie rodzi wiele negatywnych zjawisk wśród osób niepełnosprawnych: pogłębia izolację i bezradność, utrwała postawy roszczeniowe wobec pomocy instytucji publicznych, utrwała negatywne stereotypy społeczne dotyczące osób z niepełnosprawnością.

(5) rolnicy niskotowarowi (z małych gospodarstw) - rolnicy z tej grupy obszarowej są w trudnej sytuacji z uwagi na rozdrobnienie prowadzonej produkcji i osiągany z tego tytułu niewielki dochód. Poszukają oni alternatywnych źródeł dochodu dla rodziny rolniczej. szansę dla nich LGD upatruje się w działalności agroturystycznej oraz krótkich łańcucha dostaw w ramach rolniczego handlu detalicznego.

(6) osoby bezrobotne zarejestrowane w PUP - istotna grupa osób w szczególnie trudnej sytuacji, zwłaszcza, osoby bez prawa do zasiłku. Rynek pracy obszaru potrzebuje pracowników i to właśnie w tej grupie należy upatrywać szansę na znalezienie pracowników oraz na korzystanie ze środków na założenie własnej działalności gospodarczej.

Wyłonione **grupy w szczególnie trudnej sytuacji** będą traktowane na zasadach preferencyjnych w wielu działaniach podejmowanych przez LGD. Ich udział w działaniach LGD premiowany będzie w kryteriach wyboru (tryb konkursowy). Ponadto osoby te będą miały pierwszeństwo udziału w działaniach animacyjnych (Plan Komunikacji). Na w/w grupach LGD postanowiło skupić równie dużą uwagę, aby zaspokoić oczekiwania lokalnego społeczeństwa, odpowiadając na potrzebę zakomunikowaną w trakcie spotkań konsultacyjnych. Będą to głównie działania na rzecz wzmocnienia ich atrakcyjności na rynku pracy, celem ułatwienia wkroczenia lub wyeliminowania zagrożenia przedwczesnego wyłączenia z lokalnego rynku pracy. W tym celu wykorzystana zostanie zarówno działania związane z aktywną integracją o charakterze zawodowym, wzmocnionych działaniami edukacyjnymi w razie potrzeby, jak również umożliwieniem tym osobom podjęcie zatrudnienia na własny rachunek, np. w jednoosobowej firmie lub wsparciu istniejących firm celem poprawy ich konkurencyjności. Ponadto wedle wskazań uczestników konsultacji niezbędne jest także **wsparcie aktywizujące na rzecz tej grupy**, m.in. poprzez działania animacyjne i szkoleniowe, które zmierzałyby do efektywnego i atrakcyjnego zagospodarowania wolnego czasu, którymi te osoby dysponują, a których efektem byłoby zwiększenie jakości ich życia, lub też w przypadku osób młodych, zapobieganie zagrożeniu ich demoralizacji czy migracjom do większych ośrodków miejskich.

W proces wdrażania działań, do osób o których mowa powyżej, niezbędne jest zaangażowanie członków LGD, a także innych partnerskich instytucji, takich jak lokalne stowarzyszenia, Miejskie i Gminne Ośrodki Kultury, Szkoły, jak również lokalni liderzy działający w grupach nieformalnych, którzy swą wiedzą, doświadczeniem i zaangażowaniem, pozwolą dotrzeć do zidentyfikowanych grup, bezpośrednio oferując im pomoc.

Odpowiednie rodzaje wsparcia, wynikające ze zdiagnozowanych potrzeb, ujęte zostały we właściwych przedsięwzięciach w ramach celów. Wśród nich są właśnie te, które wynikają z potrzeb omawianych tu grup i do nich w szczególności są kierowane.

Należy również wspomnieć o innych interesariuszach tj. grupach interesu mających istotne znaczenie dla realizacji Strategii, a których przedstawiciele są członkami Rady LGD:

- przedstawiciel KGW i OSP
- członkowie LGD „Brama na Bagna”

- kobiety po 50 r.ż
- osoby młode do 25 r.ż.

3. Wsparcie lokalnych inicjatyw

LGD może wspierać zarówno lokalne, jak i -ponadlokalne inicjatywy, szczególnie uwzględniając na naszym obszarze wdrażanie pozostałych instrumentów terytorialnych. Zaplanowano następujące działania w ramach LGD w celu wzmocnienia partnerskiej współpracy członków we wdrażaniu LSR:

- możliwość zgłaszania pomysłów na realizację nowych projektów przez LGD lub podmioty inne niż LGD w ramach LSR (także w partnerstwie),
- przewidziano otwarte konsultacje nowych pomysłów LGD,
- zaplanowano animowanie podmiotów z obszaru objętego LSR do współpracy z innymi podmiotami (nie tylko z LGD) poprzez szkolenia, spotkania aktywizacyjne, itp.,
- zaplanowano animowanie podmiotów do współpracy z partnerami spoza LGD.

4. Zagospodarowanie przestrzenne/układ osadniczy

Pod względem administracyjnym obszar LGD BnP objęty LSR tworzy 12 gmin z dwóch powiatów województwa podlaskiego tj.: Wysokie Mazowieckie (Wys. Maz gm.), Kulesze Kościelne (Kulesze Kość.), Szepietowo, Czyżew, Ciechanowiec, Klukowo, Kołaki Kościelne (Kołaki Kość.), Rutki, Szumowo, Zambrów oraz miasta Wysokie Mazowieckie (Wys. Maz. m.) i Zambrów (Zambrów m.)

Obszar objęty LSR położony jest na terenie południowo-zachodniej części województwa podlaskiego. Zaczynając od północnego zachodu są to: Kotlina Biebrzańska i Międzyrzecze Łomżyńskie, Wysoczyzna Wysokomazowiecka, wchodząca w skład Niziny Podlaskiej oraz Wysoczyzna Bielska. Obszar lokalnej grupy działania rozciąga się więc pomiędzy doliną górnej Narwi na północy i na wschodzie a podlaskim przełomem Bugu na południu. Na północ od obszaru LGD rozciąga się Kotlina Biebrzańska, zaś na północny-wschód – Wysoczyzna Białostocka. Poprzez starorzecze Nurca południe mezoregionu graniczy z Wysoczyzną Drohiczką i Równiną Bielską.

Obszar LGD obejmuje łącznie 1637 km², co stanowi 8,10% województwa podlaskiego. Największy udział w ogólnej powierzchni obszaru LGD przypada gminie Zambrów - 299 km², natomiast gminą o najmniejszej powierzchni jest miasto Wysokie Mazowieckie, zajmujące obszar 15 km².

Północno-wschodnia część obszaru LGD leży w dorzeczu Narwi, a jego północna część przylega do strefy ujścia Biebrzy. Narew tworząca rozległe powierzchnie bagien, błot i torfowisk jest jedynym w Europie i jednym z trzech na świecie przykładem rzeki anastomozującej. Rzeka anastomozująca, zwana także rzeką warkoczową to specyficzny, wyjątkowo rzadki typ rzeki, która nie łączy w procesie erozji rzecznej pojedynczego względnie stałego koryta, lecz płynie siecią rozgałęziających się i łączących się koryt.

Środkowa część obszaru LGD to Wysoczyzna Wysokomazowiecka stanowiąca dział wodny Bugu i Narwi. Niedaleko Wysokiego Mazowieckiego swe źródła mają dopływy Narwi (Jabłonka, Ślina, Rokitnica) oraz Bugu (Brok Mały i Duży). Tworzą one lokalną sieć rzeczną, odznaczającą się dosyć dużą gęstością.

Południowy teren lokalnej grupy działania swe walory turystyczne zawdzięcza w głównej mierze znajdującemu się tam przełomowi Bugu i dolinie jego prawobrzeżnego dopływu – Nurca wraz ze starorzeczem. Nurzec początkowo płynie szeroką doliną, a od Ciechanowca zwęża się aż do ujścia do Bugu. Rzeka ta posiada nieuregulowane koryto wcinające się 2-3 m w terasę zalewową, w obrębie której znajdują się także starorzecza. Wysoczyznę odwadniają również mniejsze ciekі wodne. Należą do nich Pełchówka, Siennica, Mścichówka i Kukawka. Naturalne zbiorniki wodne większych rozmiarów na terenie LGD praktycznie nie występują. Często jednak można spotkać oczka śródpolne oraz sztuczne zbiorniki stworzone na użytek mieszkańców.

Wysoczyzna Wysokomazowiecka wyróżnia się na tle Niziny Podlaskiej stosunkowo dobrą jakością gleb, skupionych w jej środkowej i południowej części. Ponadto południowy fragment obszaru LGD bogaty jest w gleby o korzystnych właściwościach agrotechnicznych. Dużą powierzchnię wykorzystaną pod grunty orne zajmują bardzo dobre gleby 2 kompleksu glebowego. Wschód terenu LGD odznacza się przewagą gleb należących do IV klasy bonitacyjnej. W północnej części obszaru LGD dogodne warunki glebowe stopniowo zanikają na rzecz gleb

lekkich i żwirów. Jakość gleb to jeden z ważnych czynników warunkujących doskonały w skali województwa i kraju rozwój hodowli bydła mlecznego.

Tabela 7. Udział powierzchni objętej obowiązującymi planami zagospodarowania przestrzennego w powierzchni ogółem gminy w 2022

Jednostka terytorialna	Powierzchnia ogółem gminy		Udział powierzchni objętej PZP w powierzchni ogółem gminy	
	w ha	w %	w ha	w %
Wys. Maz. m.	1 524,00	100	1 524,00	100,00
Ciechanowiec	20 118,00	100	495,34	2,46
Czyżew	13 040,00	100	550,00	4,22
Klukowo	12 385,00	100	0,00	0,00
Kulesze Kość.	11 532,00	100	9,30	0,08
Szepietowo	15 172,00	100	3 103,2	20,45
Wys. Maz. gm.	16 648,00	100	9 214,00	55,35
Zambrów m.	1 902,00	100	334,00	17,56
Kołaki Kość.	7 365,00	100	91,50	1,24
Rutki	19 999,00	100	204,00	1,02
Szumowo	14 106,00	100	824,3	5,84
Zambrów gm.	29 940,00	100	245,12	0,82
RAZEM LGD	163 731,00	100	16 594,76	17,42

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z gmin (luty 2023)

Istotny wpływ na atrakcyjność inwestycyjną gmin mają miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. Ich tworzenie jest bardzo kosztowne, a procedury zmiany takiego planu bardzo długie. W związku z powyższym niejednokrotnie samorządy terytorialne i przedsiębiorcy fakt posiadania takiego dokumentu na wydodrębniony obszar uważają raczej za słabą niż mocną stronę.

Obszar LGD BnP jest w 17,42% pokryty miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego, co nieznacznie przekracza średnią wojewódzką. Niewielki udział PZP przyczynia się również do niewielkiej liczby inwestorów zewnętrznych nawet mimo wytyczania terenów inwestycyjnych. Na spotkaniach konsultacyjnych przedstawiciele sektora gospodarczego zwraca również uwagę na duże trudności w korzystaniu ze środków zewnętrznych, które to byłyby nieocenionym wsparciem wielu firm.

Na wysokość tego wskaźnika wpływają przede wszystkim miasto i gmina Wysokie Mazowieckie. Większość gmin obszaru charakteryzuje się odsetkiem takich terenów rzędu kilku %, a gmina Klukowo w ogóle nie posiada takich terenów.

Tab. 8. Decyzje o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego i o warunkach zabudowy

Jednostka terytorialna	o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego	o warunkach zabudowy ogółem	dotyczące zabudowy mieszkaniowej wielorodzinnej	dotyczące zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej	dotyczące zabudowy usługowej	dotyczące innej zabudowy
Podlaskie	852	6 873	48	3 768	353	2 704
Ciechanowiec	12	98	0	74	5	19
Czyżew	0	27	0	10	4	13
Klukowo	1	40	0	10	2	28
Kulesze Kość.	2	20	0	0	0	20
Szepietowo	19	44	1	21	1	21
Wys.Maz. gm.	2	51	0	12	2	37

Zambrów m.	10	41	2	18	6	15
Kołaki Kość.	2	39	0	3	1	35
Rutki	7	49	0	6	15	28
Szumowo	3	46	0	11	4	31
Zambrów gm.	11	206	0	64	7	135
RAZEM LGD	69	661	3	229	47	382

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z gmin (luty 2023)

Decyzje wydane na podstawie ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Inwestycja celu publicznego - to działanie o znaczeniu lokalnym, wojewódzkim lub krajowym stanowiące realizację celów publicznych. Warunkiem realizacji inwestycji wpisanych w programie jest zwykle ich wprowadzenie do miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Warunki zabudowy i zagospodarowania terenu – warunki wydaje się w przypadku braku miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, w trybie rozprawy administracyjnej (bez procedur sporządzenia planu lub partycypacji). Są one ustalone decyzją administracyjną wójta lub burmistrza, wydaną na wniosek osoby lub instytucji zamierzającej dokonać trwałych zmian w użytkowaniu, zagospodarowaniu przestrzennym lub zabudowie terenu. Warunki poprzedzają pozwolenie na budowę. Decyzja określa rodzaj inwestycji, warunki wynikające z przepisów szczególnych, warunki obsługi w zakresie infrastruktury technicznej i wymagania dotyczące ochrony osób trzecich. Gminne studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego nie stanowi podstawy prawnej wydawania decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu. W ogólnej liczbie decyzji dominujące były te dotyczące domów jednorodzinnych oraz zabudowy innej – ponad 92% decyzji.

Tabela 9. Obszar LGD objęty NATURĄ 2000

Jednostka terytorialna	Obszar gminy objętej NATURĄ 2000	
	w ha	w %
Wys. Maz. m.	0	0
Ciechanowiec	1 107,09	5,50
Czyżew	0	0
Klukowo	0	0
Kulesze Kość.	0	0
Szepietowo	0	0
Wys. Maz. gm.	0	0
Zambrów m.	0	0
Kołaki Kość.	0	0
Rutki	8 010,90	40,06%
Szumowo	7,7	0,05%
Zambrów gm.	4 983,72	16,64%
RAZEM LGD	14 109,41	8,61

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z gmin (luty 2023)

Na terenie LGD występują następujące obszary chronione europejskiej sieci NATURA 2000: *Obszar Specjalny Ochrony Ptaków „Dolina Dolnego Bugu”* oraz *Obszar Specjalny Ochrony Siedlisk „Ostoja Nadbużańska”* (powierzchnia 1107,09 ha w gm. Ciechanowiec); *Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków „Przełomowa Dolina Narwi”* oraz *Obszar Specjalny Ochrony Ptaków „Bagno Wizna”* (powierzchnia 8010,90 ha w gminie Rutki); *Obszar Specjalny Ochrony Siedlisk „Czerwony Bór”* (zajmujący 7,7 ha w gminie Szumowo i 4 983,72 ha w gminie Zambrów) oraz *Obszar Chronionego Krajobrazu „Doliny Bugu i Nurca”*. Znajdują się tu siedliska wilgotne i mokre, związane z obniżeniami terenu i doliną rzeki. Ogólna powierzchnia obszarów chronionych NATURA 2000 stanowi 8,61% ogólnej powierzchni lokalnej grupy działania.

Na obszarze LGD znajdują się także cztery rezerваты przyrody: *Dębowe Góry i Grabówka* w gminie Zambrów oraz *Bagno Wizna I i Bagno Wizna II* w gminie Rutki. Łącznie na omawianym obszarze znajduje się 51

pomników przyrody, wśród nich: aleja lipowa w Wiśniówku (gmina Wysokie Mazowieckie); skupisko jałowca w Podłatkach Dużych (Kołaki Kość.); czy dąb szypułkowy w gminie Kulesze Kościelne, zespół przyrodniczo-parkowy w Szepietowie Wawrzyńcach czy zespół przyrodniczo-krajobrazowy pn. Park krajobrazowy w Czyżewie.

Analizowany teren sąsiaduje z *Narwiańskim Parkiem Narodowym*. Na północy znajduje się *Biebrzański Park Narodowy*, *Łomżyński Park Krajobrazowy Doliny Narwi* oraz pięć rezerwatów przyrody. Na południowej granicy terenu LGD znajduje się jeden rezerwat przyrody.

Warto zauważyć również, iż Gmina Ciechanowiec położona jest na *Obszarze Chronionego Krajobrazu Doliny Bugu i Nurca*. OCK Doliny Bugu i Nurca obejmuje powierzchnię 2 921 ha i charakteryzuje się krajobrazem o dużym stopniu naturalności, z dobrze zachowanymi, cennymi walorami przyrodniczymi i kulturowymi. Ze względu na swoje walory przyrodnicze rzeka Nurzec została zaliczona do Krajowej Sieci Ekologicznej ECONET-POLSKA, jako jeden z 48 korytarzy ekologicznych.

Tabela 10. Powierzchnia gruntów leśnych w ha

Jednostka terytorialna	Ogółem			Grunty leśne prywatne ogółem			Grunty leśne gminne ogółem		
	2017	2019	2021	2017	2019	2021	2017	2019	2021
Wys. Maz. m.	240,00	240,00	232,00	240,00	240,00	232,00	0,00	0,00	0,00
Ciechanowiec	3 673,00	4 129,77	4 000,96	3 663,00	4 117,00	3 984,00	10,00	12,77	16,96
Czyżew	865,47	865,47	863,47	858,00	858,00	856,00	7,47	7,47	7,47
Klukowo	1 130,00	1 126,00	1 079,00	1 129,00	1 125,00	1 078,00	1,00	1,00	1,00
Kulesze Kość.	3 020,00	3 007,00	3 001,00	3 015,00	3 002,00	2 996,00	5,00	5,00	5,00
Szepietowo	1 174,00	1 172,00	1 129,00	1 174,00	1 172,00	1 129,00	0,00	0,00	0,00
Wys.Maz. gm.	2 283,00	2 282,00	2 278,00	2 283,00	2 282,00	2 278,00	0,00	0,00	0,00
Zambrów m.	16,38	15,20	16,20	15,18	14,00	15,00	1,20	1,20	1,20
Kołaki Kość.	1 715,08	1 720,00	1 703,00	1 715,08	1 720,00	1 703,00	0,00	0,00	0,00
Rutki	2 712,73	2 778,37	2 767,19	2 703,04	2 769,00	2 758,00	9,69	9,37	9,19
Szumowo	2 256,45	2 251,00	2 197,00	2 252,45	2 247,00	2 193,00	4,00	4,00	4,00
Zambrów gm.	2 803,12	2 789,02	2 773,07	2 797,10	2 783,00	2 768,00	6,02	6,02	5,07
RAZEM LGD	21889,23	22375,83	22039,89	21844,85	22329	21990	44,38	46,83	49,89

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych (kwiecień 2023)

Udział lasów w całkowitej powierzchni gruntów w poszczególnych gminach wchodzących w skład obszaru objętego projektem jest zróżnicowany. Największa koncentracja terenów leśnych występuje w gminie Zambrów - 42,5% (za sprawą leżącego w większej części w tej gminie kompleksu leśnego Czerwony Bór) zaś najmniejsza w gminie Czyżew (7,3%) i Klukowo (9,3%). Generalnie najbardziej lesista jest południowa część obszaru lokalnej grupy działania, najmniej natomiast część środkowa (gminy powiatu wysokomazowieckiego).

5. Stan infrastruktury

Na obszarze LGD do głównych szlaków komunikacyjnych należą drogi oraz linie kolejowe. Od pierwszej połowy XIX wieku przebiega tędy jedna z najstarszych linii kolejowych w Polsce, tzw. kolej warszawsko-petersburska. Obecnie jest to jeden z głównych węzłów kolejowych, łączących kraje Europy Wschodniej i Północno-Wschodniej z pozostałą częścią kontynentu. Strategiczne położenie tak ważnej linii przebiegającej przez gminy Ciechanowiec, Szepietowo, Czyżew korzystnie wpływa na wymianę towarową i komunikację z innymi miastami, nie tylko w kraju, ale i za granicą.

Obecnie połączenie Warszawa-Białystok (droga krajowa S8, tj. międzynarodowa E67, przez gminy Rutki, Kołaki Kościelne, Zambrów, Szumowo) stanowi oś komunikacyjną regionu, uzupełnianą przez otaczające ją mniejsze ciągi komunikacyjne.

Miasta Zambrów i Wysokie Mazowieckie, dzięki swej lokalizacji, są miastami tranzytowymi dla komunikacji województwa podlaskiego z Warszawą. Transport drogowy obszaru LGD odbywa się bowiem, oprócz

drogi międzynarodowej E67, w oparciu o ciąg drogi krajowej nr 66 przez gminy Wysokie Mazowieckie, Szepietowo i Zambrów. Uzupełnieniem tego szlaku jest droga krajowa nr 63 przez gminy Czyżew i Zambrów oraz drogi wojewódzkie: nr 681 Ciechanowiec, nr 690 przez gminy Ciechanowiec i Czyżew, nr 678 przez gminę i miasto Wysokie Mazowieckie, nr 679 przez gminę Rutki i nr 694 przez gminę Ciechanowiec.

Lokalny transport gminny i międzygminny na obszarze LGD obsługuje sieć dróg gminnych i powiatowych, które biorąc pod uwagę techniczne urządzenie struktury komunikacyjno-transportowej, w znacznej mierze zaspakajają potrzeby mieszkańców.

Rys. 2. Sieć dróg krajowych i wojewódzkich w woj. podlaskim

Źródło: https://www.wrotapodlasia.pl/pl/region_i_gospodarka/region/infrastruktura/ (dostęp kwiecień 2023)

Najbardziej rozpowszechnionym nośnikiem energii jest elektryczność. Na terenie LGD znajduje się główna rozdzielnia prądu elektrycznego, dostarczanego z ogólnokrajowej sieci energetycznej za pośrednictwem linii przesyłowej o napięciu 110 kV. Obecny stan poboru stwarza rezerwę, zapewniając tym samym mieszkańcom bezpieczeństwo energetyczne warunkujące inwestycyjny rozwój regionu.

Jak wynika z dyskusji podczas konsultacji społecznych upowszechnienie gospodarki niskoemisyjnej jest bardzo ważnym aspektem dla obszaru LGD, tym bardziej zachęcanie do stosowania proekologicznych rozwiązań jest wspólnym celem. Widzimy potrzebę **wzrostu udziału energii odnawialnej w konsumpcji, ale również zwiększenia lokalnej produkcji energii ze źródeł odnawialnych**. Dużą szansę w zwiększeniu udziału energii odnawialnej w łącznym wykorzystaniu energii upatrujemy w wymianie lub montażu energooszczędnego oświetlenia ulicznego. Strategie niskoemisyjne w opinii mieszkańców to zarówno duże oszczędności kosztów eksploatacji instalacji, efekt środowiskowy jak i poprawa walorów estetycznych ciągów komunikacyjnych.

Sieć telekomunikacyjna istniejąca na obszarze LGD jest bardzo dobrze rozwinięta. Realizuje ona wszystkie zgłoszone problemy w sposób przewodowy lub bezprzewodowy, w zależności od uwarunkowań technicznych. Istotnym uzupełnieniem rynku usług telekomunikacyjnych jest sprawnie funkcjonujący system telefonii komórkowej, opartej na kilku rozmieszczonych na terenie LGD stacjach przekaźnikowych, zapewniając dostęp do usług sieci komórkowej niemal na całej powierzchni obszaru.

Techniczne uzbrojenie obszaru LGD wraz z jego korzystną lokalizacją w strukturze poszczególnych nośników stwarza dogodne warunki do rozwoju społeczno-gospodarczego. Minusem natomiast są ograniczone środki finansowe w dyspozycji samorządów gminnych przeznaczone na realizację przedsięwzięć infrastrukturalnych. Dochodzi do tego spore zadłużenie, które również nie jest czynnikiem zachęcającym do inwestowania na terenie gminy.

Tabela 11. Korzystający z instalacji w % ogółu ludności

jednostka terytorialna	Wodociąg			Kanalizacja			Gaz		
	2019	2020	2021	2019	2020	2021	2019	2020	2021
PODLASKIE	90,8	91,0	91,1	64,8	65,1	65,4	29,2	29,9	30,3
Wys. Maz. m.	97,8	97,9	97,9	95,8	95,8	95,9	27,9	31,8	35,6
Ciechanowiec	89,1	89,4	89,4	34,9	35,9	36,4	0,0	0,0	0,0
Czyżew	94,4	94,4	94,4	36,1	36,3	36,4	2,5	2,5	3,0
Klukowo	97,1	97,2	97,2	5,8	5,8	5,8	0,0	0,0	0,0
Kulesze Kość.	94,9	94,9	95,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Szepietowo	92,2	92,6	92,6	30,4	30,6	30,6	0,0	0,4	1,8
Wys. Maz. gm.	97,0	96,9	97,1	2,2	2,2	4,6	2,7	3,1	3,5
Zambrów m.	98,4	98,4	98,4	93,5	93,6	93,7	7,6	8,1	8,7
Kołaki Kość.	97,5	97,5	97,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Rutki	81,9	82,1	82,2	29,6	29,7	30,2	0,0	0,0	0,0
Szumowo	95,8	95,9	96,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Zambrów gm.	95,0	95,5	95,6	14,5	16,0	16,4	0,8	0,9	1,1
Razem LGD	94,3	94,4	94,5	28,6	28,8	29,2	3,5	3,9	4,5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych (marzec 2023)

Na obszarze LGD BnP sieć wodociągowa jest stosunkowo dobrze rozwinięta (94,5% mieszkańców korzystających z sieci wodociągowej w roku 2021), przy średniej wojewódzkiej 91,1%. Generalnie, tak jak w skali całego kraju, znacznie gorzej przedstawia się sytuacja w zakresie odprowadzania i oczyszczania ścieków (29,2% mieszkańców korzystających z sieci kanalizacyjnej w roku 2021).

Wskaźnik gęstość sieci wodociągowej jest znacznie przekraczający średnią wojewódzką oraz niewiele niższy od średniej krajowej, mimo iż mamy tu do czynienia często ze znacznym rozproszaniem sieci osadniczej.

Rozproszenie sieci osadniczej powoduje, iż rozwija się intensywnie budowa przydomowych oczyszczalni ścieków i wydaje się, że dalsze działania w tym kierunku są uzasadnioną alternatywą dla budowy kanalizacji sieciowej.

Podobnie jak przydomowe oczyszczalnie ścieków, duże zainteresowanie mieszkańców wzbudza temat odnawialnych źródeł energii, szczególnie możliwości jej wykorzystania w budynkach mieszkalnych oraz gospodarczych (w gospodarstwach rolnych).

6. Charakterystyka gospodarki/przedsiębiorczości

W 2021 roku na obszarze LGD działało 7319 podmiotów zarejestrowanych w systemie REGON. Zauważalny jest przyrost ok. 10% w stosunku do roku 2013. Na całym obszarze LGD występowała zdecydowana przewaga sektora prywatnego, w którym działało w 2021 roku ponad 96% wszystkich podmiotów.

Tabela 12. Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON wg sektorów własnościowych

Jednostka terytorialna	Podmioty gospodarki narodowej ogółem			Sektor publiczny - ogółem			Sektor prywatny – ogółem		
	2013	2018	2021	2013	2018	2021	2013	2018	2021
PODLASKIE	96 517	103 040	113 236	3 164	2 786	2 761	93 353	99 427	109 098
Wys. Maz. m.	1065	1 039	1 114	58	50	50	1007	985	1 060

Ciechanowiec	652	705	735	31	26	22	621	675	709
Czyżew	455	460	491	25	16	16	430	442	473
Klukowo	211	207	223	14	12	12	197	193	209
Kulesze Kość.	146	145	157	8	6	6	138	139	151
Szepietowo	504	517	553	13	9	10	491	504	537
Wys. Maz. gm.	294	332	389	4	1	2	290	330	385
Zambrów m.	1964	1 965	2 087	92	82	80	1872	1 882	2 003
Kołaki Kość.	121	141	157	7	5	5	114	136	152
Rutki	300	307	344	12	12	11	288	295	333
Szumowo	270	306	320	14	13	11	256	293	309
Zambrów gm.	612	676	749	17	15	14	595	660	734
RAZEM LGD	6594	6800	7319	295	247	239	6299	6534	7055

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych (kwiecień 2023)

Należy podkreślić lokalizację na tym terenie kilku potężnych zakładów, istotnych dla poziomu przedsiębiorczości w całym województwie, jak Spółdzielnie Mleczarskie w Wysokim Mazowieckiem i Zambrowie, EuRoPol GAZ S.A. - Tłocznia Gazu Zambrów, „UNIMEX” w Szepietowie (zakład prefabrykacji dla potrzeb budownictwa mieszkaniowego i przemysłowego oraz użyteczności publicznej), DOBROPLAST w Starym Laskowcu (produkcja okien, drzwi), INTERTECH produkcja maszyn rolniczych i Agroservis Dariusz Sobol - dealer maszyn (Zambrów), Primator (Czyżew).

Widoczna jest wyraźna koncentracja podmiotów gospodarczych w gminach miejskich: Zambrów, Wysokie Mazowieckie miasto i gmina oraz Ciechanowiec i Szepietowo (łącznie 5238 podmiotów, tj. prawie 63%). Szczególnie koncentracja ta jest dominująca w powiecie zambrowskim, gdzie na 3657 podmiotów gospodarczych 2087, tj. ok. 57 % jest zlokalizowanych w mieście Zambrów. Jednocześnie jednak to właśnie w mieście Zambrów nastąpił najmniejszy wzrost liczby podmiotów gospodarczych, bo o 123 podmiotów, tj. o 6%. W tym samym okresie wszystkie gminy obszary odnotowały wzrost liczby podmiotów gospodarczych. Można przypuszczać, iż wsparcie udzielone przez LGD w perspektywie 2014-2020 na premie w pewnym stopniu przyczyniło się do powyższej tendencji.

Tabela 13. Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą

Jednostka terytorialna	Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą			Podmioty na 1000 mieszkańców		
	2013	2018	2021	2013	2018	2021
PODLASKIE	75 021	79 504	86 718	5,5	5,5	5,4
Wys. Maz. m.	860	822	903	12,3	11,2	11,1
Ciechanowiec	514	561	588	3,5	3,8	3,7
Czyżew	364	372	402	2,3	2,3	2,3
Klukowo	167	162	179	1,8	1,6	1,7
Kulesze Kość.	125	125	132	0,9	1,0	1,0
Szepietowo	418	419	441	6,0	4,5	4,9
Wys. Maz. gm.	251	291	356	0,4	0,2	0,2
Zambrów m.	1 610	1 583	1 692	5,3	5,5	5,6
Kołaki Kość.	96	108	123	1,2	1,3	1,4
Rutki	217	216	254	2,1	2,3	1,9
Szumowo	206	240	256	6,0	5,2	5,4
Zambrów gm.	532	584	678	3,8	3,9	3,7
RAZEM LGD	5360	5483	6004	3,8	3,6	3,6

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych (kwiecień 2023)

Wzrost liczby podmiotów gospodarczych widoczny jest także w statystyce dotyczącej liczby osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą oraz na 1000 ludności W obu tych zestawieniach dane dla obszaru lokalnej grupy działania są wyższe niż średnia wojewódzka. Także w analizie tych danych należy podkreślić, że nie oddają one rzeczywistego stanu gospodarki na obszarze LGD, ponieważ nie uwzględniają m.in. prężnie rozwijającego się rolnictwa. o czym była mowa powyżej.

Dla lepszego zobrazowania sytuacji w dziedzinie przedsiębiorczości należy przyjrzeć się także strukturze podmiotów gospodarczych w rozbiciu na poszczególne sektory gospodarki.

Sekcje i działy według PKD 2007	
Sekcja A	rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo
Sekcja B	górnictwo i wydobywanie
Sekcja C	przetwórstwo przemysłowe
Sekcja D	wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych
Sekcja E	dostawa wody; gospodarowanie ściekami i odpadami oraz działalność związana z rekultywacją
Sekcja F	budownictwo
Sekcja G	handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle
Sekcja H	transport i gospodarka magazynowa
Sekcja I	działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi
Sekcja J	informacja i komunikacja
Sekcja K	działalność finansowa i ubezpieczeniowa
Sekcja L	działalność związana z obsługą rynku nieruchomości
Sekcja M	działalność profesjonalna, naukowa i techniczna
Sekcja N	działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca
Sekcja O	administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe zabezpieczenia społeczne
Sekcja P	edukacja
Sekcja Q	opieka zdrowotna i pomoc społeczna
Sekcja R	działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją
Sekcja U	organizacje i zespoły eksterytorialne

Tabela 14. Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON wg głównych sekcji PKD w 2021

Jednostka terytorialna	Sekcja A	Sekcja C	Sekcja F	Sekcja G	Sekcja H	Sekcja I	Sekcja M	Sekcja P	Sekcja Q	Sekcje S i T
Podlaskie	2 477	8 613	17 767	23 871	7 959	2 909	10 209	3 711	8 258	8 767
Wys. Maz. m.	9	69	165	294	71	21	101	45	77	97
Ciechanowiec	17	70	149	170	27	22	42	24	53	73
Czyżew	15	40	86	114	56	5	41	15	22	30
Klukowo	12	14	67	38	16	3	5	9	7	20
Kulesze Kość.	19	7	31	39	11	1	4	4	8	12
Szepietowo	28	41	110	108	88	3	37	11	18	39
Wys. Maz. gm.	17	35	90	88	38	11	15	5	11	29
Zambrów m.	21	163	390	505	148	48	154	56	169	148
Kołaki Kość.	12	19	37	25	8	2	10	3	7	17
Rutki	13	44	63	88	28	11	16	4	10	20
Szumowo	18	31	74	66	34	3	11	7	7	23
Zambrów gm.	38	66	172	171	86	13	29	15	26	49
RAZEM LGD	219	599	1434	1706	611	143	465	198	415	557

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych (kwiecień 2023)

W 2021 r. w LGD BnP dominowała branża usługowa. W rozbiu na następujące sekcje: handel i naprawy pojazdów samochodowych – 1706 podmioty, budownictwo – 1434 podmiotów, przetwórstwo przemysłowe – 599. W sekcji rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo odnotowano 219 podmiotów, co stanowi niecałe 3,0 ogółu jednostek. Podobne tendencje odnotowano dla województwa i kraju, z tym, że odsetek podmiotów w sekcji A (rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo) przekracza znacznie średnią wojewódzką i krajową.

W trakcie spotkań konsultacyjnych mieszkańcy zwracali uwagę na duży potencjał obszaru dla rozwoju usług dla ludności oraz na fakt, iż w wielu miejscowościach potencjał ten jest już dobrze wykorzystany. Co więcej wytwarzają się pewne specjalistyczne typy usług w poszczególnych miejscowościach, o zasięgu dużo większym niż najbliższy lokalny rynek. Jako przykład można podać bardzo dynamiczny rozwój usług cateringowych w południowej części LGD (np. miasto Ciechanowiec lub wieś Górskie Ponikły Stok), gdzie zasięg świadczonych usług przekracza 100 km. Kolejnym przykładem może być wieś Ożarki Olszanka, która wyspecjalizowała się w usługach mechanicznych (liczne warsztaty napraw samochodów).

Tabela 15. Podmioty wpisane do rejestru REGON wg klas wielkości (według kryterium liczby pracujących)

Jednostka terytorialna	razem		razem do 49 os.	do 9 os.		10-49 os.		50-249 os.		powyżej 250 os.	
	2018	2020	2020	2018	2020	2018	2020	2018	2020	2018	2020
Podlaskie	103040	109492	108709	99128	10754	3 082	2 955	745	698	85	85
Wys. Maz. m.	1 039	1 085	1 073	992	1 043	35	30	10	10	2	2
Ciechanowiec	705	717	712	682	698	18	14	5	5	0	0
Czyżew	460	479	479	445	464	15	15	0	0	0	0
Klukowo	207	215	215	200	208	7	7	0	0	0	0
Kulesze Kość.	145	154	154	142	151	3	3	0	0	0	0
Szepietowo	517	537	533	492	512	22	21	3	4	0	0
Wys. Maz. gm.	332	378	378	331	377	1	1	0	0	0	0
Zambrów m.	1 965	2 077	2 058	1 894	2 012	53	46	16	17	2	2
Kołaki Kość.	141	147	147	138	144	3	3	0	0	0	0
Rutki	307	331	330	296	320	10	10	1	1	0	0
Szumowo	306	318	315	294	306	9	9	2	2	1	1
Zambrów gm.	676	732	729	654	712	19	17	2	2	1	1
RAZEM LGD	6 800	7 170	7 123	6 560	6 947	195	176	39	41	6	6

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych (kwiecień 2023)

Analiza powyższej tabeli pokazuje, iż na obszarze LGD liczbowo zdecydowanie dominują mikro i małe przedsiębiorstwa, które stanowią 99,34% co jest zgodne z proporcjami w skali województwa. Natomiast to co jest charakterystyczne i odróżnia obszar LGD BnP od innych obszarów objętych lokalnymi grupami działania w woj. z przedziału zatrudnienia w województwie. To na terenie LGD funkcjonują przedsiębiorstwa zatrudniających powyżej 250 pracowników (6 przedsiębiorstw), w tym jeden zatrudniający powyżej 1000 pracowników (SM Mlekovita w Wysokim Mazowieckiem). Przedsiębiorstwa duże, zatrudniające powyżej 250 pracowników ulokowane są w mieście Wysokie Mazowieckie i gminie Zambrów oraz w Szepietowie i Szumowie.

Tabela 16. Porównanie dochodu podatkowego

Jednostka terytorialna	Dochód podatkowy (dane za 2020)	
	w zł	w stosunku do POLSKA (%)
PODLASKIE	100,76	5,14
POLSKA	1 959,15	100
Wys. Maz. m.	2 372,97	121,12
Ciechanowiec	1 117,21	57,03
Czyżew	1 399,66	71,44

Klukowo	1 289,30	65,81
Kulesze Kość.	1 113,21	56,82
Szepietowo	1 512,96	77,23
Wys.Maz. g.	1 437,71	73,38
Zambrów m.	1 244,23	63,51
Kołaki Kość.	757,68	38,67
Rutki	1 101,21	56,21
Szumowo	2 145,96	109,54
Zambrów g.	1 881,22	96,02
LGD - średnia	1402,73	68,21

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Ministerstwa Finansów (marzec 2023)

<https://www.gov.pl/web/finanse/wskazniki-dochodow-podatkowych-gmin-powiatow-i-wojewodztw-na-2020-r>

Jednym z wyznaczników rozwoju gospodarczego jest podstawowy dochód podatkowy gminy. Warto zauważyć, iż średni dochód podatkowy gmin z obszaru LGD jest niższy w porównaniu do średniej krajowej. Dwie gminy tj. miasto Wysokie Mazowieckie i gmina Szumowo miały w 2020 roku dochód wyższy niż krajowy.

7. Rynek pracy

Tabela 17. Pracujący na terenie LGD

Jednostka terytorialna	pracujący ogółem				pracujący mężczyźni				pracujące kobiety			
	2018	2019	2020	2021	2018	2019	2020	2021	2018	2019	2020	2021
Podlaskie	232748	236952	234749	240149	112856	114977	114368	117894	119892	121975	120381	122255
Wys. Maz. m.	4 097	4 173	4 191	4 152	1 826	1 847	1 884	1 859	2 271	2 326	2 307	2 293
Ciechanowiec	798	783	787	836	272	270	267	307	526	513	520	529
Czyżew	1 535	1 585	1 648	1 560	804	862	892	838	731	723	756	722
Klukowo	388	382	399	362	225	217	236	210	163	165	163	152
KuleszeKość.	117	102	101	103	33	27	27	27	84	75	74	76
Szepietowo	863	846	927	917	495	482	509	500	368	364	418	417
Wys.Maz. g.	172	196	207	190	87	122	132	112	85	74	75	78
Zambrów m.	4 503	4 707	4 418	4 470	2 031	2 102	1 972	1 998	2 472	2 605	2 446	2 472
Kołaki Kość.	87	95	113	73	24	30	40	17	63	65	73	56
Rutki	452	455	449	450	236	235	223	213	216	220	226	237
Szumowo	1 133	1 105	1 070	1 074	790	769	724	732	343	336	346	342
Zambrów g.	1 980	1 975	1 924	1 860	1 197	1 195	1 152	1 105	783	780	772	755
RAZEM	16 125	16 404	16 234	16 047	8 020	8 158	8 058	7 918	8 105	8 246	8 176	8 129

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych (luty 2023)

Liczba zatrudnionych na obszarze LGD BnP w latach 2018-2021 ulegała nielekkiemu wahaniom z tendencją spadkową. Wyjątek stanowił rok 2019, kiedy to obszar LGD odnotował wzrost liczby zatrudnionych. W analogicznym okresie w całym województwie podlaskim liczba ta wzrosła o 3,2%. W całym analizowanym okresie liczba pracujących kobiet przewyższała liczbę zatrudnionych mężczyzn zarówno w odniesieniu do obszaru LGD jak i woj. podlaskiego.

Tabela 18. Liczba bezrobotnych na obszarze LGD ogółem

Jednostka terytorialna	2018			2019			2020			2021		
	razem	K*	M*	razem	K*	M*	razem	K*	M*	razem	K*	M*
Polska	968888	542642	426246	866374	47415	386959	1046432	561606	484826	895203	481935	413268
Podlaskie	36786	17524	19262	33277	15817	17460	37830	17555	20275	33374	15342	18032
Wys.Maz. m.	260	94	166	247	101	146	281	101	180	249	96	153

Ciechanowiec	271	97	174	289	114	175	297	118	179	267	116	151
Czyżew	178	73	105	159	67	92	164	75	89	172	77	95
Klukowo	133	59	74	137	59	78	132	56	76	122	49	73
KuleszeKość.	61	37	24	65	37	28	73	36	37	69	36	33
Szepietowo	255	110	145	227	100	127	247	100	147	220	89	131
Wys.Maz.gm.	131	56	75	123	51	72	126	54	72	128	45	83
Zambrów m.	876	476	400	743	410	333	775	416	359	684	366	318
KolakiKość.	33	14	19	25	14	11	25	15	10	34	18	16
Rutki	158	79	79	113	55	58	115	48	67	97	41	56
Szumowo	78	39	39	70	35	35	67	36	31	69	37	32
Zambrów gm.	212	119	93	187	105	82	167	101	66	188	117	71
RAZEM	2646	1253	1393	2385	1148	1237	2469	1156	1313	2299	1087	1212

* K – kobiety, M - mężczyźni

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych (kwiecień 2023)

Analizując powyższą tabelę możemy zauważyć, że liczba bezrobotnych zarejestrowanych w Powiatowych Urzędach Pracy na obszarze LGD w latach 2018-2021 spadła z 2646 osób do 2299 czyli o ponad 13%, podczas gdy w skali województwa spadek ten wyniósł nieco ponad 9%. Ponadto w woj. w kolejnych latach zauważalny jest zmienny trend liczby bezrobotnych kobiet tj. rok wzrostu, kolejny rok spadku, itd. Zaś na terenie LGD obserwuje się niewielki trend spadkowy liczby bezrobotnych kobiet. W przypadku bezrobotnych mężczyzn jest sytuacja analogiczna jak w woj. podlaskim (rok spadku, rok wzrostu itd.). Przyczyn tego zjawiska należy chyba także doszukiwać się w rolniczej specyfice tego obszaru, który charakteryzuje się proporcjonalnie większą migracją kobiet do dużych ośrodków miejskich w poszukiwaniu pracy i lepszych warunków życia. Także zjawisko ukrytego bezrobocia na wsi w większym stopniu dotyka kobiet, co uwidacznia się w gwałtownym wzroście odsetka bezrobotnych mężczyzn w stosunku do bezrobotnych kobiet w okresach kryzysu gospodarczego.

Ze spotkań konsultacyjnych z mieszkańcami wynika jednak, że bezrobocie, szczególnie ukryte bezrobocie na wsi, jest odbierane jako poważny problem społeczny. Bezrobocie tych osób nie jest rejestrowane w Urzędach Pracy, kilkakrotnie pojawiło się jednak podczas spotkań konsultacyjnych stwierdzenie, iż osoby nie podejmują pracy w sąsiadujących dużych gospodarstwach rolnych poszukujących „rąk do pracy”, ponieważ jest to „nie honorowe i wstydliwe i że lepiej biednie, ale na swoim, niż u nowobogackiego sąsiada”. Wydaje się, iż te zjawisko to także pozostałość po szlacheckich tradycjach tego regionu.

Dane te świadczą o nieskuteczności dotychczasowych mechanizmów aktywizacji bezrobotnych i konieczności podjęcia dalszych działań w celu redukcji odsetka osób pozostających bez pracy. W celu zmniejszenia zjawiska bezrobocia oraz wzrostu gospodarczego na obszarze działania LGD konieczne jest podjęcie wszelkich działań zmierzających do aktywizacji zawodowej. Utworzenie nowych miejsc pracy oraz stymulowanie rozwoju lokalnej przedsiębiorczości to bardzo istotne działania wpływające na rozwój danego obszaru

Tabela 19. Udział bezrobotnych w ogólnej liczbie mieszkańców w wieku produkcyjnym

Jednostka terytorialna	ogółem				mężczyźni				kobiety			
	2015	2017	2020	2021	2015	2017	2020	2021	2015	2017	2020	2021
Polska	6,5	4,6	4,6	4,0	5,9	3,9	4,0	3,5	7,2	5,4	5,3	4,6
Podlaskie	7,3	5,4	5,5	4,9	7,5	5,4	5,5	4,9	7,1	5,5	5,5	4,9
Wys. Maz. m.	6,4	5,1	5,2	4,7	6,9	6,0	6,2	5,4	5,8	4,2	4,0	3,9
Ciechanowiec	6,7	5,2	6,0	5,5	7,4	5,8	6,4	5,5	5,8	4,4	5,4	5,4
Czyżew	6,0	4,4	4,6	4,9	5,9	4,7	4,5	4,9	6,0	3,9	4,7	4,9
Klukowo	5,6	5,1	5,6	5,3	6,3	5,6	5,8	5,7	4,8	4,4	5,5	4,9
Kulesze Kość.	5,1	3,6	4,2	4,0	4,0	3,4	3,8	3,4	6,5	3,9	4,7	4,8
Szepietowo	6,8	6,0	6,4	5,9	6,2	5,7	6,8	6,2	7,6	6,4	5,9	5,4
Wys. Maz. gm.	4,2	3,4	3,9	4,0	3,7	3,3	4,0	4,7	4,8	3,5	3,8	3,2

Zambrów m.	9,3	7,2	6,0	5,4	8,9	6,4	5,1	4,6	9,8	8,2	6,9	6,3
Kołaki Kość.	4,8	2,7	1,9	2,7	4,4	2,5	1,3	2,2	5,4	3,1	2,7	3,3
Rutki	7,8	6,0	3,7	3,1	6,1	5,5	3,8	3,2	9,9	6,7	3,6	3,1
Szumowo	4,8	3,4	2,4	2,5	4,1	2,6	2,0	2,1	5,6	4,5	2,9	3,0
Zambrów gm.	6,4	4,4	3,2	3,6	5,6	3,3	2,2	2,4	7,4	5,8	4,4	5,1
średnia LGD	5,7	4,3	3,8	4,0	5,3	4,2	3,6	3,9	6,1	4,5	3,9	4,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych (kwiecień 2023)

W roku 2021 wskaźnik bezrobocia na obszarze LGD BnP liczony jako udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym - wyniósł 4,0 %, jest więc niższy od średniej wojewódzkiej (4,9%) a równy średniej krajowej (4,0%). Jednak niższa wartość tego wskaźnika częściowo przynajmniej jest związana z rolniczym charakterem obszaru, a więc dużą ilością osób ubezpieczonych w KRUS jako rolnicy bądź domownicy, co często nie pokazuje rzeczywistej skali problemu na obszarach wiejskich. Prawdopodobnie, ze względu na dużą ilość dobrze prosperujących gospodarstw rolnych, problem ten jest w statystykach na obszarze LGD BnP mniejszy niż na innych obszarach wiejskich województwa podlaskiego. W rzeczywistości jest to znacznie większa skala zjawiska. Analizując dane ze spotkań konsultacyjnych należy zauważyć, **wycofywanie się z rynku pracy coraz większej liczby osób z grupy 50+, które posiadają kwalifikacje i wieloletnie doświadczenie i mogłyby z powodzeniem dalej na rynku pracy funkcjonować.** Tendencję tę potwierdzają również wnioski z konsultacji społecznych, iż grupą w szczególnie trudnej sytuacji społecznej są osoby z grupy powyżej 50 r.ż, w szczególności kobiety.

Tabela 20. Główne grupy pozostających poza rynkiem pracy

Jednostka terytorialna	do 25 r.ż.				powyżej 50 r.ż.				długotrwale bezrobotni			
	2015	2017	2020	2021	2015	2017	2020	2021	2015	2017	2020	2021
Podlaskie	9233	5398	4799	3816	14849	11211	9971	9225	33424	23784	20674	20157
Wys. Maz. m.	51	35	42	27	108	91	67	61	194	165	128	132
Ciechanowiec	82	57	57	41	100	89	82	69	237	177	189	177
Czyżew	58	35	22	26	53	46	43	45	101	94	94	106
Klukowo	54	43	39	37	17	23	16	13	81	82	85	82
Kulesze Kość.	28	18	19	14	18	13	12	12	60	41	47	42
Szepietowo	78	45	40	37	69	56	58	44	161	142	148	141
Wys. Maz. gm.	42	30	22	19	19	25	29	29	66	57	68	61
Zambrów m.	242	113	106	77	356	317	229	187	804	621	393	355
Kołaki Kość.	16	7	7	10	15	9	4	5	36	22	7	13
Rutki	55	17	17	12	55	60	36	37	187	151	55	49
Szumowo	39	25	15	20	23	21	16	11	84	50	31	22
Zambrów gm.	83	51	36	41	72	54	34	32	200	144	76	92
RAZEM LGD	828	476	422	361	905	804	626	545	2 211	1 746	1 321	1 272

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku danych Lokalnych (luty 2023)

Analizując grupy pozostające poza rynkiem pracy kluczowe są osoby do 25 r.ż, po 50 r.ż i długotrwale bezrobotni. Największą liczebność ma grupa osób pozostających bez pracy powyżej roku. Analizując liczbę osób wg. ww. kategorii w odniesieniu do danych z tab. 19 ponad połowa osób bezrobotnych to długotrwale bezrobotni – średnia 56,48% (od 57,15 % w 2015 do 55,33% w 2021), przy średniej wojewódzkiej z tych lat wynoszącej 58,82%.

Kolejną grupą mieszkańców pozostającą bez pracy są osoby po 50 r.ż. Udział ten waha się w przedziale 23-27% w analizowanym okresie. Są to niższe wartości nieco niż średnie wojewódzkie (27-28%). Osoby do 25 r.ż to również istotna grupa osób bezrobotnych, chociaż z wyraźną tendencją spadkową (2015-21,40%, 2017-16,23%, 2020-17,09%, 2021-15,70%). Znacznie lepiej wypada ta grupa wiekowa w woj. podlaskim (2015-16,78%, 2017-

13,50%, 2020-12,69%, 2021-11,43%). W związku z powyższym należy skupić się na kierowaniu wsparcia do osób młodych i 50 r.ż.

Tabela 21. Odsetek bezrobotnych zarejestrowanych wg poziomu wykształcenia

Jednostka terytorialna	wyższe			policealne i średnie zawodowe			średnie ogólnokształcące			zasadnicze zawodowe			gimnazjalne, podstawowe, niepełne podstawowe		
	2017	2020	2021	2017	2020	2021	2017	2020	2021	2017	2020	2021	2017	2020	2021
Polska	13,8	14,7	14,3	21,7	22,1	22,0	10,8	12,0	12,0	26,0	24,9	24,7	27,6	26,3	27,0
Podlaskie	15,0	15,3	14,9	22,6	22,7	22,7	11,8	13,1	12,4	23,2	22,0	22,1	27,4	26,9	27,9
Powiat wys-maz.	9,9	9,8	10,1	24,3	26,3	26,4	10,9	12,4	11,5	27,2	24,1	25,3	27,7	27,3	26,7
Powiat zambrowski	9,6	13,1	12,6	15,4	15,2	16,5	12,2	16,0	15,9	29,4	26,9	26,7	33,4	28,7	28,4
średnia LGD	12,1	13,2	13,0	21,0	21,6	21,9	11,4	13,4	13,0	26,5	24,5	24,7	29,0	27,3	27,5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku danych Lokalnych (luty 2023)

Analizując kwestię bezrobocia należy również poruszyć kwestię wykształcenia osób pozostających bez pracy. W związku z brakiem danych dotyczących gmin wrócono do poziomu powiatów, uznając je za w miarę adekwatne do poziomu gminnego. Najwięcej osób bezrobotnych na terenie LGD w latach 2017-2021 posiadało wykształcenie najniższe - średnio 27,93%. Kolejno najwięcej osób bezrobotnych legitymowało się wykształceniem zawodowym - średnio 25,23 %, następnie policealnym oraz średnim zawodowym - średnio 21,50%. Najmniej zarejestrowanych osób bezrobotnych to osoby z wykształceniem średnim ogólnokształcącym - 12,60% oraz wyższym - 12,76%. Największe bezrobocie jest wśród osób o niskich kwalifikacjach. Dominantą mającą znaczny wpływ na redukcję poziomu bezrobocia jest kierowanie ofert pracy adekwatnych do posiadanego wykształcenia. Uczestnicy konsultacji podkreślali, że należy w działaniach animacyjnych ująć przedsięwzięcia zachęcające mieszkańców do podnoszenia kwalifikacji lub reorientacji zawodowej.

8. Działalność sektora społecznego

Zgodnie ze Strategią Europa 2020, Strategią Województwa Podlaskiego oraz RPOWP 2014-2020 jednym z celów rewitalizacji społecznej było wzmacnianie kapitału społecznego. Jednym z istotnych elementów służących badaniom kapitału społecznego jest działalność organizacji społecznych, obrazująca skłonność do zrzeszania się i wspólnego działania na rzecz określonego celu. **Ważnym celem w nowej perspektywie będzie także wzmacnianie potencjału organizacji pozarządowych, zarówno poprzez formalizowanie ich działania (rejestracja w KRS), jak i podejmowanie przez nie działalności gospodarczej.**

Tabela 22. Liczba organizacji pozarządowych działających na terenie LGD

Jednostka terytorialna	organizacje wpisane do rejestru KRS	KGW wpisane do rejestru ARiMR	Kluby sportowe	Kluby seniora	Zespoły artystyczne
Wys. Maz. m.	32	0	4	1	4
Ciechanowiec	42	7	4	2	6
Czyżew	13	4	5	2	7
Klukowo	12	4	0	1	1
Kulesze Kość.	4	2	1	1	1
Szepietowo	19	9	3	1	6
Wys. Maz. gm.	26	9	0	1	0

Zambrów m.	39	0	14	1	20
Kołaki Kość.	9	6	0	1	0
Rutki	6	3	1	1	0
Szumowo	14	6	0	1	0
Zambrów gm.	25	9	1	1	1
RAZEM LGD	241	59	33	14	46

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z gmin (luty 2023)

Na terenie LGD widoczny jest znaczny potencjał sektora społecznego. Wśród aktywnych podmiotów dominują organizacje zarejestrowane w KRS (są to w głównej mierze stowarzyszenia i Ochotnicze Straże Pożarne) oraz Koła Gospodyń Wiejskich. Wśród wszystkich organizacji rejestrowych w woj. podlaskim (4544) 5,31% to podmioty z terenu LGD. Na terenie LGD jest 59 KGW wpisanych do Rejestru Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, co stanowi 12,45% i należy uznać to za znaczący udział wśród KGW w woj. podlaskim. Są również organizacje niezarejestrowane, np. OSP nierejestrowe lub KGW nierejestrowe. Najwięcej organizacji rejestrowych odnotowujemy w gminach miejskich i miejsko-wiejskich (miasto Zambrów - 39; miasto i gmina Ciechanowiec - 42; miasto Wysokie Mazowieckie - 32).

Na wszystkich spotkaniach konsultacyjnych bardzo mocno akcentowano konieczność budowania kapitału społecznego na obszarze LGD BnP. Z jednej strony wskazywano **potrzebę szeroko rozumianej aktywizacji społecznej, która by prowadziła m.in. do zawiązywania się mniej lub bardziej formalnych grup realizujących wspólne cele.** Z drugiej strony podkreślano, że wiele istniejących stowarzyszeń lub grup nieformalnych jest słabo lub zupełnie nieaktywnych lub bardzo słabych organizacyjnie. Do tych podmiotów powinny zostać skierowane **działania, które doprowadzą do wzmocnienia ich potencjału organizacyjnego, a docelowo część z nich być może przekształci się w podmioty ekonomii społecznej, poprzez rozpoczęcie działalności gospodarczej.**

Poniższy wykaz szczegółowo identyfikuje zarówno formalne, jak i nieformalne grupy na obszarze LGD BnP, co jest istotne z punktu widzenia potrzeb i wsparcia jakie jest oczekiwane i planowane w tym zakresie.

Tabela 23. Wybrane typy organizacji społecznych na terenie LGD w 2022 r.

jednostka terytorialna	Typ organizacji	szt.	nazwa/miejscowość
Wys. Maz. m.	OSP rejestrowe	1	Wysokie Mazowieckie
	Kluby sportowe	3	Miejski Klubu Sportowego RUCH Wysokie Mazowieckie, UKS MAX BASKET, UKS „JEDYNECZKA”
	Zespoły artystyczne	4	Zespół wokalny, Grupa teatralna MASKA, Zespół MAZOWIA, Zespół muzyczny TALIZMAN
Ciechanowiec	OSP rejestrowe	8	Ciechanowiec, Bujenka, Koce Basie, Pobikry, Wojtkowice Stare, Tworowice, Radziszewo Króle, Kozarze
	Kluby sportowe	4	Klub Sportowy UNIA Ciechanowiec, UKS przy Szkole Podstawowej w Ciechanowcu, Ciechanowieckie Stowarzyszenie Piłkarskie „Unia 1976”, UKS „Rotmistrz Ciechanowiec” przy Zespole Szkół Ogólnokształcących i Zawodowych w Ciechanowcu
	Zespoły artystyczne	6	Zespół taneczny C-C SQUAD, Orkiestra Dęta COKiS, Ciechanowiecki Chór Seniora, zespół muzyczny „The Men else”, Zespół Wokalny Miasta Ciechanowiec, zespół wokalny SPOKOO
Czyżew	OSP rejestrowe	7	Dąbrowa Wielka, Dąbrowa Nowa Wieś, Dmochy Wochy, Siennica Święchy, Czyżew, Rosochate Kościelne, Kaczyn Herbasy
	Kluby sportowe	5	KS „Orlęta Czyżew”, KS „INTER” Rosochate Kościelne UKS „Orlęta” przy Zespole Szkół w Czyżewie, KS „Czyżew Teq Club”, KS MN Boxing

	Zespoły artystyczne	7	Zespół wokalny „Nova Noota” i „B- moll” (dwie grupy wiekowe), Zespół Tańca Nowoczesnego (dwie grupy wiekowe), grupa kolędnicza „Herody Gminy Czyżew”, grupa teatralna „Teatr Marzeń”, grupa wokalna dorosłych, grupa gimnastyki artystycznej, grupa tańca „Taneczny MIX”
Klukowo	OSP rejestrowe	10	Klukowo, Trojanowo, Kuczyn, Wyszonki Kościelne, Lubowicz Wielki, Łuniewo Małe, Sobolewo, Piętki Gręzki, Kostry Śmiejk, Kostry Podsędkowięta.
	Zespoły artystyczne	1	Zespół kolędniczy Podlasie, Wyszonki Błonie,
Kulesze Kościelne	OSP rejestrowane	4	Kulesze Kościelne, Nowe Grodzkie, Gołasze Mościckie, Nowe Wykno
	Zespoły artystyczne	1	Zespół Horyzont
	Kluby sportowe	1	KS Kulesze Kościelne
Szepietowo	OSP rejestrowe	10	Szepietowo, Dąbrowa Moczydły, Wojny-Szuby, Wyliny- Ruś, Średnica, Wojny Pogorzel, Dąbrówka Kościelna, Stary Kamień, Moczydły-Stanisławowięta, Dąbrowa-Łazy
	Kluby sportowe	3	- Klub Sportowy Sparta 1951 Szepietowo, „START” Szepietowo, „REKORD” Szepietowo
	Zespoły artystyczne	6	Młodzieżowa Orkiestra Dęta GOK, Zespół Pieśni i Tańca Podlasie, Zespół GOK BAND, Zespół „Grzeczne Dzieci”, Zespół wokalny CANTORIBUS PER NOCTEM, Chór Klubu Seniora
Wys. Maz. gm.	OSP rejestrowe	14	Stara Ruś, Świętek Wielki, Jabłonka Kościelna, Kalinowo-Czosnowo, Bryki, Mazury, Miodusy Wielkie, Dąbrowa-Dzięciel, Gołasze-Puszcza, Miodusy-Stok, Tybory-Wólka, Tybory-Misztales, Osipy-Kolonia, Mystki-Rzym,
	Zespoły artystyczne	1	Chór w Jabłonce Kościelnej
Zambrów m.	Kluby sportowe	14	przy szkołach: podstawowa, gimnazjum, ogólnokształcące
	Zespoły artystyczne	20	grupa baletowa, zespół instrumentalny „Camerata”, gimnastyka artystyczna, 2 grupy taneczne MMOD, zespół wokalny ALE BABKI, chór UW III, 5 grup wokalnych, taniec nowoczesny, teatr eksperymentalny, Teatr Młodego Aktora, Kukuleczki, taniec Latino Kids, taniec dla Dorosłych, Orkiestra Dęta, pracownia malarstwa, pracownia batiku, Teatr Form Różnych, Zambrowska Kapela Eli, Integracyjny Zespół Folklorystyczny „Szansa”
Kołaki Kościelne	OSP rejestrowe	4	Kołaki Kościelne, Szczodruhy, Rębiszewo-Zegadły, Krusze-Łubnice
Szumowo	OSP rejestrowe	9	Srebrna, Ostrożne, Szumowo, Głęboz Wielki, Pęchratka Polska, Zaręby-Jartuzy, Srebrny Borek, Łętownica, Paproć Duża
Rutki	OSP rejestrowe	4	Rutki-Kossaki, Kołomyjka, Kalinówka Basie, Ożary Wielkie
	Kluby sportowe	1	GKS Rutki przy Stowarzyszeniu KOS-1984
Zambrów gm.	OSP rejestrowe	11	Stary Laskowiec, Krajewo Białe, Stary Skarżyn, Przeździecko Mroczyki, Chorzele, Długobórz Pierwszy, Tabędz, Zbrzeźnica, Poryte Jabłoń, Łady Borowe, Wiśniewo
	Kluby sportowe	1	przy szkole Podstawowej w Osowcu
	Zespoły artystyczne	2	Laskowianki, Zambwersi

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z gmin (styczeń 2023)

W trakcie spotkań konsultacyjnych często jednak podkreślano, że **aktywność społeczna mieszkańców LGD BnP stale wzrasta oraz iż jest coraz więcej liderów umiających i chcących aktywizować społeczność lokalną**. Dostrzegano także rolę lokalnej grupy działania we wzmacnianiu kapitału społecznego obszaru. Pozytywnie oceniano także stosunki sąsiedzkie między mieszkańcami, a tradycyjna, wręcz przysłowiowa kłótniowość drobnej szlachty coraz częściej – wg uczestników spotkań - zastępowana jest solidarnością społeczną i sąsiedzką pomocą.

9. Problemy społeczne

Ustawowa granica ubóstwa to kwota dochodu na osobę w rodzinie, która uprawnia do ubiegania się o przyznanie świadczenia.

Tabela 24. Korzystający ze środowiskowej pomocy społecznej

jednostka terytorialna	Gosp. domowe korzystające ze środowiskowej pomocy			Osoby korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej			Udział osób w gospodarstwach korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w ludności ogółem (%)		
	2019	2020	2021	2019	2020	2021	2019	2020	2021
Podlaskie	30827	28323	26368	71795	64313	57168	6,1	5,1	5,0
Wys. Maz. m.	102	100	92	201	170	162	2,1	1,9	1,8
Ciechanowiec	248	249	226	539	527	438	6,3	6,3	5,3
Czyżew	71	70	63	149	157	120	2,3	2,5	2,0
Klukowo	130	114	103	428	374	341	9,8	8,9	8,3
Kulesze Kośc.	61	49	48	239	200	174	7,8	6,6	5,8
Szepietowo	117	98	80	339	250	206	4,9	3,7	3,1
Wys. Maz. gm.	75	85	68	209	215	161	3,8	3,9	2,9
Zambrów m.	550	516	507	1 121	1 052	1 008	5,1	4,9	4,7
Kołaki Kośc.	32	30	23	71	67	46	3,1	3,0	2,1
Rutki	145	138	131	356	337	310	6,4	6,4	6,0
Szumowo	65	56	51	211	157	125	4,4	3,3	2,7
Zambrów gm.	152	130	115	300	258	215	3,4	3,0	2,5
Razem LGD	1 748	1 635	1 507	4 163	3 764	3 306	4,95	4,53	3,93

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych (kwiecień 2023)

Liczba osób korzystająca z pomocy społecznej nieznacznie spadała w latach 2019-2021. Zasięg korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej to udział beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej w liczbie ludności ogółem. Jeżeli przyjąć ustawową granicę ubóstwa, która zgodnie z obowiązującą ustawą, uprawnia do ubiegania się o przyznanie świadczenia z pomocy społecznej, to w gminach LGD BnP udział osób w gospodarstwach domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w ludności ogółem w 2021 wahał się od 1,8% w mieście Wysokie Mazowieckie, po 8,3% w gminie Klukowo. Biorąc pod uwagę fakt, iż wskaźnik ten w skali kraju w 2021 roku wynosił - 3,70%; a dla województwa podlaskiego - 5,00%, należy stwierdzić, że ubóstwo jest problemem na obszarze LGD BnP. W 4 gminach Partnerstwa wskaźnik ten przekracza 5,00%. Warto też zauważyć, że w większości gmin wskaźnik ten jest odwrotnie proporcjonalny do rejestrowego poziomu bezrobocia, co pokazuje jak wielką skalą jest ukryte bezrobocie w rolnictwie na tym obszarze.

Jednocześnie uczestnicy spotkań konsultacyjnych wskazywali często na pasywną i roszczeniową postawę osób objętych pomocą społeczną. Podkreślali też, że duża część osób bezrobotnych zarejestrowanych, a także tych określanych „bezrobociem ukrytym na wsi” de facto nie jest zainteresowana podjęciem żadnej pracy. **Dlatego tak bardzo ważne i zgłaszane przez uczestników konsultacji są wszelkie formy wsparcia inicjatyw służących**

niwelowaniu ubóstwa, inicjatyw na rzecz włączenia społecznego oraz większej dostępności obiektów świadczących usługi na rzecz osób korzystających z pomocy społecznej.

Tabela 25. Beneficjenci środowiskowej pomocy społecznej na 10 tys. ludności

Jednostka terytorialna	2019	2020	2021
Wysokie Mazowieckie m.	213	186	177
Ciechanowiec	625	631	534
Czyżew	234	254	196
Klukowo	978	888	830
Kulesze Kościelne	776	663	582
Szepietowo	490	373	310
Wysokie Mazowieckie gm.	384	392	295
Zambrów m.	507	489	473
Kołaki Kościelne	307	304	208
Rutki	641	640	598
Szumowo	438	335	270
Zambrów gm.	338	295	248
Razem LGD	5 931	5 450	4 721

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych (kwiecień 2023)

Środowiskowa pomoc społeczna to pomoc udzielana ludności w miejscu zamieszkania za pośrednictwem ośrodka pomocy społecznej. Szacunki na podstawie Zbioru Centralnego Krajowego Systemu Monitoringu Pomocy Społecznej (ZC KSMPS) Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, zawierającego informację o zrealizowanych świadczeniach środowiskowej pomocy społecznej i odbiorcach tej pomocy - gospodarstwach domowych i ich członkach oraz osobach bezdomnych. Zbiór jest zasilany informacjami uzyskanymi w rodzinnym wywiadzie środowiskowym, przeprowadzanym przez pracowników socjalnych gminnych ośrodków pomocy społecznej. We wszystkich podgrupach środowiskowej pomocy społecznej przyjęto przekrój podstawowy: - poniżej kryterium dochodowego i powyżej tego kryterium. Zbiorowość poniżej kryterium dochodowego oznacza, że dochód na osobę w rodzinie/osobę samotnie gospodarującą nie był wyższy, niż ustalone w ustawie kryterium do uzyskania świadczenia pieniężnego. Od 1.10.2018 kwota kryterium dochodowego wynosi dla osoby samotnie gospodarującej 701 zł a dla osoby w rodzinie 528 zł. Na uwagę zwraca fakt spadku liczby osób na każde 10 tys. mieszkańców w analizowanym okresie.

Tabela 26. Ocena zasobów pomocy społecznej

Jednostka terytorialna	przyczyna przyznania świadczenia ¹																
	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q
Wys. Maz m.	23	0	3	2	32	26	30	12	0	0	11	2	0	0	1	0	0
Ciechanowiec	140	0	3	13	88	73	50	14	1	0	0	0	3	0	2	0	0
Czyżew	36	0	2	7	20	30	48	6	1	0	7	0	0	0	2	0	0
Klukowo	67	1	2	23	36	21	39	12	0	0	0	0	5	0	3	0	0
Kulesz Kość.	8	0	0	17	12	11	17	12	0	0	0	0	0	0	1	0	0
Szepietowo	36	0	3	13	34	25	35	13	0	0	5	0	1	0	2	0	0
Wys. Maz gm.	40	0	0	4	28	32	15	12	0	0	5	0	1	0	0	0	0
Zambrów m.	361	0	20	7	318	142	117	84	0	0	10	1	9	0	1	1	0
Kołaki Kość.	11	0	0	2	8	10	7	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0

¹ *A.Ubóstwo, B.Sieroctwo, C.Bezdomność, D.Potrzeba ochrony macierzyństwa, E.Bezrobocie, F. Niepełnosprawność, G.Długotrwała lub ciężka choroba, H.Bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzeniu gospodarstwa domowego, I.Przemoc w rodzinie, J.Potrzeba ochrony ofiar handlu ludźmi, K.Alkoholizm, L.Narkomania, M.Trudności w przystosowaniu do życia po opuszczeniu zakładu karnego, N.Trudności w integracji osób, które otrzymały status uchodźcy lub ochronę uzupełniającą lub zezwolenie na pobyt czasowy, O.Zdarzenie losowe, P.Sytuacja kryzysowa, Q.Kłęsa żywiołowa lub ekologiczna

Rutki	95	0	1	9	69	45	19	15	1	0	3	0	5	0	3	1	0
Szumowo	44	0	0	15	15	19	5	23	0	0	4	0	0	0	1	0	2
Zambrów gm.	83	0	3	4	47	47	49	16	0	0	2	1	1	0	0	0	0
Razem LGD	944	1	37	116	707	481	431	219	3	0	48	4	25	0	16	2	2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku danych Lokalnych (kwiecień 2023)

Wiele rodzin miało przyznaną pomoc ze względu na występowanie kilku powodów jednocześnie. Najczęściej przyczyną korzystania z pomocy społecznej jest ubóstwo, następnie bezrobocie, niepełnosprawność oraz bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzeniu gospodarstwa domowego.

Na obszarze LGD, poza Gminnymi i Miejskimi Ośrodkami Pomocy Społecznej, funkcjonują następujące instytucjonalne formy wsparcia osób wykluczonych (dane za rok 2022):

- Dom Pomocy Społecznej w Kozarzach
- Zakład Opiekuńczo- Lecznicy w Ciechanowcu
- Warsztaty Terapii Zajęciowej w Kozarzach
- Świetlica środowiskowa przy Szkole Podstawowej w Ciechanowcu
- Warsztat Terapii Zajęciowej Zgromadzenia Sióstr Służek NMPN w Szumowie
- Noclegownia dla bezdomnych w Zambrowie
- Świetlica socjoterapeutyczna „Arkadia” przy Szkole Podstawowej nr 1 w Wysokim Mazowieckiem
- Świetlica socjoterapeutyczna „Caritas” w Rudce
- Środowiskowy Dom Samopomocy Zacisze" w Wylinach Rusi - Stowarzyszenie Pomocy "Szansa"
- Środowiskowy Dom Samopomocy dla osób z zaburzeniami psychicznymi w Radziszewie Starym
- Schronisko dla bezdomnych MAR-KOT Kalinowo-Czosnowo

Tabela 27. Przychodnie i szpitale na terenie LGD

Jednostka terytorialna	Liczba ośrodków zdrowia/ przychodni			Liczba szpitali	Liczba aptek/ punktów aptecznych
	2019	2020	2021		
Wys. Maz. m.	15	15	13	1	7
Ciechanowiec	5	5	4	1	3
Czyżew	4	6	6	0	3
Klukowo	4	3	3	0	1
Kulesze Kościelne	2	2	2	0	1
Szepietowo	4	4	4	0	2
Wys. Maz. gm.	2	2	2	0	0
Zambrów m.	23	21	22	1	9
Kołaki Kość.	2	2	2	0	1
Rutki	2	2	2	0	2
Szumowo	3	2	2	0	1
Zambrów gm.	0	1	1	0	0
RAZEM LGD	66	65	63	3	30

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z gmin (kwiecień 2023)

W zakresie opieki zdrowotnej na obszarze LGD w roku 2021 funkcjonowały 3 szpitale: w Wysokim Mazowieckiem, Zambrowie, Ciechanowcu. Liczba ośrodków zdrowia w 2021 wyniosła 63. Uwagę zwraca brak punktów aptecznych i aptek w gminie Zambrów. Jest to jednak gmina przylegająca do miasta powiatowego. Z informacji uzyskanych od uczestników spotkań konsultacyjnych wynika, iż mieszkańcy korzystają z oferty aptek miasta Zambrów.

Tabela 28. Liczba ośrodków kultury i bibliotek wraz z filiami na terenie LGD

Jednostka terytorialna	Ośrodki kultury wraz z filiami		Biblioteki wraz z filiami		Kina	
	2018	2021	2018	2021	2018	2021
Wys. Maz. m.	1	1	1	1	0	1
Ciechanowiec	1	2	3	3	0	1
Czyżew	1	1	3	3	0	0
Klukowo	1	1	3	3	0	0
Kulesze Kość.	1	1	1	1	0	0
Szepietowo	1	1	1	1	0	1
Wys. Maz. gm.	0	1	0	1	0	0
Zambrów m.	1	1	2	2	1	1
Kołaki Kość.	0	0	1	1	0	0
Rutki	0	1	1	1	0	0
Szumowo	1	1	1	1	0	0
Zambrów gm.	0	1	1	1	0	0
RAZEM LGD	8	12	18	19	1	4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z gmin (kwiecień 2023)

Stan ilościowy ośrodków kultury i bibliotek nie uległ znaczącej zmianie w okresie 2018-2021. W omawianym okresie liczba ośrodków kultury zwiększyła się o cztery (w Rutkach, w Ciechanowcu, gminie Wysokie Mazowieckie oraz gminie Zambrów) a bibliotek/ filii o jedną (w gminie Wysokie Mazowieckie). Przywrócono kina w Ciechanowcu, Szepietowie i mieście Wysokie Mazowieckie.

Tabela 29. Liczba świetlic w gminie/mieście w 2022

Jednostka terytorialna	Liczba	Lokalizacja
Wys. Maz. m.	0	-
Ciechanowiec	9	Czaje-Wólka, Radziszewo-Sieńczuch, Kozarze, Skórzec, Pobikry, Wojtkowice Stare, Malec, Kosiorki, Radziszewo-Króle
Czyżew	10	Czyżew, Dąbrowa Wielka, Siennica Lipusy, Siennica Święchy, Dąbrowa Nowa Wieś, Dmochy Wochy, Kaczyn Herbasy, Kaczyn Stary
Klukowo	6	Klukowo, Kuczyn, Piętki Gręzki, Trojanowo, Wyszonki Błonie, Wyszonki Kościelne
Kulesze Kość.	5	Centrum Kulturalno - Edukacyjne Wsi w Kuleszach Kościelnych, Nowe Grodzkie, Gołasze Mościckie, Chojane Sierocięta, Kalinowo Solki.
Szepietowo	11	Plewki, Szepietowo-Janówka, Dąbrowa-Łazy, Dąbrowka Kościelna, Wojny-Pogorzel, Kamień-Rupie, Średnica-Maćkowięta, Moczydły-Jakubowięta, Wyliny-Ruś, Dąbrowa-Moczydły, Izba Tradycji Szlacheckiej w Wojnach Szubach Włociańskich
Wys. Maz. gm.	11	Bryki, Gołasze-Puszcza, Jabłonka Kościelna, Kalinowo- Czosnowo, Mazury, Miodusy Wielkie, Mystki-Rzym, Osipy-Kolonia, Stara Ruś, Wólka Duża i Mała, Świętek Wielki
Zambrów m.	0	-
Kołaki Kość.	5	Kołaki Kościelne, Szczodruchy, Podłatki Duże, Zanie-Leśnica, Wróble-Arciszewo
Rutki	6	Rutki-Kossaki, Mężenin, Zambrzyce-Króle, Ożarki-Olszanka, Ożary Wielkie, Kalinówka-Basie
Szumowo	4	Radwany Zaorze, Kaczynek, Wyszomierz Wielki, Żabikowo Rządowe

Zambrów gm.	23	Chorzele, Ciecioriki, Długobórz, Goski Duże, Konopki-Jałbrzyków Stok, Krajewo Białe, Krajewo-Ćwikły, Łady Polne, Nowy Borek, Poryte-Jabłoń, Przeździecko-Mroczyki, Rykacze, Stary Laskowiec, Stary Skarżyn, Tabędz, Wądołki-Bućki, Wdziękoń Drugi, Wiśniewo, Wola Zambrowska, Zagroby-Łętownica, Zagroby-Zakrzewo, Zaręby-Krzteki, Zbrzeźnica
RAZEM LGD	90	-

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z gmin (luty 2023)

W 2022 r. na obszarze LGD BnP funkcjonowało 90 świetlic wiejskich. Imponująca jest liczba świetlic wiejskich wyremontowanych i wyposażonych ze środków PROW 2006-2013 (odpowiednio 45 i 26 świetlic).

Podczas spotkań konsultacyjnych temat świetlic wiejskich był bardzo istotny i często poruszany. Z jednej strony wskazywano, iż **część tych wyremontowanych i wyposażonych obiektów praktycznie nie pełni swojej funkcji, jako miejsca spotkań i aktywizacji lokalnej społeczności i że konieczne jest podjęcie działań w tym kierunku.** Z drugiej strony wskazywano jeszcze miejscowości, gdzie takie miejsca powinny powstać lub być wyremontowane i wyposażone. Zwracano uwagę **na niezagospodarowaną przestrzeń publiczną oraz na potrzebę przywrócenia wielu zdegradowanym obiektom funkcji społecznych lub kulturalnych. Niski jest również udział mieszkańców w życiu kulturalnym**

Jednocześnie zauważano, że w specyficznej sytuacji wysoko uprzemysłowionego rolnictwa tego obszaru, trudno jest o popularyzację różnego rodzaju działań aktywizujących, ponieważ często rolnicy i domownicy są tak bardzo nastawieni na działalność własnego gospodarstwa rolnego, że nie mają czasu, ani nie widzą żadnej potrzeby dodatkowej działalności.

Wielokrotnie podkreślano podczas konsultacji, iż aby **dodatkowa oferta edukacyjna lub atrakcyjną formą spędzania czasu wolnego (np. zajęcia artystyczne) prowadzona w świetlicach mogła objąć szerokie grono dzieci i młodzieży, to wcześniej należy do niej zachęcić (poprzez aktywne uczestnictwo w zajęciach lub organizację pokazów, czy spotkań) rodziców.** Wg uczestników badania bardzo często właściciele dużych i dobrze prosperujących gospodarstw rolnych nie widzą potrzeby, by ich dzieci uczestniczyły w takich zajęciach, „gdyż nie przynoszą one żadnej korzyści, a dzieci i młodzież są potrzebne do pomocy w pracach gospodarskich”. Wskazywano dlatego też na **niewystarczające i niepowszechne zaangażowanie w lokalne przedsięwzięcia.**

Zwracano też uwagę, iż zarówno młodzież opuszczająca szkoły, jak i dorośli, nie posiadają dostatecznych kompetencji zawodowych w stosunku do wymogów lokalnego rynku pracy (np. wskazywano brak wykwalifikowanych pracowników do obsługi zwierząt czy maszyn rolniczych). **Dodatkowa oferta edukacyjna, szczególnie w zakresie umiejętności zawodowych, mogłaby tę lukę przynajmniej częściowo wypełnić.**

Infrastruktura sportowa i rekreacyjna obszaru LGD to stadiony i boiska, w każdej z naszych gmin przy czym liczba tych ostatnich uległa podwojeniu w latach 2006-2014.

Tabela 30. Ludność wg miejsca zamieszkania i płci

Jednostka terytorialna	ogółem			mężczyźni			kobiety		
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2018	2019	2020
Wys. Maz. m.	9 414	9 341	9 177	4 487	4 460	4 409	4 927	4 881	4 768
Ciechanowiec	8 654	8 577	8 294	4 421	4 374	4 216	4 233	4 203	4 078
Czyżew	6 393	6 352	6 155	3 215	3 201	3 072	3 178	3 151	3 083
Klukowo	4 406	4 346	4 144	2 289	2 251	2 124	2 117	2 095	2 020
Kulesze Kość.	3 099	3 072	3 006	1 575	1 559	1 519	1 524	1 513	1 487
Szepietowo	6 958	6 890	6 676	3 559	3 534	3 399	3 399	3 356	3 277
Wys. Maz. gm.	5 401	5 481	5 479	2 774	2 808	2 802	2 627	2 673	2 677
Zambrów m.	22166	22 018	21 400	10 638	10 579	10 254	11 528	11 439	11 146
Kołaki Kość.	2 318	2 289	2 222	1 190	1 173	1 144	1 128	1 116	1 078
Rutki	5 572	5 514	5 207	2 858	2 823	2 695	2 714	2 691	2 512
Szumowo	4 851	4 809	4 659	2 493	2 452	2 367	2 358	2 357	2 292
Zambrów gm.	8 909	8 875	8 700	4 544	4 537	4 467	4 365	4 338	4 233

RAZEM LGD	88 141	87 564	85 119	44 043	43 751	42 468	44 098	43 813	42 651
------------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych (kwiecień 2023)

Obserwuje się tendencję spadkową w zakresie liczby ludności obszaru. W okresie 2018-2020 zmieniły się proporcje między liczbą kobiet i mężczyzn. Na obszarze LGD BnP odnotowuje się nieznaczną przewagę liczby mężczyzn nad kobietami. Jest to zjawisko charakterystyczne dla obszarów rolniczych, które odnotowują m.in. większą migrację kobiet niż mężczyzn do większych ośrodków miejskich. Widać to także w strukturze poszczególnych gmin obszaru. Np. typowo rolnicze gminy: Szepietowo, gmina Wysokie Mazowieckie, Ciechanowiec, czy Klukowo mają znaczną przewagę mężczyzn, w przeciwieństwie do gmin miejskich, takich jak Wysokie Mazowieckie czy Zambrów, gdzie liczba kobiet jest zdecydowanie przeważająca.

Tabela 31. Migracje wewnętrzne na obszarze LGD

Jednostka terytorialna	zameldowania				wymeldowania				saldo migracji			
	2018	2019	2020	2021	2018	2019	2020	2021	2018	2019	2020	2021
Wys. Maz. m.	115	123	107	75	149	201	115	144	-34	-78	-8	-69
Ciechanowiec	72	90	59	57	124	157	69	109	-52	-67	-10	-52
Czyżew	57	62	41	66	101	74	72	71	-44	-12	-31	-5
Klukowo	25	22	15	38	52	68	67	51	-27	-46	-52	-13
Kulesze Kość.	26	20	26	28	41	44	36	52	-15	-24	-10	-24
Szepietowo	75	59	53	55	116	117	78	76	-41	-58	-25	-21
Wys. Maz. gm.	54	100	65	81	80	62	84	74	-26	38	-19	7
Zambrów m.	219	169	189	182	294	312	211	304	-75	-143	-22	-122
Kołaki Kość.	12	23	22	14	31	32	22	26	-19	-9	0	-12
Rutki	29	32	34	44	85	65	87	82	-56	-33	-53	-38
Szumowo	42	40	13	27	65	54	37	41	-23	-14	-24	-14
Zambrów gm.	117	93	96	123	137	128	117	111	-20	-35	-21	12
RAZEM LGD	843	833	720	790	1275	1314	995	1141	-432	-481	-275	-351

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych (kwiecień 2023)

Kolejnym negatywnym zjawiskiem demograficznym jest ujemne saldo migracji wewnętrznej, które w roku 2018 wyniosło -432 osób, a w roku 2021 -351 osób. Statystyki w tym względzie nie poprawiają także miasta Wysokie Mazowieckie i Zambrów, które także odnotowują ujemne saldo migracji. Dodatkowo salda w 2021 roku w gminach Zambrów i Wysokie Mazowieckie mają incydentalny charakter.

Tabela 32. Ludność w wieku produkcyjnym

Jednostka terytorialna	Ludność w wieku produkcyjnym								
	ogółem			mężczyźni			kobiety		
	2019	2020	2021	2019	2020	2021	2019	2020	2021
Wys. Maz. m.	5 881	5 662	5 529	3 111	3 023	2 960	2 770	2 639	2 569
Ciechanowiec	5 536	5 202	5 080	3 103	2 912	2 851	2 433	2 290	2 229
Czyżew	4 012	3 767	3 722	2 208	2 076	2 051	1 804	1 691	1 671
Klukowo	2 659	2 459	2 411	1 492	1 373	1 337	1 167	1 086	1 074
Kulesze Kość.	1 905	1 830	1 807	1 066	1 020	1 009	839	810	798
Szepietowo	4 263	4 051	3 967	2 412	2 273	2 221	1 851	1 778	1 746
Wys. Maz. gm.	3 483	3 370	3 365	1 955	1 881	1 871	1 528	1 489	1 494
Zambrów m.	14 140	13 537	13 229	7 598	7 272	7 116	6 542	6 265	6 113
Kołaki Kość.	1 462	1 363	1 333	831	780	764	631	583	569
Rutki	3 574	3 317	3 278	2 001	1 885	1 869	1 573	1 432	1 409
Szumowo	3 084	2 908	2 872	1 696	1 603	1 591	1 388	1 305	1 281
Zambrów gm.	5 740	5 522	5 530	3 180	3 087	3 092	2 560	2 435	2 438

RAZEM LGD	55 739	52 988	52 123	30 653	29 185	28 732	25 086	23 803	23 391
------------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych (kwiecień 2023)

Do analizy struktury ludności wg wieku przyjęto następujące założenia: Przez ludność w wieku produkcyjnym rozumie się ludność w wieku zdolności do pracy. Dla mężczyzn przyjęto wiek: 18-64 lata, dla kobiet: 18-59 lat. Przez ludność w wieku nieprodukcyjnym rozumie się ludność w wieku przedprodukcyjnym, tj. do 17 lat oraz w wieku poprodukcyjnym, tj. mężczyźni - 65 lat i więcej, kobiety - 60 lat i więcej. Analiza liczby ludności w wieku produkcyjnym w latach 2019-2021 charakteryzuje się spadkiem. W roku 2019 liczba mieszkańców w wieku produkcyjnym była o 3616 osób wyższa niż w roku 2021. Wszystkie gminy odnotowały spadek liczby ludności w tym przedziale wiekowym.

10. Podejścia LGD do kwestii przestrzegania zasady równości szans i niedyskryminacji

LGD zobowiązana jest do przestrzegania zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami lub ludzi młodych oraz zasady równości kobiet i mężczyzn.

Realizacja zadań równości szans i niedyskryminacji przejawia się w projekcie poprzez stosowanie zróżnicowanych środków przekazu, które eliminują wszelkie elementy dyskryminujące ze względu na płeć, rasę lub pochodzenie etniczne, religię lub światopogląd, wiek lub orientację seksualną, stopień niepełnosprawności, zarówno w działaniach animacyjnych typu konferencja, inicjatywy oraz materiałach zamieszczanych na stronie internetowej, portalach społecznościowych, dokumentacjach konkursowych i innych działaniach stowarzyszenia. Wszelkie działania stosują zasadę równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępność dla osób z niepełnosprawnościami.

Opracowując założenia do Strategii zdiagnozowano bariery równościowe w obszarze grupy docelowej – mieszkańców obszaru ujętego w LSR, jak również ich brak - w odniesieniu do pracowników biura LGD. Konstruując ogłoszenia o naborze pracowników nie będą stosowane żadnych barier równościowych. Ponadto na stronie internetowej zostaną zamieszczone zasady równości szans kobiet i mężczyzn. Przy okazji organizacji spotkań informacyjnych, zarówno otwartych i zamkniętych, kryteria dostępu będą stosować się do zasad równości szans kobiet i mężczyzn, wszelkie formy aktywizacji: konferencje, wyjazdy uwzględniać będą elementy z zakresu równości szans kobiet i mężczyzn; np. opracowując harmonogram uwzględnia się sytuację kobiet, jako matek, gdzie dostosowuje się czas i termin odpowiednio dla grupy docelowej.

LGD zachęcać będzie swoich przyszłych beneficjentów do stosowania:

- koncepcji uniwersalnego projektowania, która nie będzie wykluczać możliwości zapewniania dodatkowych udogodnień dla szczególnych grup osób z niepełnosprawnościami, jeżeli zajdzie taka potrzeba.
- mechanizmu racjonalnych usprawnień – konieczne i odpowiednie zmiany oraz dostosowania, nienakładające nieproporcjonalnego lub nadmiernego obciążenia, rozpatrywane osobno dla każdego konkretnego przypadku, w celu zapewnienia osobom z niepełnosprawnościami możliwości korzystania z wszelkich praw człowieka i podstawowych wolności oraz ich wykonywania na zasadzie równości z innymi osobami.

Nowa infrastruktura wytworzona w ramach projektów dofinansowanych ze środków LGD będzie zgodna z koncepcją uniwersalnego projektowania, bez możliwości odstępstw od stosowania wymagań prawnych w zakresie dostępności dla osób z niepełnosprawnością wynikających z obowiązujących przepisów budowlanych.

We wszelkich dokumentach udostępnianych przez LGD stosowany będzie łatwy język, informacje przedstawiane będą w sposób przystępny dla odbiorców o różnorodnych potrzebach. Język łatwy do czytania i zrozumienia, prosty w treści i formie.

11. Dziedzictwo kulturowe/zabytki

Historię obszaru LGD, podobnie jak kulturę, przez wieki kształtowało jego położenie na pograniczu Mazowsza, Prus i Wielkiego Księstwa Litewskiego. Miał na nią wpływ rozwój handlu na skrzyżowaniu szlaków

prowadzących z centralnego Mazowsza i Pobuża na Jaćwież i Sambie oraz w kierunku Grodna na Litwę, ale także walki osadnicze, jak i wielkie najazdy aż do przełomu XIV i XV wieku.

Na przełomie XI i XII wieku w okolicy dzisiejszego miasta Wysokie Mazowieckie pojawili się pierwsi osadnicy z piastowskiego Mazowsza. Byli oni prekursorami osadnictwa na analizowanym obszarze, wznosząc szereg grodów obronnych. Pomimo licznych sporów politycznych oraz nieustannych sporów o ziemie między Mazowszem, Litwą i południową Rusią, osadnictwo mazowieckie dynamicznie się rozwijało, czego przykładem było tworzenie się wokół grodów pierwszych osad (Wysokie). Tak więc rdzenna ludność Wysoczyzny Mazowieckiej wywodzi się z osadnictwa mazowieckiego, którego apogeum przypadło na koniec XIII wieku. Momentem przełomowym było zwycięstwo Leszka Czarnego nad Jaćwingami, po którym doszło do ułożenia stosunków z Litwą. Skutkiem tego był kolejny napływ ludności z Mazowsza oraz przesunięcie mazowieckiej linii osadniczej na wschód. Dotychczas strategicznie rozmieszczane grody obronne zaczęły tracić swe znaczenie na rzecz osad.

Największym ośrodkiem miejskim obszaru jest Zambrów, którego prawdopodobną lokację sytuuje się na początek XV wieku. Można przypuszczać, posługując się przykładem innych miast regionu oraz za sprawą potwierdzenia praw miejskich z 1538 r., że była to lokacja na prawie miejskim chełmińskim. Zambrów, podobnie jak wiele innych miast leżących na styku obszarów rolnych i leśnych, zawdzięczał swój rozwój pośrednictwu w wymianie produktów leśnych i rolnych. Miasto było stolicą powiatu, należącego do Ziemi Łomżyńskiej, z czym wiązały się nie tylko funkcje administracyjne, ale i uprawnienia sądownicze.

W XVI wieku jako najbardziej typowa dla regionu ukształtowała się forma szlacheckiej drobnej własności ziemskiej. Np. powiat zambrowski liczył wówczas 158 wsi, z czego 128 było zamieszkałych przez szlachtę zaściankową, niemal bezkmiącą, a tylko kilkanaście było własnością szlachty folwarcznej albo było zamieszkiwanych przez włościan królewskich. Wynika z tego, że znaczna część dzisiejszych mieszkańców tego obszaru jest potomkami szlachty zagrodowej.

Historia tego obszaru to także fragment historii Żydów. W pierwszej połowie XVIII wieku nastąpił napływ społeczności żydowskiej, której ludność na początku XX wieku dominowała w małych i średnich miejscowościach, stanowiąc tam od 40 do 90% mieszkańców. Tak liczna reprezentacja dawnych mieszkańców pochodzenia żydowskiego trwale wpisała się w pamięć regionu, funkcjonując do dziś w licznych przekazach i opowiadaniach z okresu Polski międzywojennej i kształtując mentalność współczesnych.

Po wojnach napoleońskich obszar ten stał się terenem granicznym między Cesarstwem Rosji a Cesarstwem Prus. Skutkiem tego jest między innymi budowa twierdzy Osowiec w środkowym biegu Biebrzy oraz szeregi innych umocnień.

Ze zdarzeń historycznych o znaczeniu potencjalnie istotnym dla rozwoju atrakcji turystycznych można wskazać jeszcze ślub Józefa Piłsudskiego z Marią z Koplewskich Juszkiewiczową w Paproci Dużej (Szumowo), w tamtejszym zborze protestanckim. Ślub był połączony z przejściem Józefa Piłsudskiego na luteranizm. Ciekawostką jest także układ osadniczy tej wsi. Została ona założona pod koniec XVIII wieku przez osadników niemieckich i była przez nich zamieszkiwana do 1940 r. Miejscowość zbudowana jest planie koła o średnicy około 300 m, w środku którego znajduje się kościół, z odchodzącymi promieniście drogami do sąsiednich miejscowości.

Kultura większości społeczności wiejskich dzisiejszego obszaru Polski podlegała w dwudziestym wieku procesowi homogenizacji i obszar LGD nie stanowi w tym przypadku wyjątku. Niemniej, istnieje kilka cech charakterystycznych kultury obszaru LGD, które o jego tożsamości mogą decydować i które powinny być w tym celu wykorzystywane i wzmacniane.

Pierwsza cecha – to właśnie wspomniana już „graniczność” obszaru, przez co rozumieć należy zarówno położenie na skrzyżowaniu różnych wpływów kulturowych, jak i – częściowo stąd wynikające – położenie na skrzyżowaniu dróg handlowych wiodących z Mazowsza na Litwę oraz do Prus. Na tle wydarzeń XX wieku różnice narodowościowe i wyznaniowe stopniowo się zacierały. Obecnie zdecydowanie największą rzeszę wyznawców posiada Kościół Katolicki, choć wyznawcy prawosławia i grekokatolicy także dają się wyodrębnić jako bardziej zorganizowane grupy. Przykładami przenikania się kultur polskiej, białoruskiej i ruskiej jest występujące najczęściej w sąsiedztwie rzek tradycyjne budownictwo wiejskie oraz liczne kościoły, cerkwie, synagogi, molenny, kapliczki, krzyże, cmentarze i kirkuty. Wśród zasobów materialnych można wyróżnić także zabytkowe dworki i pałace wraz z przynależnymi do nich parkami, grodziska, kościoły, kapliczki, stare chaty i młyny. Liczną grupą

zabytków stanowią także obiekty archeologiczne, świadczące o bogatej historii tego obszaru poczynając od pierwszych wieków naszej ery, a szczególnie we wczesnym średniowieczu.

Tabela 33. Obiekty zabytkowe objęte ochroną na terenie LGD

Jednostka terytorialna	Zabytki według Wojewódzkiego Rejestru Zabytków	Zabytki archeologiczne
Wys. Maz. m.	Wysokie Mazowieckie - zespół kościoła par. p.w. św. Jana Chrzyciela, 2 poł. XIX (kościół, kostnica, ogrodzenie z bramą i 3 kapliczkami, plebania, ul. Waryńskiego), cerkiew unicka, ob. kościół rzym.-kat. fil. p.w. Najśw. Marii Panny, cmentarz rzym.-kat. (część), cmentarz żydowski,	-
Ciechanowiec	Ciechanowiec - układ przestrzenny miasta, zespół kościoła par. p.w. Trójcy, XVIII (kościół, 2 dzwonnice, - 2 kostnice, plebania, 1887, kapliczka w ogrodzeniu plebani, XIX), cerkiew prawosławna p.w. Wniebowstąpienia, synagoga, ul. Mostowa, k. XIX, cmentarz rzym.-kat, 1 poł. XIX, (kaplica Szczuków, 1859, ogrodzenie z bramą), cmentarz ewangelicki (nieczynny), ul. Sienkiewicza, 1 poł. XIX, cmentarz prawosławny, ul. Sienkiewicza, poł. XIX, cmentarz wojenny z I wojny światowej, ul. Sienkiewicza, pomnik na dawnym cmentarzu żydowskim, ruiny zamku, XVI, mur arkadowy, ul. Parkowa, d. magistrat, pl. 3 Maja 16, 1913, szpital ss. Miłosierdzia, pl. Kłuka, 1733, XX, dom zajezdny, ul. Pałacowa Ciechanowiec-Nowodwory - zespół pałacowy, XIX-XX (pałac i park) zespół folwarczny (przy pałacu), 2 poł. XIX (oficyna, stajnia, wozownia) Koce-Basie - kapliczka, mur., ok. 1900 r. Kozarze - cmentarz - mogiła zbiorowa z II wojny światowej, Pobikry - kościół par. p.w. św. Stanisława Bpa, 2 poł. XIX, cmentarz rzym.-kat., 2 poł. XIX (ogrodzenie z bramami, grobowiec Jezierskich, Ciecierskich i Horwattów na cm. rzym.-kat., mogiła ludności cywilnej z II wojny światowej), XIX wieczne założenie dworko – ogrodowe i dwór. Winna Poświętna - zespół kościoła par. p.w. św. Doroty, XVII-XVIII (kościół i dzwonnica), cmentarz przykościelny, nagrobki na cmentarzu rzym.-kat., 2 poł. XIX,	Antonin - cmentarzysko kurhanowe z III-IV w. Ciechanowiec - ruiny zamku nad rzeką Nurzec, XVI w. Lempice Kolonia - kurhan
Czyżew	Brulino-Koski – dwór i cmentarz żołnierzy rosyjskich z I w.ś., Czyżew - kościół par. p.w. śś. Piotra i Pawła, XIX, synagoga, ul. Piwna / Polna, 4 ćw. XIX, cmentarz rzym.-kat. (część), poł. XIX, kaplica grobowa Małowieskich, 1868, kaplica grobowa Salzmanów, 3 ćw. XIX, cmentarz wojenny z I wojny światowej, park dworski, 2 poł. XIX, dom mieszkalny (willa), pocz. XX, drewn., ul. Mazowiecka Czyżew-Chrapki - cmentarz wojenny z I wojny światowej, nr rej.: 262 z 3.03.1987 Czyżew-Stacja - cmentarz wojenny z I wojny światowej, dworzec kolejowy, poł. XIX, Dąbrowa Wielka - kościół par. p.w. św. Stanisława, 1883-1889, kaplica, pocz. XX, ogrodzenie, cmentarz rzym.-kat. (część) Rosochate Kościelne - zespół kościoła par. p.w. św. Doroty (kościół, XV, dzwonnica, ok. 1775) cmentarz rzym.-kat. (część),	Dmochy Rodzonki - 2 kurhany z III w., kurhan z III-IV w. Święck Strumiany - osada przygodowa z XII-XIII w., cmentarzysko z XII-XIII w., grodzisko „Okop” z XI-XIII w.

Klukowo	Gródek - zespół dworski, XIX-XX, Klukowo - kościół par. p.w. św. Józefa, 1810, 3 groby historyczne na cmentarzu rzym.-kat., 1939, Kostrzy - cmentarz wojenny z I wojny światowej, Kuczyn - zespół kościoła par. p.w. Zmartwychwstania Pańskiego, 4 ćw. XIX, 10 nagrobków na cmentarzu przykościelnym, nagrobki na cmentarzu rzym.-kat., kościół parafialny p.w. Zmartwychwstania Pańskiego, 1888-1893, ogrodzenie z bramami kościoła parafialnego p.w. Zmartwychwstania Pańskiego, kostnica przy kościele parafialnym p.w. Zmartwychwstania Pańskiego, Lubowicz-Byzie - cmentarz wojenny z I wojny światowej, Wyszonki Kościelne - kościół par. p.w. Narodzenia NMP, 1899-1904, 6 nagrobków na cmentarzu rzym.-kat., k. XIX - 1939,	-
Kulesze Kość.	Kulesze Kościelne - zespół kościoła par. p.w. św. Bartłomieja, XIX, 1911-15 (kościół i plebania) cmentarz rzym.-kat. (część),	Wnory Wypychy - cmentarzysko z grobami w obudowach kamiennych zw. „Żale” XII-XIII w., grodzisko wczesnośredniowieczne
Szepietowo	Dąbrówka Kościelna - kościół par. p.w. św. Anny, 1 poł. XIX, dzwonnica, nagrobek Augusta Wojno (na cmentarzu rzym.-kat.), 1 poł. XIX, budynek kolportażu strażackiego, mur., 1936, Szepietowo Stacja - cmentarz wojenny z I wojny światowej, Szepietowo-Wawrzyńce - park dworski, 1927, Średnica-Pawłowieta - cmentarz wojenny z I wojny światowej (przy drodze do Dąbrówki Kościelnej),	-
Wys. Maz. gm.	Brzódki-Stare - cmentarz wojenny z I wojny światowej, Brzódki-Tatary - cmentarz wojenny z I wojny światowej, Buczyno-Mikosy - cmentarz wojenny z I wojny światowej, Bujny-Biszewo - cmentarz wojenny z I wojny światowej (żołnierzy niemieckich), Jabłonka Kościelna - zespół kościoła par. p.w. św. Michała Arch., XIX-XX, (kościół, kaplica grobowa ks. Kachnowskiego, ogrodzenie z bramą, dom parafialny, spichrz), cmentarz rzym.-kat., pocz. XIX, Mazury - cmentarz wojenny z I wojny światowej, zespół dworski, 2 poł. XIX (dwór, park) Stara Ruś - cmentarz wojenny z I wojny światowej, dwór i spichlerz pocz. XX, Tybory-Kamionka - zespół dworski, XIX (dwór i park)	-
Zambrów m.	Zambrów - kościół par. p.w. św. Trójcy, 2 poł. XIX, ogrodzenie z bramą, cmentarz rzym.-kat., 1795, kaplica, drewn., 1795, kaplica cmentarna (dawna grobowa Wołczyńskich), 1870, cmentarz żydowski, 2 poł. XIX, cmentarz wojenny z II wojny światowej (żołnierzy radzieckich), zespół Koszar Szkoły Artyleryjskiej, ul. Wojska Polskiego- Fabryczna- Magazynowa, 1885-1900, budynki (poczta, ul. Wojska Polskiego 16, pocz. XX), kamienice (ul. Kościuszki 2, 1894, ul. Kościuszki 3, 1896, ul. Kościuszki 4, 1897, ul. Kościuszki 7, 1890, ul. Kościuszki 8, 1902, ul. Kościuszki 9, 1912, ul. Kościuszki 12-14, 1896-97, ul. Kościuszki 13, 1891, ul. Kościuszki 15, 1895, ul. Kościuszki 17, k. XIX, ul.	-

	Kościuszki 18, 1897, ul. Mickiewicza 5, 1912, domy (pl. Sikorskiego 3, 1900, pl. Sikorskiego 4, 1900, pl. Sikorskiego 5, 1900, pl. Sikorskiego 10, 4 ćw. XIX, pl. Sikorskiego 16, 4 ćw. XIX, pl. Sikorskiego 17, 1894, pl. Sikorskiego 18, k. XIX,	
Kołaki Kość.	Kołaki Kościelne - kościół par. rz.kat. p.w. Wniebowzięcia NMP, 2 poł. XIX, cmentarz rz.kat., poł. XIX w. [część przy kaplicy], cmentarz żydowski z II wojny światowej, 1941,	-
Rutki	Rutki - cmentarz rzym.-kat. (część), Rutki Kossaki - kościół par. p.w. śś. Jakuba i Anny, 2 poł. XVI,	Grądy Woniecko - osada (kult. niemeńska, neolit, wczesna epoka brązu)
Szumowo	Paproć Duża - d. cmentarz ewangelicki, Srebrny Borek - szkoła, 1912-14, Szumowo - kościół par. p.w. Nawiedzenia NMP, poł. XIX, 8 nagrobków na cmentarzu rzym.-kat., 2 poł. XIX - 1945, dom parafialny (d. bóżnica przeniesiona ze Śniadowa), 1938, 1947 Żabikowo Rządowe - cmentarz wojenny z I wojny światowej,	-
Zambrów gm.	Łosie Dołęgi - dwór murowany, poł. XIX, Poryte Jabłoń – dwór i park, Tabędz - kościół, drewn., 1776, krzyż i mogiła na cmentarzu rzym.-kat., 1940, Wądolki Borowe - dwór z terenem, 1882,	Ciecioriki – osada wczesnośredniowieczna, XII-XIII w. Koziki-Jalbrzyków Stok - osada wielokulturowa Poryte Jabłoń - grodzisko średniowieczne „Okop” XII-XIII w, osada XII-XIII Śledzie - kurhan

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Białymstoku (styczeń 2023)

Po analizie danych zauważamy bogate dziedzictwo obszaru, w tym liczne obiekty zabytkowe. **Aby ocalić od zapomnienia dorobek infrastrukturalny pokoleń, należy podejmować działania na rzecz ich renowacji, konserwacji a jednocześnie udostępniania mieszkańcom i odwiedzającym.**

Kolejną cechą wyróżniającą kulturowo obszar LGD jest znaczny udział osadnictwa drobnoszlacheckiego, o czym wspomina już w XIX wieku Zygmunt Gloger. Wiele tutejszych wsi ma charakterystyczne, dwuczłonowe nazwy, związane z podziałami rodzinnymi ziem przynależnych poszczególnym rodom i tworzeniem przysiółków. Do dziś kultywuje się tutaj tradycje i wykazuje dużą dbałość o zachowanie tożsamości kulturowej i narodowej, nawiązującej do szlacheckiej historii tego zakątka Podlasia, gdzie ponad 50% mieszkańców stanowiła drobna szlachta.

Do dziś mieszkańcy LGD kultywują szlacheckie tradycje, także architektoniczne w postaci dworców z unikalnymi w skali kraju gankami. Przykładem aktywnie kultywowanej tradycji szlacheckiej jest organizowany, z przerwami od 2005 w Ciechanowcu „Zajazd Wysokomazowiecki. Szlachty historia na żywo”. Wydarzenie to było otwartą, plenerową imprezą skierowaną do szerokiego kręgu odbiorców zainteresowanych historią regionu i tradycji szlacheckich. W trakcie imprezy odbywały się pokazy walk, tańców, mody, jazdy konnej. Wydarzeniom tym towarzyszyły rozstawiane kramy historyczne oraz liczne konkursy dla publiczności.

Na północnym obszarze LGD skutkiem „graniczności” tych ziem i względnie późnego ustabilizowania się osadnictwa wykształciły się natomiast specyficzne formy gospodarowania. Obszar styku dorzeczy Narwi i Biebrzy stanowił naturalną barierę polityczną i migracyjną, w związku z czym w interesie wszystkich państwowych, które w różnych epokach historycznych graniczyły tu ze sobą - było utrzymywanie go we względnie nieprzekształconym stanie. Warto zwrócić uwagę, że funkcja ta straciła znaczenie dopiero w drugiej połowie XX wieku w wyniku likwidacji Prus Wschodnich. W związku z tym na terenach tych zachowało się wiele archaicznych form adaptacji kultury do środowiska przyrodniczego związanych z eksploatacją terenów podmokłych, przede

wszystkim ze zjawiskiem tzw. wchodów sianożętnych, czyli pozyskiwania siana na obszarze Bagien Biebrzańskich i bagien doliny Narwi przez rolników ze strefy rozciągającej się do 30 km od tych rzek.

12. Obszary atrakcyjne turystycznie

Rolniczy charakter przeważającej części terenu z dominującą hodowlą bydła powoduje, że turystyka nie jest i nie będzie istotnym kierunkiem rozwoju dla znacznej części tego obszaru. Pewien potencjał rekreacyjno-wypoczynkowy posiadają natomiast gminy południowej części LGD, tj. Ciechanowiec. Jest to potencjał oparty o walory przyrodnicze i krajobrazowe rzeki Bug i Nurzec przede wszystkim Muzeum Rolnictwa im. Ks. Krzysztofa Kluka w Ciechanowcu, odwiedzane rocznie przez ponad 100 000 osób. Także północna część obszaru (Rutki, Kołaki Kościelne i Zambrów gm.) z racji bliskości położenia w stosunku do rzeki Narwi posiada pewien potencjał turystyczny.

Tabela 34. Liczba i lokalizacja bazy turystycznej na terenie LGD

Jednostka terytorialna	obiekty noclegowe		obiekty gastronomiczne	
	szt.	nazwa	szt.	
Wys. Maz. m.	3	ODESSA Renata Krajewska Pokoje z sercem, GUTLAND,	12	Restauracja GUTLAND Gutowska Helena, Osteria Korzenieccy sp., Pizzeria KLIMAT Renata Mioduszevska, Restauracja LUDOWA Szymon Uszyński, Pizzeria DA GRASSO, Zajazd „Piekielna Kuchnia”, BAR-SZKLARNIA, I tak i nie Izabela Szuberska, PHU Katarzyna Pruszyńska „Bistro Oregano”, DRAGON PIZZA PUB Robert Kulesza, Anna Kaczyńska Profood, ODESSA Renata Krajewska
Ciechanowiec /wszystkie w Ciechanowcu/	7	Hotel Nowodwory, Arkadia, Jagoda, Szczęsny, Gospodarstwa agroturystyczne: Na skarpie, Kwatera nad Bugiem, Zagroda nad Bugiem – wszystkie Wojtkowice Glinna,	18	Restauracja „Ralka”, „JAGODA” Janusz Koc, ANDRZEJ STOLARCZUK Lodziarnia Stolarczuk, Aneta Złotkowska-Szczęsna, ASTORIA Joanna Puchalska, Damian Żygoń InSpace, EDU-DEK Anna Dudek, Arkadia Marzenna Dybowska, Szczęsny sp.j., Klubokwiaciarnia 7-th Heaven Konrad Śledź, MAMUT COMPANY Piotr Ponichtera, Michał Szczęsny – PHU, PIZZA- PUB Kamila Rozwadowska, POSITANA Monika Gieros, RANCZO NA SÓWCE, Bujenka, Brothers kebab, Snack Pizza,
Czyżew /wszystkie w Czyżewie/	2	Pensjonat nad zalewem, „ESAM” pokoje gościnne	5	„Restauracja złote Jabłko”, GASTRO Kebab, Pizzeria Club, KEBAB, Kebab Brothers
Klukowo	0	-	3	Dom Weselny Kuczyn, Zamek u Andrzeja, Kuczyn, Dworek w Klukowie, Klukowo
Kulesze Kość.	1	Sala weselna ORBITA Leśniewo Niedźwiedź	1	Sala weselna ORBITA Leśniewo Niedźwiedź
Szepietowo	4	Pokoje Gościnne Andrzej Jankowski, Szepietowo, Wielobranżówka, Szepietowo, Gospodarstwo Agroturystyczne „SAS”, Stawiereje-Michałowięta,	3	Restauracja „Słowiańska”, Szepietowo, Pizzeria Oregano, Szepietowo, Super BD Kebab, Szepietowo

		Podlaski Ośrodek Doradztwa Rolniczego, Szepietowo Wawrzyńce,		
Wys. Maz. gm.	0	-	4	Zajazd „Dankos” Brzóska-Gromki, „Dworek w Brzósce” Brzóska-Markowizna, „Karczma u Stryja” Osipy Wydziory Pierwsze, „Mścichowianka” Mścichy
Zambrów m.	9	Hostel Zambrów, Impresja Restauracja i Hotel, Stara Poczta, Fabryka Jedzenia, Bursa Szkolna nr 1, Pokoje Gościnne Amader, Mąka i Magia, NUBIS Hotel, Pokoje Gościnne - Park Przemysłowy	27	Mąka i Magia, Impresja, Bufet Gastronomiczny Leszczyński, OK Chicken, Central Park, Bistro Krówka i Połówka, Marzenia Podniebienia, Cukiernia – Piekarnia Romanowscy, Zakład Cukierniczy Anna, Fabryka Jedzenia, Stacja Jadalna, Ale Meksyk w kamienicy, Piętro cafe, Ashi sushi, Diavolo, Perfetto, Paccino, Bar Cymes, Da Grasso, Mała Gastronomia „Pod kasztanem”, Good chicken, Bar fit&fast, DHAKA kebab Zambrów, Turkish KING Kebab, Bar Prowiant, Zapiekanke zambrowskie, McDonalds
Kołaki Kość.	0	-	0	-
Rutki	2	ELIOT TRZASKA sp.j., Rutki-Kossaki, Wiejskie Zacisze, Marek Trzaska, Dębniaki	9	ELIOT TRZASKA sp.j., Rutki-Kossaki, Wiejskie Zacisze, Marek Trzaska, Dębniaki, Teresa Łapińska „Masarnia”, Górskie Ponikły Stok catering, Marzena Urbańska WIOLA-MAT, Dębniaki, catering, Paweł Żukowski PHU FENIX, PPHU Zbigniew Milewski, catering, Sklep wielobranżowy Chojńska Elżbieta, Zambrzyce Króle, catering, Tomasz Grodzki Catering Familijny, Górskie Ponikły Stok – catering, U Prokopa, Rutki-Kossaki
Szumowo /wszystkie w Szumowie/	2	Bar gastronomiczny 18-stka, Euromax Krzysztof Rokicki	2	Bar gastronomiczny 18-stka, Euromax Krzysztof Rokicki
Zambrów gm.	1	Dworek Łosie, Ewa Gren	3	„BIAŁY DOMEK” Aneta Koszycka, Krajewo Łętowo, PHU Czartoszewska Helena, Krajewo-Korytki, Dworek Łosie, Ewa Gren, Łosie Dołęgi
RAZEM LGD	31	-	87	-

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z gmin (styczeń 2023)

Wydaje się, że liczba miejsc noclegowych w hotelach, zajazdach i pensjonatach, która w stosunku do roku 2013 uległa znaczne zwiększeniu jest obecnie wystarczająca. Niszą, która ma natomiast szansę dalszego rozwoju jest agroturystyka, szczególnie w południowej i północnej części obszaru LGD. Postulowano zaplanowanie **wsparcia działalności agroturystycznej.**

Na obszarze LGD BnP funkcjonują dwa baseny w miastach Zambrów i Wysokie Mazowieckie; dwa kąpielisko w Ciechanowcu i Czyżewie oraz punkt informacji turystycznej w Ciechanowcu. Wg niepełnych danych

statystycznych gminy obszaru LGD BnP odwiedziło w roku 2021 ponad 400 000 turystów, z czego ponad 100 000 osób to zwiedzający skansen w Ciechanowcu.

Tabela 35. Stopień wykorzystania noclegów

Jednostka terytorialna	2019	2020	2021
POLSKA	40,6	26,8	32,3
PODLASKIE	30,6	22,1	27,8
Powiat wysokomazowiecki	11,9	7,3	12,8
Powiat zambrowski	10,4	9,2	4,8
średnia LGD	11,2	8,3	8,8

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z gmin (styczeń 2023)

Stopień wykorzystania oblicza się dzieląc ogólną liczbę udzielonych noclegów przez ilość wszystkich oferowanych miejsc noclegowych w poszczególnych dniach miesiąca, w ciągu których były one faktycznie udostępnione. W 2021 roku wartość zarówno dla każdego powiatu jak i ich średnia znacznie odbiega od średniej wojewódzkiej, jeszcze większa dysproporcja jest w odniesieniu do średniej krajowej. W dużej mierze uwarunkowane jest to turystyką przejazdową - przez teren LGD - do innych destynacji.

Tabela 36. Wskaźnik Schneidera na terenie LGD

Jednostka terytorialna	2017	2018	2020
PODLASKIE	10 507	10 243	7 156
Powiat wysokomazowiecki	2 889	2 410	1 398
Powiat zambrowski	759	1 155	279
razem LGD	3 648	3 565	1 677

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych (styczeń 2023)

Intensywność ruchu turystycznego mierzona wskaźnikiem Schneidera na terenie powiatów obejmujących obszar LGD wskazuje na duże zróżnicowanie na terenie LGD. Znacznie większy jest ruch turystyczny na terenie gmin powiatu wysokomazowieckiego – 79% udzielonych noclegów w 2017 roku, 67% udzielonych noclegów w 2018 roku oraz 83% udzielonych noclegów w 2020 roku. W dużej mierze wpływ na to ma duże zainteresowanie turystów Muzeum Rolnictwa w Ciechanowcu oraz imprezami plenerowymi organizowanymi przez PODR.

13. Obszary wiejskie

Spośród gmin wchodzących w skład partnerstwa tylko dwie to gminy miejskie, trzy miejsko-wiejskie i pięć gmin to gminy wiejskie. Dlatego też obszary wiejskie stanowią znaczny udział w powierzchni LGD.

Tabela 37. Struktura gmin i mieszkańców

Jednostka terytorialna	Typ gminy	Udział pow. gmin w pow. LGD %	Udział mieszkańców w liczbie mieszkańców LGD %
Wys. Maz. m.	miejska	0,87%	10,78
Ciechanowiec	miejsko-wiejska	11,52%	9,74
Czyżew	miejsko-wiejska	7,46%	7,23
Klukowo	wiejska	7,09%	4,87
Kulesze Kość.	wiejska	6,60%	3,53
Szepietowo	miejsko-wiejska	8,68%	7,84
Wys. Maz. gm.	wiejska	9,53%	6,44
Zambrów m.	miejska	1,09%	25,14
Kołaki Kość.	wiejska	4,22%	2,61

Rutki	wiejska	11,45%	6,12
Szumowo	wiejska	8,07%	5,47
Zambrów gm.	wiejska	17,14%	10,22
RAZEM LGD	-	100,00%	100,00%

Źródło: opracowanie własne (maj 2023)

Do największych pod względem liczby mieszkańców należą gminy: miejska i wiejska Zambrów, miejska Wysokie Mazowieckie oraz Ciechanowiec. Natomiast najmniej liczne gminy to Kulesze Kościelne oraz Kołaki Kościelne. 39,26% mieszkańców LGD zamieszkuje w gminach wiejskich.

Tabela 38. Ludność na 1 km²

Jednostka terytorialna	Gęstość zaludnienia			
	2015	2017	2019	2021
Wys. Maz. m.	619,6	616,1	612,9	595,9
Ciechanowiec	44,3	43,3	42,6	40,4
Czyżew	49,8	49,3	48,7	46,9
Klukowo	36,4	35,9	35,1	32,9
Kulesze Kość.	27,4	27,0	26,6	25,7
Szepietowo	47,2	46,3	45,4	43,4
Wys. Maz. gm.	32,4	32,5	32,9	32,9
Zambrów m.	1 167,5	1 165,8	1 157,6	1 114,0
Kołaki Kość.	32,3	31,9	31,1	29,8
Rutki	28,8	28,2	27,6	25,8
Szumowo	35,0	34,7	34,1	32,6
Zambrów gm.	30,1	30,0	29,6	29,0
średnia LGD	89,39	88,65	87,87	85,03

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych (marzec 2023)

Gęstość zaludnienia na obszarze wiejskim LGD² kształtuje się na poziomie 85 osób/km² i jest wyższa od średniej województwa podlaskiego, która wynosi 59 osób/km². Zdecydowanie największe zagęszczenie ludności występuje w gminach miejskich: Zambrów i Wysokie Mazowieckie. Natomiast wszystkie pozostałe gminy odnotowują gęstość zaludnienia znacznie poniżej średniej województwa podlaskiego. Najmniejsza liczba ludności na km² występuje w gminach Kulesze Kościelne i Rutki.

Tabela 39. Nakłady pracy osób pracujących w gospodarstwach rolnych w AWU

Jednostka terytorialna	ogółem	rodzinna siła robocza	pracownicy najemni stali	pracownicy dorywczy	pracownicy kontraktowi	pomoc sąsiedzka
POLSKA	1 427 498	1 274 624	55 369	29 665	7 703	14 235
PODLASKIE	88 183	83 700	1 336	654	477	1 213
Powiat wysokomazowiecki	8 631	8 273	130	51	53	90
Powiat zambrowski	3 797	3 687	30	11	21	48
RAZEM LGD	12 428	11 960	160	62	74	138

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Powszechnego Spisu Rolnego z 2020 (maj 2023)

Według danych z PSP 2020 wynika, iż gospodarstwa rolne na terenie LGD korzystają z pięciu głównych typów pracy w indywidualnych gospodarstwach rolnych. Dominujące nakłady pracy pochodzą z rodziny rolniczej i stanowią aż 96,23% nakładów pracy. Nakłady te są nieznacznie wyższe od średniej wojewódzkiej wynoszącej

² obszar rozumiany zgodnie z definicją obszarów wiejskich stosowaną w PS WPR dla podejścia LEADER/RLKS

94,91%. Pozostałe źródła to odpowiednio: 1,28% - pracownicy najemni stali, 1,11 % - pomoc sąsiedzka, 0, 59% - pracownicy kontraktowi i 0,49% - pracownicy dorywczy.

Tabela 40. Źródło dochodu w gospodarstwa domowych

Jednostka terytorialna	ponad 50% dochodów ogółem stanowiły dochody z działalności rolniczej	ponad 50% dochodów ogółem stanowiły dochody z działalności pozarolniczej	ponad 50% dochodów ogółem stanowiły dochody z pracy najemnej	ponad 50% dochodów ogółem stanowiły dochody z emerytury i renty	ponad 50% dochodów ogółem stanowiły dochody z niezarobkowych źródeł utrzymania poza emeryturą i rentą
POLSKA	397 545	106 195	433 546	203 371	26 828
PODLASKIE	34 259	5 336	19 785	7 977	1 145
Powiat wysokomazowiecki	3 848	327	1 063	365	61
Powiat zambrowski	1 616	217	605	289	39
RAZEM LGD	5 464	544	1 668	654	100

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Powszechnego Spisu Rolnego z 2020 (maj 2023)

Według danych z PSP 2020 wynika, iż w gospodarstwach domowych na terenie LGD wyróżnić można pięciu głównych źródeł utrzymania członków rodziny w każdym gospodarstwie domowym. Prawie 65% gospodarstw domowych na terenie LGD to gospodarstwa, w których ponad 50% dochodów pochodzi z działalności rolniczej. Potwierdza to rolniczy charakter obszaru LGD W następnej kolejności tj. w 20% gospodarstw ponad 50% dochodu pochodzi z pracy najemnej. 7,7% gospodarstw domowych utrzymuje się z rent i emerytur. Według uczestników spotkań konsultacyjnych to źródło będzie w kolejnych latach zyskiwało na znaczeniu z uwagi na starzejące się społeczeństwo.

Tabela 41. Wykaz obrębów obejmujących byłe PGR-y na terenie LGD

jednostka terytorialna	nazwa obrębu
Ciechanowiec	Malec, Pobikry
Czyżew	Święck-Strumiany
Szepietowo	Dąbrowa-Wilki, Dąbrówka Kościelna, Nowe Szepietowo Podleśne, Szepietowo, Szepietowo-Janówka, Szepietowo-Wawrzyńce, Szepietowo-Wawrzyńce PODR
Rutki	Grądy Woniecko
Szumowo	Paproć Duża
Zambrów	Długobórz Pierwszy, Poryte Jabłoń, Zambrów, Zbrzeźnica

źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa (maj 2023)

Swoistym „zabytkiem” lat ostatnich jest dawny PGR Grądy-Woniecko. W latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku zmeliorowano leżący pomiędzy Rutkami, Wizną a Zawadami kompleks torfowiskowy, liczący ok. 10 000 ha. Powstać w tym miejscu miało wielkie, nowoczesne, wzorcowe gospodarstwo łąkarsko-hodowlane. Był to zarazem pierwszy krok do planowanego całkowitego zmeliorowania doliny Biebrzy. Skutki ekologiczne, gospodarcze i społeczne tego przedsięwzięcia mogą być znakomitą przykładową, jak nie należy prowadzić gospodarki rolnej na obszarach podmokłych. Grądy-Woniecko w latach siedemdziesiątych zaliczały się do najdrożej produkujących Państwowych Gospodarstw Rolnych w kraju. Procesy stepowienia wpłynęły na szybki spadek wydajności użytków zielonych, a posługiwanie się ciężkim sprzętem na podmokłym terenie było wyjątkowo uciążliwe. Dzisiaj w budynkach PGR mieści się Zakład Karny typu półotwartego.

Tabela 42. Ruch naturalny ludności na obszarze LGD

Jednostka	Małżeństwa	Urodzenia żywe	Zgony ogółem	Przyrost naturalny
-----------	------------	----------------	--------------	--------------------

terytorialna	2013	2018	2021	2013	2018	2021	2013	2018	2021	2013	2018	2021
Wys. Maz. m.	52	47	44	95	126	100	69	70	105	26	56	-5
Ciechanowiec	40	41	36	78	64	53	138	100	141	-60	-36	-88
Czyżew	36	29	21	60	75	59	64	72	94	-4	3	-35
Klukowo	28	20	24	39	48	34	64	62	96	-25	-14	-62
Kulesze Kość.	16	15	18	34	33	30	45	33	45	-11	0	-15
Szepietowo	31	43	33	60	69	61	80	85	114	-20	-16	-53
Wys. Maz. gm.	35	28	35	62	65	62	66	65	84	-4	0	-22
Zambrów m.	111	131	66	187	221	205	180	223	293	7	-2	-88
Kołaki Kość.	14	7	12	26	20	26	21	29	30	5	-9	-4
Rutki	31	33	23	48	59	54	71	64	78	-23	-5	-24
Szumowo	32	27	16	51	44	30	56	68	68	-5	-24	-38
Zambrów gm.	39	41	38	86	92	62	86	91	113	0	1	-51
RAZEM LGD	465	462	366	826	916	776	940	962	1261	-114	-46	-485

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych (kwiecień 2023)

Na obszarze LGD, podobnie jak w całym województwie podlaskim, przyrost naturalny był ujemny. Niepokojący jest fakt, że saldo zgonów uległo znacznemu zwiększeniu w stosunku do urodzeń. Dodatkowo przyrosty naturalne wystąpiły jedynie w mieście Wysokie Mazowieckie (2013). Dodatkowo spowodowane jest osiedlaniem się tu ludzi młodych, pochodzących często z okolicznych terenów wiejskich. Natomiast dodatni przyrost naturalny w gminie Kołaki Kościelne (2013) i w gminie Zambrów (2013) jest prawdopodobnie incydentalny, gdyż w roku pozostałych badanych lat był on ujemny.

14. Rolnictwo i rynek rolny

Tabela 43. Użytkowanie gruntów w 2020 r.

Jednostka terytorialna	grunty ogółem	w tym:						
		użytki rolne ogółem ³	w tym:				lasy i grunty leśne	pozostałe grunty
			pod zasiewami i	uprawy trwałe	łąki i pastwiska trwałe	pozostałe użytki rolne		
Podlaskie	1286272,85	1101404,01	671923,84	5386,47	405097,04	11939,79	134596,09	50272,75
Wys. Maz. m.	937,30	712,13	502,01	0,00	199,72	8,44	170,74	54,43
Ciechanowiec	13759,47	11119,34	7514,54	24,51	3338,73	99,47	2115,87	524,26
Czyżew	12953,02	11751,04	10367,34	21,14	1312,80	33,01	752,41	449,57
Klukowo	11957,01	10661,77	7681,54	45,81	2885,12	44,59	903,59	391,65
Kulesze Kość.	10551,81	8424,63	5108,07	0,00	3267,79	14,50	878,18	249,00
Szepietowo	13726,19	12433,70	10741,12	30,37	1603,01	34,88	889,95	402,54
Wys. Maz. gm.	13689,62	11679,26	9883,07	11,75	1723,47	49,37	1597,11	413,25
Zambrów m.	1140,42	949,68	690,49	0,00	250,14	2,27	141,39	49,35
Kołaki Kość.	7254,03	5915,36	3268,66	0,00	2631,20	8,05	1159,38	179,29
Rutki	13977,91	11501,78	6356,81	3,61	5072,79	50,25	2064,98	411,15
Szumowo	10818,36	9339,51	7005,74	17,13	2243,79	40,31	1190,76	288,09
Zambrów gm.	17118,61	14692,41	10356,28	55,75	4163,80	95,73	1862,96	563,24

³ Użytki rolne ogółem to powierzchnia: użytków rolnych w dobrej kulturze rolnej (użytki rolne utrzymywane zgodnie z normami, spełniające wymogi ustawy z 5 lutego 2015 r. o płatnościach w ramach systemów wsparcia bezpośredniego na którą składają się: zasiewy, łąki trwałe, pastwiska trwałe, uprawy trwałe, w tym sady, ogrody przydomowe (bez powierzchni przeznaczonej na rekreację), grunty ugorowane (łącznie z powierzchnią upraw na przyoranie uprawianych jako plon główny), użytków rolnych pozostałych (użytki rolne nieużytkowane i nieutrzymywane w dobrej kulturze rolnej w dniu 1 czerwca 2020 r.).

Razem LGD	127 883,75	109 180,61	79 475,67	210,07	28 692,36	480,87	14 727,32	3 975,82
------------------	------------	------------	-----------	--------	-----------	--------	-----------	----------

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Powszechnego Spisu Rolnego z 2020 (maj 2023)

Struktura użytkowania powierzchni świadczy o rolniczym charakterze obszaru LGD. Użytki rolne wynoszą 109 180,61 ha, co stanowi 66,68 % obszaru LGD. W stosunku do powierzchni największy odsetek użytków rolnych posiadają gminy: Czyżew (90,72%), Szepietowo (90,58%), Klukowo (89,16%) przy średniej wojewódzkiej 85,63%. Najmniej zaś w gminie Ciechanowiec (80,81%). W rozbiciu na poszczególne rodzaje gruntów użytków rolnych zwraca uwagę znaczna ilość łąk i pastwisk trwałych tj. ponad 26%, przy średniej wojewódzkiej 31,49%. Jednak wg opinii uczestników spotkań konsultacyjnych także znaczna część użytków rolnych pod zasiewami - ponad 73% - wykorzystywana jest do produkcji paszy w hodowli bydła mlecznego. Udział takiego areалу w odniesieniu do województwa wynosi 52,23%, czyli jest znacząco mniejszy.

Tabela 44. Pogłowie zwierząt gospodarskich w 2020 r.

Jednostka terytorialna	Liczba gospodarstw			Liczba zwierząt gospodarskich		
	bydło razem	świnie razem	drób razem	bydło razem	świnie razem	drób razem
Podlaskie	29 706	1 905	16 890	1 038 563	369 645	14 069 024
Wys. Maz. m.	9	3	8	112	855	313
Ciechanowiec	344	14	94	12 403	929	6 263
Czyżew	356	24	202	18 275	3 075	5 044
Klukowo	420	7	33	16 801	1 900	882
Kulesze Kość.	325	5	68	15 726	1 655	2 046
Szepietowo	387	21	167	18 077	5 259	3 986
Wys. Maz. gm.	409	32	156	19 107	9 659	89 926
Zambrów m.	23	3	23	497	1 563	766
Kołaki Kość.	220	7	74	10 948	2 416	1 740
Rutki	396	6	133	17 351	3 607	75 291
Szumowo	299	42	179	12 633	8 939	10 054
Zambrów gm.	508	44	174	22 766	14 419	5 458
RAZEM LGD	3696	208	1311	164 696	54 276	201 769

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Powszechnego Spisu Rolnego z 2020 (maj 2023)

Powyższa tabela pokazuje, że dominującą dziedziną hodowli jest na obszarze LGD hodowla bydła (ponad 164 tys. sztuk bydła hodowanych jest w ponad 3,6 tys. gospodarstwach, czyli w 70% ogółu gospodarstw rolnych na tym obszarze). Największy odsetek gospodarstw zajmujących się hodowlą bydła w stosunku do ogólnej liczby gospodarstw występuje w gminach: Kulesze Kościelne (64,10%), Kołaki Kościelne (59,95%), Rutki (56,90%), i Klukowo (54,24%). Średnio na gospodarstwo rolne zajmujące się hodowlą przypadają 44 sztuki bydła, co przekracza średnią wojewódzką, która wynosi ok. 35 sztuk na jedno gospodarstwo zajmujące się hodowlą.

W przeważającej mierze są to gospodarstwa hodujące bydło mleczne i produkujące mleko systemem przemysłowym. Głównym odbiorcą mleka są mleczarnie w: Wysokiem Mazowieckiem (SM Mlekovita) i Zambrowie (oddział SM Mlekpól). Według opinii mieszkańców taka koncentracja produkcji jest szansą rozwoju sektora rolno-spożywczego.

Tabela 45. Struktura gospodarstw na obszarze LGD w 2020 r. wg grup obszarowych użytków rolnych

Jednostka terytorialna	Gospodarstwa rolne ogółem w ha					
	ogółem	do 1	pow. 1 do 5	pow. 5 do 10	pow. 10 do 15	pow. 15
POLSKA	1 317 400	25 267	660 343	288 969	130 552	212 269
PODLASKIE	77 800	651	21 932	18 982	13 160	23 075
Wys. Maz. m.	119	0	0	23	11	5

Ciechanowiec	944	8	286	273	150	227
Czyżew	693	3	138	142	134	276
Klukowo	774	3	147	199	157	268
Kulesze Kość.	507	3	79	91	108	226
Szepietowo	757	5	148	167	144	293
Wys. Maz. gm.	845	8	204	212	168	253
Zambrów m.	171	0	112	35	13	0
Kołaki Kość.	367	0	62	95	67	0
Rutki	696	5	141	130	145	275
Szumowo	662	6	155	158	140	203
Zambrów gm.	1 205	23	408	284	186	304
RAZEM LGD	7740	64	1880	1809	1423	2330

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Powszechnego Spisu Rolnego z 2020 (kwiecień 2023)

Według Powszechnego Spisu Rolnego na obszarze LGD w 2020 roku znajdowało się 7740 gospodarstw. Najwięcej było gospodarstw o powierzchni powyżej 15 ha (28,80%), co jest wynikiem znacznie powyżej średniej krajowej i prawie zgodne ze średnią województwa podlaskiego (29,66%). Gospodarstwa do 5 ha to 25,11% ogólnej liczby gospodarstw. Jest to znacznie poniżej średniej krajowej, gdzie gospodarstwa do 5 ha stanowią 52,04% wszystkich gospodarstw i są najdobitniejszym przykładem rozdrobnienia polskiego rolnictwa. Na przeważających obszarach wiejskich województwa podlaskiego rozdrobnienie gospodarstw rolnych jest jeszcze większe.

Ta struktura gospodarstw rolnych wg ich wielkości pokazuje, że rolnictwo jest na omawianym obszarze potężną gałęzią gospodarki i motorem rozwojowym. Podczas spotkań konsultacyjnych ich uczestnicy wielokrotnie podkreślali, że hodowla bydła mlecznego i produkcja mleka stoi na bardzo wysokim poziomie i że wydajność gospodarstw jest porównywalna, a nawet przewyższa wydajność osiąganą w krajach europejskich takich jak Holandia, czy Francja. Często także w trakcie spotkań z mieszkańcami powtarzano, że tendencja do zwiększania powierzchni gospodarstw jest bardzo duża, ale też w gminach o najsilniejszej produkcji rolnej czy mlecznej, takich jak Szepietowo, Nowe Piekuty, Czyżew, Klukowo czy w gminie Wysokie Mazowieckie dokupienie gruntów rolnych jest bardzo trudne, gdyż ich dostępność na rynku sprzedaży jest bardzo ograniczona.

15. Produkty lokalne, tradycyjne i regionalne

Należy zwrócić uwagę na tradycje kulinarne, które po części znalazły już swój wyraz w rejestracji kilku produktów regionalnych. Aktywność w tym zakresie przejawia Stowarzyszenie „Zambrowskie Produkty Lokalne”. Warte wyróżnienia są następujące produkty: „kumpia wieprzowa z komina” (Perła 2006 na targach Polagra-Farm w kategorii produktów zwierzęcych) oraz śliwowica „Mirabelka”. Możliwy jest dalszy rozwój w tym kierunku w oparciu o miejscowe tradycje, przede wszystkim związane z przetwórstwem mięsa, mleka, pszczelarstwem i potrawami z ryb.

Do znacznego upowszechnienia wiedzy o naszych lokalnych przysmakach przyczynił się w konkursy „Nasze Kulinarne Dziedzictwo” organizowany przez Polską Izbę Produktu Regionalnego i Lokalnego oraz „Bitwa Regionów” organizowany przez Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa. W dotychczasowych edycjach konkursów brały udział gospodynie i KGW z naszego terenu, które promowały nasze dziedzictwo kulinarne oraz pielęgnowały lokalne tradycje kulinarne.

Tabela 46. Produkty lokalne z terenu LGD biorące udział w konkursie NKD

wyroby mięsne	Kielbasa zatapiańska w tłuszczu*
	Szynka staropolska
	Kumpia wieprzowa „z komina”
	Sadło wieprzowe dojrzewające z dodatkiem ziół
	Słonina w przyprawach z blachy
	Kędziołek wiejski z kminkiem

	Klops nadziewany marchewką Kiełbasa podsuszana swojska Palcówka z Puszczy Boczek faszerowany Połędwica obsuszana Smalec z jabłkami
wyroby mączne i piekarnicze	Chleb żytni razowy Chleb żytni Chleb z duszą na tataraku Bułeczki ślimaczkowe drożdżowe Rogacz (sękacz) Podpłomyki Sękacz Rogaliki cyrkonowe
wyroby mleczne	Twaróg domowy „klimek” Ser żółty wiejski Niebiański twarożek Twaróg,
miody	Miód lipowy Miód z kwiatów mniszka lekarskiego
napoje	Śliwowica Napój z kwiatów czarnego bzu „chiczka” Nalewka z rabarbaru Nalewka z owoców pigwy Nalewka wiśniowa Nalewka melisowa Nalewka z płatków dzikiej róży Truskawkowy całus
inne	Pierogi Pyzy z mięsem Babka ziemniaczana z boczkiem i cebulką
owocowo-warzywne	Różowa rozkosz – konfitura Galaretki z owoców pigwy Kosztele marynowane Domowy paprykarz

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Podlaskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Szepietowie (kwiecień 2023)

***pogrubioną czcionką podano produkty nagrodzone**

Rynek produktu lokalnego cieszy się niesłabnącym zainteresowaniem. Warto tu wspomnieć o **e-bazarku**. Jest to innowacyjne przedsięwzięcie realizowane pod patronatem Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Jest to platforma internetowa, która umożliwia producentom rolnym bezpłatne zamieszczanie ofert sprzedaży żywności oraz promocję produktów wytworzonych w gospodarstwach rolnych. Na terenie LGD zajmuje się tym Podlaski Ośrodek Doradztwa Rolniczego⁴. Warty uwagi jest fakt, iż na portalu znajdziemy oferty producentów z terenu działania LGD. Są to wyroby kulinarne, m.in. miody, sok z owoców róży, owoce i płatki róży, sok z jagody kamczackiej, suszone grzyby, masło, ser podpuszczkowy, twaróg, makaron domowy, sękacz, wyroby wędliniarskie wędzone, suszone i pieczone, Ale również inne produkty lokalne jak np. wełna z alpaki, poduszki z łuską gryczaną, pocztówki ze sklejek brzozy, makramy, robótki ręczne.

⁴ www. <https://www.podlaskiebazarek.pl/> - dane na 5.05.2023

Warto jednak podkreślić, iż mimo bardzo istotnej dominacji silnych gospodarstw rolnych opartych o produkcję mleka na dużą skalę, zainteresowanie kreowaniem i wytwarzaniem tradycyjnych produktów lokalnych (np. sery, wędliny) jest duże. Wiele z ww. produktów dostępnych jest stale w miejscach wyrobu lub w sprzedaży detalicznej. Produkty lokalne obszaru LGD BnP są również uatrakcyjnieniem wielu spotkań rodzinnych, elementem naszej kultury (wesela, chrzciny). **W celu identyfikacji nowych produktów i zwiększenia promocji istniejących produktów koniecznym są działania w zakresie współpracy na rzecz promocji tychże produktów**

Tabela 47. Zestawienie GO na terenie LGD

Nazwa GO ⁵	Tytuł	powiat	strona internetowa
Koszyczek Podlaski	Współpraca rolna w ramach krótkich łańcuchów dostaw, produkcja, przetwórstwo, sprzedaż	wysokomazowiecki	koszyczekpodlaski.pl
Smaczki z Podlasia	Współpraca rolna w ramach krótkich łańcuchów dostaw, produkcja, przetwórstwo, sprzedaż	wysokomazowiecki	smackizpodlasia.pl
AGRO Warzywa	Konsorcjum na rzecz tworzenia krótkich łańcuchów dostaw w zakresie sprzedaży ziemniaków i warzyw	wysokomazowiecki	agrowarzywa.pl
Zambrowskie Warzywa	Konsorcjum na rzecz tworzenia krótkich łańcuchów dostaw w zakresie sprzedaży ziemniaków i warzyw	zambrowski	zambrowskiewarzywa.pl
Ser z miodem	Współpraca rolna w ramach krótkich łańcuchów dostaw, produkcja, przetwórstwo, sprzedaż.	wysokomazowiecki	serimiody.pl

źródło: opracowanie własne na podstawie danych Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie (styczeń 2023)

Krótkie Łańcuchy Żywności (KŁŻ) mają za zadanie skracać drogę produktów rolnych od producenta do konsumenta. KŁŻ polegają na zorganizowaniu produkcji, dystrybucji i sprzedaży w sposób, który minimalizuje liczbę pośredników, tym samym gwarantuje jakość i cenę towaru. Z danych CDR Brwinów wynika, iż na terenie LGD powstało 5 krótkich łańcuchów żywności dot. miodów, serów, jaj, warzyw świeżych i kiszonych. W związku z powyższym **niezbędne jest dalsze wsparcie kierowane na ten obszar tematyczny (KŁŻ)**. Tym bardziej, że kwestia ta była również poruszana na spotkaniach konsultacyjnych.

16. Obszar edukacji formalnej

Tabela 48. Dzieci objęte wychowaniem przedszkolnym w wieku 3-6 lat

Jednostka terytorialna	Przedszkola ⁶ - szt.		Dzieci objęte wychowaniem przedszkolnym - os.		Odsetek dzieci objętych w. przedszkolnym - %
	2019	2021	2019	2021	
Wys. Maz. m.	2	2	564	637	130,2**
Ciechanowiec	4	3	224	228	78,5
Czyżew	4	4	214	235	77,0
Klukowo	6	7	130	169	83,7
Kulesze Kośc.	2	2	88	98	67,7
Szepietowo	4	4	211	216	81,7

⁵ GO oznacza Grupę Operacyjną utworzoną w obszarze krótkich łańcuchów dostaw w ramach działania M16. Współpraca PROW 2014-2020

⁶ przedszkola oraz przedszkola specjalne, oddziały przedszkolne przy szkołach podstawowych a od roku 2008 zespoły wychowania przedszkolnego oraz punkty przedszkolne

Wys. Maz. gm.	2	2	66	70	29,0
Zambrów m.	7	6	918	970	109,0**
Kołaki Kość.	2	2	61	53	72,3
Rutki	4	3	121	138	63,0
Szumowo	4	4	147	145	74,9
Zambrów gm.	8	8	151	149	40,1
Razem LGD	49	47	2895	3108	75,60

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych (kwiecień 2023)

Liczba dzieci w wieku 3-6 lat objętych opieką przedszkolną wynosiła w roku 2019: 2895 dzieci, zaś w 2021 roku 3108. W okresie 2006-2013 odnotowano znaczący wzrost odsetka tych dzieci (z 20,3% w roku 2006). Na obszarze LGD obecnie funkcjonuje 47 przedszkoli i punktów przedszkolnych. Najslabiej dane statystyczne prezentują się w gminach Wysokie Mazowieckie, Szumowo i Zambrów. Odsetek dzieci z tych gmin jest wyższy, jednak wykazano dzieci te w miastach powiatowych. Widoczne jest przekroczenie (**) maksymalnego odsetka dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym (powyżej 100%) wynika, z faktu, iż do przedszkoli w miastach powiatowych (Wysokie Mazowieckie i Zambrów) uczęszczają dzieci z okolicznych gmin wiejskich, głównie z uwagi na zatrudnienie jednego lub obojga rodziców w tych miastach.

W trakcie spotkań konsultacyjnych - obok niewystarczającej ilości miejsc w przedszkolach - pojawiał się temat zbyt krótkiego czasu pracy przedszkoli, np. tylko do godz. 13⁰⁰. **Rozwiązaniem tego problemu byłoby wprowadzenie zajęć dodatkowych do przedszkoli, co jednocześnie wydłużyłoby czas ich pracy, zapewniając większą mobilność zawodową rodziców.**

Tabela 49. Liczba szkół podstawowych i średnich na terenie LGD

Jednostka terytorialna	Liczba szkół podstawowych		Liczba szkół zawodowych i średnich	
	2014	2020	2014	2020
Wys. Maz. m.	1	2	3	7
Ciechanowiec	4	2	1	7
Czyżew	3	3	1	4
Klukowo	4	4	0	0
Kulesze Kościelne	1	1	0	0
Szepietowo	5	3	0	0
Wys. Maz. gm.	2	2	0	0
Zambrów m.	3	3	5	11
Kołaki Kość.	2	2	0	0
Rutki	3	3	0	0
Szumowo	5	3	0	0
Zambrów gm.	6	7	0	2
RAZEM LGD	47	43	14	35

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z gmin (kwiecień 2023)

Liczba szkół podstawowych w omawianym okresie uległa zmniejszeniu. Natomiast liczba szkół zawodowych i średnich zwiększyła się. Najwięcej szkół znajduje się w miastach: Zambrów i Wysokie Mazowieckie. Na obszarze LGD nie funkcjonuje żadna szkoła wyższa. **Uczestnicy konsultacji, w tym przedstawiciele szkół, podkreślali potrzebę organizacji zajęć dodatkowych dla dzieci. Ponadto zwracano uwagę na zwiększającą się liczbę uczniów z orzeczeniami dysfunkcji i opiniami poradni psychologiczno-pedagogicznych, wymagającymi indywidualnego wsparcia. Wskazywano na brak kompleksowej oferty edukacyjnej.**

17. Zasady zrównoważenia środowiskowego

LGD stawia na budowanie neutralnego klimatycznie i ekologicznie obszaru. Planuje się inwestowanie w ekologiczne inicjatywy, które poprawiają jakość powietrza i wody, promują zrównoważone rolnictwo oraz chronią systemy środowiskowe i różnorodność biologiczną. Zachęcać będziemy mieszkańców do tworzenia gospodarki o obiegu zamkniętym (w której produkty są projektowane tak, aby były bardziej trwałe, energooszczędne i aby nadawały się do wielokrotnego użytku, naprawy i recyklingu). Nasze działania konkursowe przyczynią się do zapewnienia zrównoważonej, bezpiecznej i przystępnej cenowo energii dla mieszkańców LGD. Szybsze przejście na odnawialne źródła energii i efektywność energetyczną, przy jednoczesnym ograniczeniu zależności od zewnętrznych źródeł energii to jeden z celów ujęcia OZE w Strategii.

Rozdział V. Spójność, komplementarność i synergia

1. Opis zgodności i komplementarności LSR z innymi dokumentami planistycznymi/strategiami

Działania wskazane w LSR są zgodne z priorytetowymi kierunkami rozwoju, przyjętymi w *Strategiach i Planach Rozwoju Lokalnego* gmin wchodzących w skład LGD. Ponadto są spójne ze *Strategiami powiatów*, których obszar obejmuje LGD, tj.: wysokomazowieckiego i zambrowskiego. Cele LSR wykazują zgodność z dokumentami planistycznymi wyższego rzędu: *regionalnymi i krajowymi*.

Cele wskazane w LSR w bezpośredni sposób odnoszą się do aktualnych dokumentów planistycznych wszystkich gmin z obszaru Partnerstwa. Zasadnicze cele w zakresie rozwoju naszej LGD są zbieżne z następującymi strategiami i planami:

Na poziomie **Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2030** wizja województwa podlaskiego została nakreślona jako: *AMBITNE PODLASKIE*, co w wymiarze terytorialnym oznacza: *dążenie do możliwie najlepszego wykorzystania potencjałów rozwojowych i niwelowania słabości różnych części województwa, głównie poprzez rozwój oddolnych inicjatyw lokalnych i formułowane przez nie cele odzwierciedlające specyfikę danego terytorium*.

Analizując cele Strategii stwierdzamy zgodność ze wszystkimi celami strategicznymi tj. *Dynamiczna gospodarka, Zasobni mieszkańcy i Partnerski region*.

Zgodność wynika z realizacji podobnych działań w zakresie celu operacyjnego 1.3 Lokalna przedsiębiorczość, 2.1 Kompetentni mieszkańcy, 2.2 Aktywni mieszkańcy, 2.3 Przestrzeń wysokiej jakości, 3.2 Kapitał społeczny, 3.4 Gościnny region.

Cele wskazane dla LSR w pełni korespondują z obszarami strategicznymi oraz celami zawartymi w **Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do roku 2030)**. Głównym celem Strategii (...) jest tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym:

Cel szczegółowy I - Trwały wzrost gospodarczy oparty coraz silniej o wiedzę, dane i doskonałość organizacyjną,

Cel szczegółowy II - Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony,

Cel szczegółowy III - Skuteczne państwo i instytucje służące wzrostowi oraz włączeniu społecznemu i gospodarczemu.

Przedsięwzięcia zaplanowane w ramach LSR są zgodne z dokumentem **Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR)**, określającym cele polityki regionalnej i instrumenty ich realizacji w kontekście przestrzennym. KSRR ustala trzy cele szczegółowe do 2030 roku, które znajdują odzwierciedlenie w celach sformułowanych w LSR LGD „Brama na Podlasie”: cel polityki regionalnej: Zwiększenie spójności rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym, cel znajduje odzwierciedlenie w Celu 3, cel polityki regionalnej: Wzmacnianie regionalnych przewag konkurencyjnych – zgodność z Celem 2, cel polityki regionalnej: Podniesienie jakości zarządzania i wdrażania polityk ukierunkowanych terytorialnie- zgodność z Celem 1.

Uzupełnieniem głównego celu **Długookresowej Strategii Rozwoju Kraju do 2030 tj. poprawy jakości życia Polaków** są zapisy ujęte w LSR. Spójność w obszarze konkurencyjności i innowacyjności gospodarki ujęta jest w celu 3. *Poprawa dostępności i jakości edukacji na wszystkich etapach oraz podniesienie konkurencyjności nauki*, i celu 6. *Rozwój kapitału ludzkiego poprzez wzrost zatrudnienia i stworzenie „workfare state”*.

Strategia integracji i rozwiązywania problemów społecznych gminy Szepietowo do 2023 roku wymienia następujące cele strategiczne, z którymi są spójne cele LSR: nr 2. *Wspieranie osób i rodzin oraz zapobieganie kryzysom*, nr 3 *Aktywne i zdrowe starzenie się społeczności*, nr 4. *Rozwój rynku pracy*. Cele te będą osiągnięte za pośrednictwem działań zbieżnych z działaniami ujętymi w LSR.

Projekt Strategii Rozwoju Gminy Szepietowo do roku 2030 ukierunkowuje się na realizację następującej misji: Wspólnota mieszkańców łączy tradycję z nowoczesnością, wykorzystuje swoją kulturę rolniczą i szlacheckie korzenie, z otwartością i optymizmem budując lepszą przyszłość we wspólnej Europie oraz celów operacyjnych: 1. Wzmocnienie kapitału społecznego, 2. Rozwój gospodarczy, 3. Wzrost dostępności infrastruktury i poprawa ochrony środowiska, 4. Kształtowanie funkcjonalnej przestrzeni dla rozwoju gminy i podnoszenia jakości życia mieszkańców. Wszystkie cele ww. Strategii będą realizowane za pośrednictwem działań tożsamyh z działaniami zapisanymi w LSR.

Projekt Strategii Rozwoju Gminy Zambrów do roku 2030 ukierunkowuje się na realizację następującej misji: Misją rozwoju gminy Zambrów jest podnoszenie jakości życia mieszkańców, poprzez ograniczenie zidentyfikowanych negatywnych zjawisk w sferze społecznej i gospodarczej, a także wzmocnienie kapitału społecznego i dywersyfikację struktury gospodarczej przy jednoczesnym poszanowaniu środowiska przyrodniczego. oraz celów operacyjnych: 1. Poprawa jakości życia mieszkańców poprzez rozwój usług społecznych, 2. Wzmocnienie lokalnej gospodarki poprzez wykorzystanie potencjału rolnictwa, przetwórstwa i turystyki, 3. Zrównoważony, jednorodny rozwój gminy Zambrów. Wszystkie cele ww. Strategii będą realizowane za pośrednictwem działań tożsamyh z działaniami zapisanymi w LSR.

Projekt Strategii Rozwoju Gminy Szumowo do roku 2030 ukierunkowuje się na realizację następującej wizji: Gmina Szumowo gminą zapewniającą wysoką jakość życia mieszkańcom, przyjazną przedsiębiorcom, rozwijającą się w sposób zrównoważony, w oparciu o posiadane zasoby i potencjał oraz celów operacyjnych: 1. Efektywne i funkcjonalne zagospodarowanie przestrzeni, 2. Rozwój strefy gospodarczej na bazie posiadanych zasobów i potencjału, 3. Rozwój sfery społecznej gminy. Wszystkie cele ww. Strategii będą realizowane za pośrednictwem działań tożsamyh z działaniami zapisanymi w LSR.

Projekt Strategii Rozwoju Gminy Wysokie Mazowieckie do 2020 pn: „Gmina Wysokie Mazowieckie 2030” ukierunkowana jest na realizację następujących celów spójnych z celami LSR: *Budowa infrastruktury technicznej, Edukacja społeczności wiejskiej, Ochrona dziedzictwa kulturalnego.*

Działania ujęte w LSR wykazują spójność zarówno z misją jak i mottem **projektu Strategii rozwoju Zambrowa na lata 2023-2032**. Cele strategiczne II rzędu: *Zambrów miastem rozwijającym się gospodarczo, atrakcyjnym dla inwestorów, Zambrów miastem o rozwiniętej infrastrukturze technicznej, Zambrów miastem rosnącej jakości życia, Zambrów prężnym ośrodkiem ponadlokalnym integrującym sąsiednie gminy* są bardzo zbliżone do celów LSR realizowanej przez naszą LGD.

Wsparcie rodzin, edukacja dzieci oraz wzmocnienie systemu efektywnej pomocy społecznej czy rozwój infrastruktury kulturalnej i kapitału społecznego przewidziane w LSR wpisują się również w **Gminne Strategie Rozwiązywania Problemów Społecznych** wszystkich gmin należących do LGD.

Lokalna Strategia Rozwoju realizowana przez LGD „Brama na Podlasie” to dokument programowy, który w swoich ustaleniach jest komplementarny z dokumentami planistycznymi, będącymi podstawą polityki regionalnej zarówno na poziomie wojewódzkim, krajowym, jak i europejskim. Zgodność LSR ze strategicznymi dokumentami planistycznymi wyższego rzędu jest bowiem koniecznym warunkiem jej skutecznej realizacji. Wszystkie wyżej wymienione dokumenty planistyczne mają przełożenie na działania zaplanowane do realizacji przez naszą LGD. Prowadzą one do tych samych założonych efektów: wzrostu zatrudnienia i atrakcyjności regionu oraz polepszenia warunków życia mieszkańców.

Zakres działań określonych w LSR, jej cele, przedsięwzięcia i operacje całkowicie wpisują się w uwarunkowania i plany rozwoju kraju, województwa, trzech powiatów oraz poszczególnych gmin. Realizacja naszego projektu stanie się kluczowym elementem w wyrównaniu różnic między obszarami wiejskimi a miejskimi, przyczyni się do aktywizacji mieszkańców.

2. Opis sposobu integrowania różnych sektorów, partnerów, zasobów czy branż działalności gospodarczej

Realizacja LSR LGD „Brama na Podlasie” w formule wielofunduszowej z zastosowaniem podejścia LEADER, to szereg korzyści dla rozwoju całego obszaru LSR. To przede wszystkim możliwość realizacji mniejszych projektów, o istotnym lokalnym znaczeniu i oddziaływaniu. Pomimo, że wydaje się, że mają one niewielkie znaczenie regionalne, to jednak dają szansę na równomierną interwencję na terenie całego obszaru LSR, a nie wyłącznie w większych miastach. Zastosowanie podejścia LEADER to realizacja w czystej postaci strategii rozwoju zrównoważonego i społecznie wrażliwego. Sam proces podejmowania decyzji o finansowaniu projektu może być dłuższy, niż w podejściu standardowym, jednak należy zauważyć zasadniczą różnicę w podejściu. W podejściu LEADER wnioskodawca otrzymuje wsparcie w przygotowaniu projektu i aplikacji oraz wskazówki, jakie projekty najlepiej przyczynią się do rozwoju obszaru LSR, co pozwala na wyłonienie najwartościowszych projektów. Często są to projekty **innowacyjne**, może nie w znaczeniu globalnym, ale lokalnym, dotyczą nowych produktów, usług czy sposobów działania, skrojonych na własne potrzeby i przy wykorzystaniu własnych zasobów i umiejętności. Są to także projekty, które **uzupełniają interwencje** krajowe, wojewódzkie czy gminne, tworząc tym samym synergii i wpisując się w szerszą wizję rozwoju regionu.

Ponadto zastosowanie podejścia LEADER to także możliwość realizacji projektów wykraczających poza obszar jednostek administracyjnych gmin, a także wykluczający dominację sektora publicznego w dostępie do środków unijnych. Zaplanowane do realizacji **projekty grantowe czy projekty w partnerstwie**, pozwalają na udział w realizacji przedsięwzięć małych podmiotów, nie posiadających osobowości prawnej czy bezpośrednio samych mieszkańców. Dzięki temu wzrasta współpraca w lokalnej społeczności do realizacji przedsięwzięć, to dzięki takim projektom mają większe możliwości rozwoju własnego czy wyjścia „do ludzi”. Jest to również impuls do zmiany własnego otoczenia.

Wykorzystanie trzech funduszy do realizacji założeń LSR umożliwi w sposób kompleksowy rozwiązanie najpilniejszych potrzeb zidentyfikowanych na etapie diagnozy i konsultacji społecznych.

W realizacji tych przedsięwzięć zaangażowane będą podmioty z sektora publicznego (samorządy gminne, gminne ośrodki kultury, OPS), społecznego (organizacje pozarządowe, sołectwa, KGW, mieszkańcy) i gospodarczego (przedsiębiorcy, rolnicy) będą prowadzić różnego typu działania z zakresu **aktywizacji społecznej i zawodowej, animacji społecznej i organizowania społeczności**. Podejmowane działania będą **odpowiedzią na wskazane w analizie potrzeb i potencjałów problemy** „niekorzystne zmiany demograficzne”, „brak kompleksowej oferty edukacyjnej”, „niski udział mieszkańców w życiu kulturalnym; niewystarczające i niepowszechnie zaangażowanie w lokalne przedsięwzięcia”. Wsparciem w realizacji partycypacyjnej LSR będzie również rola LGD pełniącej rolę „animatora lokalnego rozwoju”, poprzez kompleksowe doradztwo i działania animacyjne skierowane do mieszkańców obszaru LSR.

Integracja obejmować będzie możliwie cały obszar działania LGD, pobudzając do współpracy wszystkie sektory oraz łącząc różne zasoby. Operacje, inwestycje i przedsięwzięcia są w wyniku tego **logicznie powiązane i wzajemnie na siebie oddziałują**, co umożliwia wykorzystanie całego potencjału dostępnego na danym terenie, dając efekt synergii. Spójne i zintegrowane realizowanie wielu operacji wywołuje również **efekt dźwigni**, który zwiększa efektywność.

Podejście zintegrowane w LSR dotyczy w szczególności:

- wzajemnego powiązania i spójności celów, przedsięwzięć oraz operacji, dzięki czemu ich wzajemne oddziaływanie tworzy efekt synergii i skutkuje uzyskaniem większych korzyści dla całego naszego obszaru.
- związków między różnymi podmiotami oraz liderami lokalnymi, biorącymi udział w realizacji LSR.

We wdrażaniu strategii uczestniczą przedstawiciele wszystkich trzech sektorów – społecznego, publicznego i gospodarczego, a realizowane przez nich poszczególne operacje przyczyniają się do osiągnięcia wspólnych celów i tworzą jedną spójną całość.

Oferowane wsparcie ze strony LGD ma zatem charakter kompleksowy i zintegrowany, zawiera zarówno elementy dotacyjne dla indywidualnych podmiotów gospodarczych i organizacji pozarządowych, jak również budujące współpracę i dobry klimat dla rozwoju działalności gospodarczych, również w układach branżowych (krótkie łańcuchy dostaw), a przede wszystkim także wzmacniania kapitału społecznego na całym obszarze LSR co

jest jednym z głównych celów podejścia LEADER i RLKS. LGD planuje realizację LSR z zastosowaniem różnorodnych metod wdrażania operacji, nie tylko poprzez ogłaszanie naborów, ale również poprzez realizację projektów grantowych, partnerskich, jak i realizowanych w partnerstwie. Pozwoli to osiągnięcie jak najlepszych efektów poprzez współdziałanie partnerów z różnych sektorów oraz jednocześnie wykorzystanie różnych zasobów lokalnych (przyrodniczych, kulturowych, społecznych, gospodarczych).

Wdrażanie wielofunduszowej LSR „Brama na Podlasie” będzie aktywną metodą rozwoju, a nie zwykłą formą wsparcia finansowania. Zastosowanie instrumentu RLKS pozwoli na budowanie lokalnej tożsamości w oparciu o aktywizację społeczną przy wykorzystaniu miejscowych zasobów w sposób zapewniający najlepsze zaspokojenie potrzeb społeczności lokalnych. Zaprogramowane przedsięwzięcia pozwalają na wspieranie tworzenia sieci kontaktów i współpracę z innymi miejscowymi partnerami oraz innowacyjne podejście (w skali lokalnej), a także dostępność. Realizacja celów LSR jest możliwa z uwagi na fakt szerokiego zaangażowania lokalnych społeczności w przygotowanie LSR i odzwierciedlenie w niej najważniejszych potrzeb i działań zmierzających do rozwiązania najpilniejszych potrzeb. Rolą LDG jako animatora i promotora aktywizacji społeczności LGD będzie aktywne podejmowanie działań komunikacyjnych, pozwalających skutecznie docierać do lokalnej społeczności, promując w ten sposób LSR i zachęcać do aktywnego uczestnictwa w jej realizacji. Zakładane działania w pewnej mierze są kontynuacją dotychczas stosowanych, jednak założeniem LGD „Brama na Podlasie” jest szukanie również takich rozwiązań, które sprawiają, że nawet pozornie powtarzalne działania i środki przekazu cechować będzie atrakcyjność, innowacyjność, świeżość.

Rozdział VI. Cele i wskaźniki

Zdefiniowanie celów i przedsięwzięć LSR przeprowadzone zostało metodami partycypacyjnymi z wykorzystaniem danych pochodzących ze statystyki publicznej oraz wyników badań społecznych. W konsekwencji dokonanej analizy problemów i przewag konkurencyjnych (mocnych stron), sformułowano kluczowe obszary zainteresowań i potrzeb mieszkańców. Wypracowanym ujęciem koncepcyjnym przyszłego stanu obszaru objętego Lokalną Strategią Rozwoju będzie **wizja rozwoju**:

Lokalna Grupa Działania „Brama na Podlasie” to obszar przyjazny dla mieszkańców i turystów, konkurencyjny społecznie i gospodarczo, zamieszkały przez wykształcone i aktywne społeczeństwo dbające o środowisko naturalne, tradycję i kulturę regionu.

Głównym zadaniem opracowanej wizji jest zmotywowanie mieszkańców obszaru LGD „Brama na Podlasie” do podjęcia wysiłku kreowania własnego losu poprzez integrację środowisk, optymalne wykorzystywanie swojego potencjału, w szczególności wiedzy i umiejętności mieszkańców, a co za tym idzie budowania kapitału społecznego.

Do realizacji powyższej wizji przyczyniać się będą trzy cele wyznaczone w Lokalnej Strategii Rozwoju LGD „Brama na Podlasie”:

Cel 1: Wzmocnienie edukacji i aktywizacji mieszkańców na rzecz wspierania rozwoju lokalnego LGD

Cel 2: Wzmocnienie lokalnej przedsiębiorczości na terenie LGD

Cel 3: Poprawa atrakcyjności i dostępu do usług publicznych obszaru LGD

Założone cele i przedsięwzięcia zaplanowane do realizacji w nowej perspektywie czasowej, mają swoje odzwierciedlenie i uzasadnienie w przeprowadzonej analizie potrzeb i potencjałów obszaru, która obejmuje nie tylko czynniki społeczne, gospodarcze i infrastrukturalne, ale również elementy położenia geograficznego, uwarunkowań historycznych i przyrodniczych, potencjału turystycznego i krajobrazowego, funkcjonowania gospodarki i otoczenia biznesu, spójność działań lokalnych z inicjatywami społecznymi czy też walorów lokalnych w zakresie produktów i dziedzictwa. Cele są ściśle ze sobą powiązane, wynikają z przeprowadzonych spotkań i konsultacji lokalnych zapewniając tym samym ich spójność ze specyfiką obszaru LGD, a ich osiągnięcie jest zależne od wzajemnego przenikania się, uzupełniania i oddziaływania na siebie. Realizacja wszystkich celów LSR w sposób komplementarny dążą do założonej wizji: rozwój obszaru LSR będzie prowadzony w sposób zrównoważony, skupiony zarówno na poprawie jakości życia i zasobności mieszkańców (cel 2), pobudzeniu kapitału społecznego (cel 1), jak też na zwiększeniu atrakcyjności jej obszaru dla nowych mieszkańców, przedsiębiorców i turystów (cel 3).

Poniżej przedstawiono układ celów i przedsięwzięć, które te cele realizują. Schemat wskazuje źródła finansowania nie tylko te pochodzące z PS WPR 2023-2027 i FEDP 2021-2027, ale również te uzupełniające, które planowane jest do zrealizowania na obszarze LSR przez LGD ze środków zewnętrznych.

Rys 3. Układ celów i przedsięwzięć LSR z podziałem na źródła finansowania

Cel 1:
Wzmocnienie edukacji i aktywizacji mieszkańców na rzecz wspierania rozwoju lokalnego LGD

Jednym z najistotniejszych problemów społecznych na obszarze LGD „Brama na Podlasie”, wynikających z diagnozy, jak i konsultacji społecznych jest niski poziom integracji oraz aktywizacji społecznej oraz potrzeba podniesienia kompetencji/kwalifikacji mieszkańców. Niedostateczny stopień ogólny wykształcenia mieszkańców, sprzyja również niezadowoleniu z jakości życia i migracji mieszkańców, szczególnie ludzi młodych do większych metropolii. Równie istotnym elementem jakości życia jest aktywny udział w życiu lokalnej społeczności i wzajemne relacje. Aktywne społeczeństwo łatwiej rozwiązuje problemy życia codziennego, tacy mieszkańcy chętniej zrzeszają się w organizacjach. Zintegrowane społeczeństwo ma większą świadomość lokalną – wspólnie kultywuje tradycje, wymienia się wiedzą i doświadczeniami. Podniesienie kwalifikacji i aktywności mieszkańców przyczyni się do poprawy jakości ich życia, poszerzy horyzonty, podwyższy poczucie tożsamości mieszkańców z obszarem LGD, a zarazem zwiększy ich atrakcyjność na rynku pracy, jak również zmotywuje do samodzielnego prowadzenia działalności gospodarczej. Wsparcie kierowane w ramach powyższego celu skupiać się będzie na zmniejszeniu obszarów wykluczenia społecznego, szczególnie w odniesieniu do osób pochodzących z grup w niekorzystnej sytuacji oraz wyrównywaniu szans w dostępie do wysokiej jakości edukacji i życia społecznego. Oprócz działań animacyjnych, zwiększających zaangażowanie i chęć w podjęciu aktywnej pracy na rzecz włączenia społecznego, LGD planuje również działania przyczyniające się w bezpośredni sposób do podniesienia atrakcyjności i mobilności na rynku pracy.

WSKAŹNIKI REZULTATU					
Nazwa wskaźnika (jednostka miary)	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych	Częstotliwość	Fundusz
Liczba uczniów, którzy nabyli kwalifikacje lub kompetencje po opuszczeniu programu (osoby)	0	212	Umowa o dofinansowanie, ankieta monitorująca,	na koniec	EFS +
Liczba utworzonych miejsc świadczenia usług w społeczności lokalnej (sztuki)	0	96	Umowa o dofinansowanie, ankieta monitorująca,	na koniec	EFS +
Liczba osób, których sytuacja społeczna uległa poprawie po opuszczeniu programu (osoby)	0	73	Umowa o dofinansowanie, ankieta monitorująca,	na koniec	EFS +
Liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego (osoby)	0	24	Umowa o dofinansowanie, ankieta monitorująca,	na koniec	EFROW

Wszystkie działania, ujęte w przedsięwzięciach w obrębie celu oddziaływać mogą na sytuację osób z grup w niekorzystnej sytuacji, określonych w Rozdziale IV. W trakcie wyboru operacji do dofinansowania premiowane będą te projekty, które kierować będą wsparcie do zdiagnozowanych grup docelowych.

Przedsięwzięcie 1.1:
Podniesienie jakości kształcenia dzieci i młodzieży na terenie LGD

Jedną z najistotniejszych grup wymagających interwencji, potwierdzona w diagnozie i analizie potrzeb i potencjałów, a także wśród uczestników konsultacji i danych zaprezentowanych w diagnozie LGD, są przede wszystkim osoby młode, ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb wsparcia dzieci i młodzieży zamieszkującej na terenie LGD, w tym w rodzinach rolniczych. Okres pandemii COVID-19 cofnął postęp praktycznie w każdym z kluczowych obszarów życia dzieci, zwłaszcza w dostępie do odpowiedniej jakości kształcenia dzieci i młodzieży. Problem czasowego odizolowania od rówieśników wpłynął na obniżenie poziomu aktywności społecznej dzieci i młodzieży oraz zwiększył wskaźnik dysfunkcji uczniów z orzeczeniami i opiniami poradni psychologiczno-pedagogicznych, wymagającymi indywidualnego wsparcia. Ze względu na mniejsze szanse rozwojowe tej grupy,

w porównaniu z jej przedstawicielami zamieszkałymi tereny wielkomiejskie wsparcie to powinno być kierowane głównie na podniesienie jakości i dostępności do różnorodnych zajęć wyrównujących kompetencje społeczne i rozwojowe.

W ramach przedsięwzięcia planuje się wsparcie działań dotyczących rozszerzenia oferty edukacyjnej placówek wychowania przedszkolnego oraz organizacji dodatkowych zajęć dla dzieci w małych szkołach, w tym rozwijających ich umiejętności m.in. językowe, społeczne, ICT, zakładających kształcenie kompetencji kluczowych dzieci i młodzieży na rynku pracy. Dotyczyć również one będą podjęcia działań na poziomie instytucji, zarówno przedszkola, szkoły jak i samorządu, których aktywne współdziałanie umożliwi łatwiejszy dostęp do usług, potrzebnych tej grupie i jej otoczeniu.

Przedsięwzięcie wpisuje się w zakres wsparcia przewidziany w działaniu 9.1 *Rozwój lokalnej edukacji i kształcenia* Programu Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027 w ramach celu szczegółowego 4f *Wspieranie równego dostępu do dobrej jakości, włączającego kształcenia i szkolenia oraz możliwości ich ukończenia, w szczególności w odniesieniu do grup w niekorzystnej sytuacji, od wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem przez ogólne i zawodowe kształcenie i szkolenie, po szkolnictwo wyższe, a także kształcenie i uczenie się dorosłych, w tym ułatwianie mobilności edukacyjnej dla wszystkich i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami* i w całości dedykowane jest wsparciu kompetencji **dzieci i młodzieży** z obszaru LGD.

Przedsięwzięcie ma charakter **wielozakresowy**, obejmuje zarówno edukację przedszkolną, jak i szkolną. Konkursy mogą być planowane zarówno na zakres całego przedsięwzięcia, jak i osobno.

WSKAŹNIKI PRODUKTU					
Nazwa wskaźnika (jednostka miary)	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych	Częstotliwość	Fundusz
Liczba dzieci objętych dodatkowymi zajęciami zwiększającymi ich szanse edukacyjne w edukacji przedszkolnej (osoby)	0	49	Umowa o dofinansowanie, ankieta monitorująca,	rocznie	EFS+
Liczba szkół i placówek systemu oświaty objętych wsparciem (podmioty)	0	8	Umowa o dofinansowanie, ankieta monitorująca,	rocznie	EFS+
Liczba uczniów szkół i placówek systemu oświaty prowadzących kształcenie ogólne objętych wsparciem (osoby)	0	227	Umowa o dofinansowanie, ankieta monitorująca,	rocznie	EFS+
Liczba dofinansowanych obiektów sportowych/ rekreacyjnych (sztuka)	0	1	Umowa o dofinansowanie	na koniec	Fundacja BGK

Ww. wskaźniki będą obligatoryjne do ujęcia w ramach realizowanych projektów zgodnie z ich zakresem. **Ponadto Wnioskodawcy w regulaminach konkursów zostaną zobligowani do ujęcia dodatkowych wskaźników produktu adekwatnych do przewidzianego zakresu wsparcia wskazanych w SZOP dla Działania 9.1 *Rozwój lokalnej edukacji i kształcenia*.**

Ponadto w ramach przedsięwzięcia planowane jest ubieganie się o dofinansowanie na wsparcie infrastruktury placówek oświatowych w zakresie budowy i remontu przyszkolnych obiektów sportowych i rekreacyjnych z Programu „Moja mała ojczyzna” Fundacji Banku Gospodarstwa Krajowego im. J. K. Steczkowskiego. Planowana realizacja projektu w zakresie aktywizowania społeczności lokalnej do działania na rzecz budowania dobra wspólnego w środowisku lokalnym, zagospodarowania lokalnej przestrzeni publicznej, poprawy estetyki i funkcjonalności uzupełni działania dotyczące rozszerzenia oferty edukacyjnej o inwestycje w przyszkolne obiekty sportowe i rekreacyjne.

**Przedsięwzięcie 1.2:
Rozwój usług społecznych na terenie LGD**

W diagnozie oraz analizie potrzeb zidentyfikowano grupy mieszkańców potrzebujących szeroko rozumianego wsparcia społecznego, w wyniku niedostatecznie rozwiniętej infrastruktury świadczeń opieki zarówno zdrowotnej, jak i socjalnej. Są to głównie seniorzy (osoby po 60 roku życia), a także osoby z niepełnosprawnościami. W ramach przedsięwzięcia planowana jest interwencja w zakresie ograniczenia istniejących nierówności w zakresie dostępu do usług społecznych, w tym usług opiekuńczych i specjalistycznych usług opiekuńczych, środowiskowych, szczególnie świadczonych w społeczności lokalnej (deinstytucjonalizacja). Rezultatem tych działań będzie przeciwdziałanie i łagodzenie efektów negatywnych zjawisk, w tym: redukcji ubóstwa i wykluczenia społecznego. Zakłada się realizację projektów polegających m. in. na wsparciu tworzenia i funkcjonowania Klubów seniora. Będą to miejsce idealne spotkań osób starszych, które ze względu na wiek, stan zdrowia czy niepełnosprawność, są osobami niesamodzielnymi. W ramach działalności Klubów seniora możliwe będzie prowadzenie zajęć mających na celu zagospodarowanie czasu wolnego po zakończeniu aktywności zawodowej m.in. poprzez rozwijanie umiejętności i indywidualnych zainteresowań, a także zwiększenie aktywności i uczestnictwa osób starszych w życiu społecznym, działalność prozdrowotną, kulturalną czy edukacyjną.

Przedsięwzięcie wpisuje się w zakres wsparcia przewidziany w działaniu 9.3 *Wzrost dostępności lokalnych usług społecznych* Programu Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027 w ramach celu szczegółowego 4k *Zwiększanie równego i szybkiego dostępu do dobrej jakości, trwałych i przystępnych cenowo usług, w tym usług, które wspierają dostęp do mieszkań oraz opieki skoncentrowanej na osobie, w tym opieki zdrowotnej; modernizacja systemów ochrony socjalnej, w tym wspieranie dostępu do ochrony socjalnej, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci i grup w niekorzystnej sytuacji; poprawa dostępności, w tym dla osób z niepełnosprawnościami, skuteczności i odporności systemów ochrony zdrowia i usług opieki długoterminowej i w całości dedykowane jest wsparciu działań skierowanych do grup w niekorzystnej sytuacji tj. **seniorów, osób z niepełnosprawnościami.***

WSKAŹNIKI PRODUKTU					
Nazwa wskaźnika (jednostka miary)	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych	Częstotliwość	Fundusz
Liczba osób objętych usługami świadczonymi w społeczności lokalnej w programie (osoby)	0	360	Umowa o dofinansowanie, ankieta monitorująca,	rocznie	EFS+

Ww. wskaźnik jest obligatoryjny do ujęcia w ramach realizowanych projektów. **Ponadto Wnioskodawcy w regulaminach konkursów zostaną zobligowani do ujęcia dodatkowych wskaźników produktu adekwatnych do przewidzianego zakresu wsparcia wskazanych w SZOP dla Działania 9.3 *Wzrost dostępności lokalnych usług społecznych.***

Przedsięwzięcie 1.3: Zwiększenie uczestnictwa osób w niekorzystnej sytuacji w życiu społecznym LGD

Znacznym problemem dostrzeżonym przez LGD na etapie diagnozy jest problem ubóstwa i wykluczenia społecznego. Niezbędnym jest, zatem podjęcie kroków mających na celu włączenie społeczne osób objętych pomocą społeczną, wsparcie na rzecz rodzin, w zakresie usług opiekuńczych i wychowawczych, w tym rodzin dysfunkcyjnych, osób wymagających pomocy w codziennym funkcjonowaniu. W ramach przedsięwzięcia planowane jest fachowe wsparcie przy wykorzystaniu instrumentów z zakresu aktywnej integracji m.in. poprzez:

- Wsparcie usług opiekuńczych dla osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu oraz usług asystenckich dla osób z niepełnosprawnościami świadczonych w lokalnej społeczności, tj.:
 - wsparcie dla tworzenia i funkcjonowania miejsc świadczenia usług opiekuńczych w formie stałych lub krótkookresowych miejsc pobytu dziennego lub stałych lub krótkookresowych miejsc pobytu całodobowego (o ile stanowią formę usług świadczonych w społeczności lokalnej);
 - świadczenie usług opiekuńczych i specjalistycznych usług opiekuńczych;
 - świadczenie usług asystenckich dla osób z niepełnosprawnościami;

- inne usługi zwiększające mobilność, autonomię i bezpieczeństwo osób z niepełnosprawnościami i osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu (np. dowóz osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu, dowożenie posiłków, sfinansowanie wypożyczenia sprzętu niezbędnego do opieki nad osobami potrzebującymi wsparcia w codziennym funkcjonowaniu lub sprzętu zwiększającego samodzielność osób)
- aktualizacja wiedzy i kompetencji pracowników i wolontariuszy instytucji pomocy i integracji społecznej (wyłącznie w powiązaniu z działaniami na rzecz osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu).
- Wsparcie na rzecz rodzin, w tym rodzin przeżywających trudności opiekuńczo-wychowawcze, dzieci i młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym, tj:
 - tworzenie i funkcjonowanie środowiskowych placówek wsparcia dziennego dla dzieci i młodzieży (m.in. ogniska wychowawcze i koła zainteresowań, świetlice środowiskowe i socjoterapeutyczne, kluby młodzieżowe organizujące zajęcia socjoterapeutyczne lub z programem socjoterapeutycznym),
 - wsparcie doradczo-pedagogiczne oraz usługi opiekuńcze i specjalistyczne skierowane do rodzin w zakresie rozwoju i samodzielnym wypełnianiu funkcji społecznych przez wzmocnienie roli i funkcji rodziny, rozwijanie umiejętności opiekuńczo-wychowawczych rodziny, podniesienie świadomości w zakresie planowania oraz funkcjonowania rodziny.

Powyższe działania pozytywnie wpłyną nie tylko na włączenie społeczne rodzin, dzieci, młodzieży i osób zależnych do środowiska lokalnego, ale zapewnia też odpowiednie warunki do podjęcia lub powrotu do pracy rodziców i opiekunów osób zależnych.

Przedsięwzięcie wpisuje się w zakres wsparcia przewidziany w działaniu 9.5 *Wzmocnienie lokalnej aktywnej integracji społecznej* Programu Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027 w ramach celu szczegółowego 4I *Wspieranie integracji społecznej osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym*, w tym osób najbardziej potrzebujących i dzieci i w całości dedykowane jest wsparciu działań skierowanych do **grup w niekorzystnej sytuacji** i ich otoczenia opisanych w rozdziale IV.

WSKAŹNIKI PRODUKTU					
Nazwa wskaźnika (jednostka miary)	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych	Częstotliwość	Fundusz
Całkowita liczba osób objętych wsparciem EFS+ (osoby)	0	183	Umowa o dofinansowanie, ankieta monitorująca,	rocznie	EFS+

Ww. wskaźnik jest obligatoryjny do ujęcia w ramach realizowanych projektów. **Ponadto Wnioskodawcy w regulaminach konkursów zostaną zobligowani do ujęcia dodatkowych wskaźników produktu adekwatnych do przewidzianego zakresu wsparcia wskazanych w SZOP dla Działania 9.5 Wzmocnienie lokalnej aktywnej integracji społecznej.**

Przedsięwzięcie 1.4: Wzmacnianie kapitału społecznego w realizacji LSR

Podczas spotkań z lokalną społecznością uczestnicy wskazywali potrzeby w zakresie pobudzania aktywności mieszkańców w życiu społecznym, zwiększenia inicjatywach obywatelskich w szczególności przy udziale istniejących liderów lokalnych. Sposobem zaspokojenia tych potrzeb będą zarówno działania przewidziane w Przedsięwzięciach 1.1, 1.2 i 1.3 jak i kompleksowe wsparcie aktywności lokalnej społeczności z ramienia doświadczonego ngo, jakim jest LGD. Wsparcie doradcze, szkoleniowe, wspieranie inicjatyw lokalnych, pomoc organizacyjna, tworzenie platformy wymiany doświadczeń, a także szeroko pojęta **aktywizacja lokalnych liderów** we wzmacnianie ich potencjału, będzie odpowiedzią na zapotrzebowanie zarówno mieszkańców, jak i innych podmiotów z obszaru LGD. Rolą LGD będzie nie tylko udzielenie wszystkim zainteresowanym wsparcia szkoleniowo-doradczego, aby byli oni w stanie zrealizować założone w LSR wskaźniki, ale również organizacja różnych form aktywizujących lokalną społeczność, będących doskonałą okazją do nawiązania współpracy, zdobycia informacji nt. możliwości rozwojowych jakie daje realizacja Lokalnej Strategii Rozwoju. Przedsięwzięcie

dotyczące zarządzania i animacji LSR będzie finansowane zarówno ze środków EFRROW, jak i EFS+, do wysokości limitów określonych w regulaminie konkursu na wybór LSR.

W ramach działań animacyjnych LGD planuje realizację wydarzeń skierowanych w szczególności do **grup w niekorzystnej sytuacji, w tym do grupy osób młodych oraz seniorów**. Planowane jest również odrębne przedsięwzięcie o charakterze szkoleniowym dotyczące wdrażania innowacyjnych rozwiązań w ramach projektów realizowanych w ramach LSR.

Przedsięwzięcie wpisuje się w zakres wsparcia przewidziany w działaniu 9.2 *Zwiększenie lokalnej aktywności społeczno-zawodowej* Programu Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027 w ramach celu szczegółowego 4h *Wspieranie aktywnego włączenia społecznego w celu promowania równości szans, niedyskryminacji i aktywnego uczestnictwa, oraz zwiększanie zdolności do zatrudnienia, w szczególności grup w niekorzystnej sytuacji*, a także wpisuje się w zakres 8 dedykowany instrumentowi RLKS w PS WPR 2023-2027.

WSKAŹNIKI PRODUKTU					
Nazwa wskaźnika (jednostka miary)	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych	Częstotliwość	Fundusz
Liczba osobodni szkoleń dla pracowników LGD (osobodni)	0	66	Umowa o dofinansowanie, ankieta monitorująca,	rocznie	EFS+ /EFRROW
Liczba osobodni szkoleń dla organów LGD (osobodni)	0	84	Umowa o dofinansowanie, ankieta monitorująca,	rocznie	EFS+ /EFRROW
Liczba podmiotów, którym udzielono indywidualnego doradztwa (sztuki)	0	96	Umowa o dofinansowanie, ankieta monitorująca,	rocznie	EFS+ /EFRROW
Liczba inicjatyw informacyjno-promocyjnych dotyczących zwiększenia aktywności lokalnej (sztuki)	0	46	Umowa o dofinansowanie, ankieta monitorująca,	rocznie	EFS+ /EFRROW
Liczba inicjatyw informacyjno-edukacyjnych na rzecz włączenia społecznego (sztuki)	0	10	Umowa o dofinansowanie, ankieta monitorująca,	rocznie	EFS+ /EFRROW
Liczba zorganizowanych wydarzeń animacyjnych do wdrożenia innowacji (sztuki)	0	1	Umowa o dofinansowanie, ankieta monitorująca,	rocznie	EFRROW
Liczba zorganizowanych wydarzeń animacyjnych skierowanych do seniorów (sztuki)	0	2	Umowa o dofinansowanie, ankieta monitorująca,	rocznie	EFS+ /EFRROW
Liczba zorganizowanych wydarzeń animacyjnych do grup w niekorzystnej sytuacji (sztuki)	0	2	Umowa o dofinansowanie, ankieta monitorująca,	rocznie	EFS+ /EFRROW

Przedsięwzięcie 1.5:
Współpraca na rzecz rozwoju LGD

W celu pobudzenia mieszkańców obszaru LGD do aktywnego udziału w życiu lokalnych społeczności, LGD planuje realizację przedsięwzięcia w zakresie tworzenia partnerstw, opartych na dialogu społecznym, kulturowym i międzypokoleniowym, między podmiotami z obszaru LGD z partnerami spoza LSR oraz zagranicznymi. Wsparcie dotyczyć będzie przygotowania projektów partnerskich (projekty grantowe) sprzyjających wzrostowi świadomości mieszkańców związanych z tematyką zrównoważonego rolnictwa, gospodarki rolno-spożywczej, zielonej gospodarki, biogospodarki oraz ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego polskiej wsi, a także realizacji

projektów partnerskich (wizyty studyjne, misje, szkolenia, targi, wystawy, itp.) z partnerami z obszaru innej LSR z Polski lub innego kraju. Przedsięwzięcie skupiać się będzie przede wszystkim na wsparciu grup, które określone została jako grup w niekorzystnej sytuacji, w szczególności osób po 60 roku życia, a także do lokalnych liderów życia społecznego i publicznego.

Przedsięwzięcie wpisuje się w zakresy 7 i 8 dedykowany instrumentowi RLKS w PS WPR 2023-2027. Planowane jest udzielenie grantów na przygotowanie **projektów partnerskich**, a następnie ogłoszenie konkursu na realizację projektów partnerskich. Podstawą ubiegania się o dofinansowanie jest umowa partnerstwa podpisana z co najmniej 2 partnerami.

WSKAŹNIKI PRODUKTU					
Nazwa wskaźnika (jednostka miary)	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych	Częstotliwość	Fundusz
Liczba udzielonych grantów na realizację projektów partnerskich (sztuki)	0	2	Umowa o dofinansowanie, ankieta monitorująca,	rocznie	EFRROW
Liczba projektów partnerskich krajowych (sztuki)	0	1	Umowa o dofinansowanie, ankieta monitorująca,	rocznie	EFRROW
Liczba projektów partnerskich zagranicznych (sztuki)	0	1	Umowa o dofinansowanie, ankieta monitorująca,	rocznie	EFRROW
Liczba osób po 60 roku życia objętych wsparciem w ramach realizacji projektów grantowych (osoby)	0	24	Umowa o dofinansowanie, ankieta monitorująca,	rocznie	EFRROW

Cel 2:
Wzmocnienie lokalnej przedsiębiorczości na terenie LGD

Ze względu na to, że obszar LGD „Brama na Podlasie” jest obszarem w większości wiejskim, duża część mieszkańców ukierunkowana jest na działalność rolniczą z wykorzystaniem miejscowych zasobów. Ze spotkań konsultacyjnych z mieszkańcami wynika jednak, że bezrobocie, szczególnie ukryte bezrobocie na wsi, jest odbierane jako poważny problem społeczny. W celu zmniejszenia zjawiska bezrobocia oraz wzrostu gospodarczego na obszarze działania LGD konieczne jest podjęcie wszelkich działań zmierzających do aktywizacji zawodowej. Utworzenie nowych miejsc pracy oraz stymulowanie rozwoju lokalnej przedsiębiorczości to bardzo istotne działania wpływające na rozwój danego obszaru. Pomoc osobom bezrobotnym lub nieaktywnym zawodowo poprzez ich aktywizację i włączenie na rynek pracy to kluczowe wyzwanie stojące przed LGD i sposób pomocy osobom z grup znajdujących się w trudniejszej sytuacji ekonomicznej. W związku z tym LGD zamierza zrealizować te działania wspierając podejmowanie działalności gospodarczej, rozwój istniejącej przedsiębiorczości czy powrót na rynek pracy, szczególnie osób należących do grup w niekorzystnej sytuacji opisanych w rozdziale IV. Z uwagi na rolniczy charakter obszaru, wsparcie ukierunkowane będzie również na dywersyfikację rolniczych źródeł dochodu poprzez rozwój pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych oraz rozwój współpracy w ramach krótkich łańcuchów żywnościowych.

WSKAŹNIKI REZULTATU					
Nazwa wskaźnika (jednostka miary)	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych	Częstotliwość	Fundusz
Nowe miejsca pracy objęte wsparciem w ramach projektów WPR (w przeliczeniu na pełne etaty)	0	28	Umowa o dofinansowanie, ankieta monitorująca,	na koniec	EFRROW
Liczba osób, których sytuacja społeczna uległa poprawie po opuszczeniu programu (osoby)	0	19	Umowa o dofinansowanie, ankieta monitorująca,	na koniec	EFS +

Odsetek gospodarstw uczestniczących w grupach producentów, organizacjach producentów, lokalnych rynkach, krótkich cyklach łańcucha dostaw i systemach jakości objętych wsparciem WPR (liczba gospodarstw/rolników)	0	4	Umowa o dofinansowanie, ankieta monitorująca,	na koniec	EFRROW
Liczba przedsiębiorstw rolnych, w tym przedsiębiorstw zajmujących się biogospodarką, rozwiniętych dzięki wsparciu w ramach WPR(przedsiębiorstwa)	0	2	Umowa o dofinansowanie, ankieta monitorująca,	na koniec	EFRROW

**Przedsięwzięcie 2.1:
Wsparcie przedsiębiorczości na terenie LGD**

Rosnący problem ubóstwa wśród mieszkańców, a w szczególności grup w niekorzystnej sytuacji wynika nie tylko sytuacji społeczno-gospodarczej, ale także z coraz mniejszej liczby miejsc pracy dla mieszkańców LGD. Rynek regionu skupia się głównie na produkcji rolnej i jednej dziedzinie gospodarki, która w dużej mierze opiera się na produkcji mleka. Wciąż nadal zbyt mało rozwinięte są usługi, przemysł i przetwórstwo w innych gałęziach gospodarki. Duże bezrobocie wśród osób młodych, przyczynia się również do braku dłuższych perspektywy do życia, zwłaszcza na terenach wiejskich, co stanowi duże zagrożenie niekorzystnych zmian demograficznych obszaru. LGD może temu zapobiec, a także umożliwić tworzenie nowych miejsc pracy i wzmocnić potencjał rozwoju gospodarki, która opierać się może na produkcji, handlu a także na drobnych usługach dla mieszkańców (wykorzystujących lokalne zasoby). LGD w ramach przedsięwzięcia planuje skierować wsparcie na rozwój przedsiębiorczości, głównie zakładanie działalności gospodarczych, ale także rozwój już istniejących. Zakres branż podlegających wsparciu wynika z przeprowadzonej diagnozy i procesu konsultacyjnego. Wsparciu podlegać będą PKD ujęte w wszystkich Sekcjach PKD 2007, z wyłączeniem Sekcji A i B.

W ramach przedsięwzięcia premiowane będą projekty innowacyjne w zakresie wsparcia zawodów niszowych, nowatorskiego wykorzystania zasobów lub zastosowanej technologii
Przedsięwzięcie wpisuje się w zakres 1. dedykowany instrumentowi RLKS w PS WPR 2023-2027.

WSKAŹNIKI PRODUKTU					
Nazwa wskaźnika (jednostka miary)	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych	Częstotliwość	Fundusz
Liczba zrealizowanych operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa (sztuka)	0	28	Umowa o dofinansowanie, ankieta monitorująca,	rocznie	EFRROW
Liczba zrealizowanych operacji polegających na rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa (sztuka)	0	10	Umowa o dofinansowanie, ankieta monitorująca,	rocznie	EFRROW

**Przedsięwzięcie 2.2:
Aktywizacja społeczno-zawodowa mieszkańców LGD**

Rolnicza specyfika obszaru LGD „Brama na Podlasie” sprzyja małej aktywności społeczno - zawodowej mieszkańców, a zwłaszcza grup osób wykluczonych społecznie (w szczególności osób biernych zawodowo, niezarejestrowanych, zarówno osób młodych do 25 roku życia i osób po 50 roku życia, osób z

niepełnosprawnościami czy opiekunów osób zależnych). Problemem zwiększającym bierną postawę na rynku pracy jest szeroka oferta świadczeń socjalnych oraz coraz częstsza postawa roszczeniowa osób objętych pomocą socjalną, przy jednoczesnej niskiej świadomości społeczeństwa na temat przyczyn wykluczenia społecznego. Z przeprowadzonej diagnozy LGD wynika jednoznacznie potrzeba wsparcia społeczności lokalnej zamieszkującej obszar LGD w zakresie większej aktywizacji i uczestnictwa w życiu zawodowym. Szczególnie dotyczy to grup, które często znajdują się na marginesie aktywności i uczestniczenia w społeczeństwie. W ramach przedsięwzięcia planuje się działania przyczyniające się do aktywnego wsparcia inicjatyw służących niwelowaniu wyżej opisanych problemów i zapobieganiu dalszemu rozwarstwieniu społecznemu oraz zapobieganiu tworzenia się enklaw ubóstwa. Wsparcie będzie kierowane m. in. na kompleksowe i zindywidualizowane programy aktywizacji społeczno-zawodowej z wykorzystaniem instrumentów aktywnej integracji o charakterze społecznym, zawodowym, zdrowotnym i edukacyjnym, służące aktywizacji osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym i ich rodzin oraz osób biernych zawodowo. Możliwe jest kierowanie działań do całych środowisk wymagających wsparcia, z wykorzystaniem metod odnoszących się do całej społeczności lokalnej (np. poprzez realizację programów aktywności lokalnej). Przedsięwzięcie realizowane będzie przy wykorzystaniu potencjału opuszczonych budynków świetlic wiejskich, opuszczonych budynków szkół, powszechnie występującymi na terenie LGD.

Przedsięwzięcie wpisuje się w zakres wsparcia przewidziany w działaniu 9.2 *Zwiększenie lokalnej aktywności społeczno-zawodowej* Programu Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027 w ramach celu szczegółowego 4h *Wspieranie aktywnego włączenia społecznego w celu promowania równości szans, niedyskryminacji i aktywnego uczestnictwa, oraz zwiększanie zdolności do zatrudnienia, w szczególności grup w niekorzystnej sytuacji i w całości dedykowane jest wsparciu osób z grup w niekorzystnej sytuacji (w szczególności osób biernych zawodowo, niezarejestrowanych, zarówno osób młodych do 25 roku życia i osób po 50 roku życia, osób z niepełnosprawnościami czy opiekunów osób zależnych).*

WSKAŹNIKI PRODUKTU					
Nazwa wskaźnika (jednostka miary)	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych	Częstotliwość	Fundusz
Liczba osób niezatrudnionych objętych wsparciem w programie (osoby)	0	48	Umowa o dofinansowanie, ankieta monitorująca,	rocznie	EFS+

Ww. wskaźnik jest obligatoryjny do ujęcia w ramach realizowanych projektów. **Ponadto Wnioskodawcy w regulaminach konkursów zostaną zobligowani do ujęcia dodatkowych wskaźników produktu adekwatnych do przewidzianego zakresu wsparcia wskazanych w SZOP dla Działania 9.2 *Zwiększenie lokalnej aktywności społeczno-zawodowej*.**

Przedsięwzięcie 2.3: Współpraca w ramach krótkich łańcuchów dostaw

Znaczna część obszaru LGD „Brama na Podlasie” ukierunkowana jest na działalność rolniczą z wykorzystaniem miejscowych zasobów. Aby zmaksymalizować wykorzystanie lokalnych potencjałów produkcji rolnej, należy wdrożyć odpowiednie działania w celu wykorzystania łańcuchów dostaw. Do tego potrzebny jest rozwój dostępu do internetu oraz rozwijanie platform sprzedaży internetowej zarówno detalicznej, jak i hurtowej. Włączenie do łańcuchów dostaw jest szansą szczególnie dla drobnych producentów, którzy będą bezpośrednio dostarczać żywność do odbiorców. Skorzystać mogą również producenci towarowi, którzy będą sprzedawać swoje towary na giełdach światowych. Wykorzystanie potencjału łańcuchów dostaw powinno polegać na tym, żeby sprzedawać żywność w najbliższej okolicy, w pobliżu miejsca wyprodukowania. Taka żywność jest świeża, wysokiej jakości, konsument wie, od kogo kupuje i tworzy się więc zaufania oparta na dobrych doświadczeniach. LGD planuje zatem przedsięwzięcie, w ramach którego wspierane będzie dostosowanie rozwiązań dotyczących wspólnej sprzedaży produktów prowadzonej w ramach istniejącego już łańcucha do zwiększonej liczby rolników w ramach tego łańcucha oraz poszerzenie asortymentu przedstawianej przez rolników oferty.

Przedsięwzięcie wpisuje się w zakres 3. dedykowany instrumentowi RLKS w PS WPR 2023-2027.

WSKAŹNIKI PRODUKTU

Nazwa wskaźnika (jednostka miary)	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych	Częstotliwość	Fundusz
Liczba zrealizowanych operacji dotyczących KLŻ (sztuka)	0	1	Umowa o dofinansowanie, ankieta monitorująca,	rocznie	EFROW

Przedsięwzięcie 2.4:
Rozwój pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych

Pomimo rolniczego charakteru obszaru zdiagnozowano na obszarze LSR słabo rozwinięty pozarolniczy rynek pracy. Niewielka w stosunku zapotrzebowania ilość nowych miejsc pracy skłania do zaprogramowania przedsięwzięcia ukierunkowanego na rozwój pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych tj. dotyczącego wsparcia operacji polegających na dostosowaniu małego gospodarstwa do świadczenia usług polegających na wynajmowaniu pokoi, sprzedaży posiłków domowych i świadczeniu innych usług związanych z pobytem turystów, zgodnie z art. 6 ust. 1 pkt 2 ustawy Prawo przedsiębiorców oraz wymagań niezbędnych do systemu kategoryzacji WBN. Oprócz możliwości utworzenia dodatkowych miejsc pracy, będą one doskonałą formą generowania dodatkowych dochodów w gospodarstwach rolnych. Gospodarstwa agroturystyczne, to nie tylko świadczenie usług hotelarskich w czynnym gospodarstwie rolnym, ale też unikalna forma wypoczynku wpasowana w rytm życia wiejskiego domostwa. Korzyści z prowadzenia agroturystyki w gospodarstwach rolnych wykraczają daleko poza gospodarstwo, generując korzyści zarówno dla lokalnych społeczności, jak i całego społeczeństwa. Przedsięwzięcie wpisuje się w zakres 2. dedykowany instrumentowi RLKS w PS WPR 2023-2027.

WSKAŹNIKI PRODUKTU					
Nazwa wskaźnika (jednostka miary)	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych	Częstotliwość	Fundusz
Liczba wspartych gospodarstw agroturystycznych (sztuka)	0	2	Umowa o dofinansowanie, ankieta monitorująca,	rocznie	EFROW

Cel 3:
Poprawa atrakcyjności i dostępu do usług publicznych obszaru LGD

Obszar LGD „Brama na Podlasie” jak wynika z przeprowadzonej diagnozy charakteryzuje dość niska gęstość zaludnienia i rozproszona sieć osadnicza. Wpływa to niekorzystanie na zrównoważony rozwój obszaru. Zauważalne problemy społeczne należy niwelować nie tylko poprzez bezpośrednie działania dotyczące aktywizacji i integracji, ale również poprzez udostępnienie mieszkańcom terenów i obiektów zdegradowanych nadając im nowe funkcje kulturalne, społeczne edukacyjne. Konieczność wyrównywania poziomu jakości życia oraz zapewnienia dostępu do usług publicznych, infrastruktury, zdrowego środowiska to elementy budujące spójność tego obszaru oraz świadomość środowiskową mieszkańców. Takie kompleksowe działania wpływają komplementarnie na jego rozwój oraz przyczyniają się do podniesienia poziomu partycypacji społecznej. Priorytety wspierane w ramach Celu 3 komplementarnie uzupełniają wsparcie służące wyrównywaniu deficytów w rozwoju społecznym i gospodarczym obszaru LGD. Cel będzie realizowany ze środków dwóch programów PS WPR i FEDP 2021-2027 poprzez realizację szeregu przedsięwzięć związanych z poprawą dostępności infrastruktury usług publicznych i rewitalizacją obszarów zdegradowanych. Działania obejmą również efektywne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego, turystycznego i przyrodniczego, co przyczyni się do poprawy atrakcyjności obszaru jako miejsca zamieszkania i spędzania czasu wolnego. Tym przedsięwzięciom towarzyszyć będą inwestycje na rzecz rozwoju lokalnego związanego z ochroną środowiska, w tym poprzez inwestycje w OZE w gospodarstwach domowych i obiektach publicznych.

WSKAŹNIKI REZULTATU					
Nazwa wskaźnika (jednostka miary)	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych	Częstotliwość	Fundusz

Liczba gospodarstw domowych korzystających z magazynowanej energii elektrycznej (sztuki)	0	95	Umowa o dofinansowanie, ankieta monitorująca,	na koniec	EFRR
Liczba osób odwiedzających obiekty kulturalne i turystyczne objęte wsparciem (osoby)	0	220	Umowa o dofinansowanie, ankieta monitorująca,	na koniec	EFRR
Odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR (osoby)	0	360	Umowa o dofinansowanie, ankieta monitorująca,	na koniec	EFROW
Liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego (osoby)	0	120	Umowa o dofinansowanie, ankieta monitorująca,	na koniec	EFROW

**Przedsięwzięcie 3.1:
Wspieranie wykorzystania OZE**

Diagnoza obszaru LGD oraz zagadnienia zgłaszane przez uczestników konsultacji społecznych, wskazują na potrzebę wzmocnienia działań wspierających wykorzystanie odnawialnych źródeł energii. Podmioty z obszaru LGD chcą aktywnie uczestniczyć w kształtowaniu lokalnej polityki ochrony środowiska, w tym w zakresie praktycznych działań na rzecz wprowadzania i upowszechniania odnawialnych źródeł energii. Odnawialne źródła mają ogromny potencjał do obniżenia cen energii i uniezależnienia gospodarek od paliw kopalnych, zwłaszcza w obliczu kryzysu energetycznego spowodowanego konfliktem między Rosją a Ukrainą. Realizacja przedsięwzięcia dotyczącego zwiększenia wykorzystania energii pochodzącej z OZE, w tym poprzez budowę lub rozbudowę magazynów energii elektrycznej oraz magazynów ciepła poprawiających sprawność wykorzystania energii z OZE, z przeznaczeniem na potrzeby własne lokalnych społeczności, pozytywnie wpłynie na poprawę efektywnego gospodarowania zasobami energetycznymi oraz powszechniejsze wykorzystanie OZE na terenie LGD.

W ramach przedsięwzięcia premiiowane będą projekty innowacyjne w zakresie budowy nowych lub zwiększenia mocy innowacyjnych jednostek wytwarzania energii ze wszystkich rodzajów OZE, w szczególności z biomasy, biogazu, biometanu, energii wiatru, słońca oraz Ziemi (geotermia).

Przedsięwzięcie wpisuje się w zakres wsparcia przewidziany w działaniu 10.1 *Wspieranie energii odnawialnej na potrzeby lokalnych społeczności* Programu Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027 w ramach celu szczegółowego CP2.II - *Wspieranie energii odnawialnej zgodnie z dyrektywą (UE) 2018/2001, w tym określonymi w niej kryteriami zrównoważonego rozwoju*. W ramach przedsięwzięcia planowane jest wsparcie inwestycji na obiektach użyteczności publicznej, jak i na potrzeby własne lokalnych społeczności. W ramach przedsięwzięcia planowana jest realizacja projektów grantowych.

WSKAŹNIKI PRODUKTU					
Nazwa wskaźnika (jednostka miary)	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych	Częstotliwość	Fundusz
Rozwiązania w zakresie magazynowania energii elektrycznej (MWh)	0	0,72	Umowa o dofinansowanie, ankieta monitorująca,	rocznie	EFRR
Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego (osoby)	0	85 119	GUS	na koniec	EFRR

Ww. wskaźniki są obligatoryjne do ujęcia w ramach realizowanych projektów. **Ponadto Wnioskodawcy w regulaminach konkursów zostaną zobligowani do ujęcia dodatkowych wskaźników produktu adekwatnych do przewidzianego zakresu wsparcia wskazanych w SZOP dla Działania 10.1 Wsparcie energii odnawialnej na potrzeby lokalnych społeczności.**

Przedsięwzięcie 3.2:

Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego, naturalnego i walorów turystycznych obszaru LGD

Obszar LGD charakteryzuje dużą różnorodnością pod względem form ochrony przyrody, bogatym w obiekty turystyczne i zabytkowe obiekty, które mają szczególne znaczenie dla mieszkańców.

Dziedzictwo lokalne jest wartością integrującą mieszkańców, a równocześnie wspiera rozwój społeczny i ekonomiczny obszaru. Aktualny stan większości obiektów nie oddaje ich wartości, jaką mogą mieć dla rozwoju życia kulturalnego lokalnej społeczności. W ramach przedsięwzięcia planowane jest przywrócenie stanu tych obiektów, wpisanych do rejestru lub ewidencji zabytków, a także odtworzenia ich funkcji lub dostosowania do pełnienia nowych funkcji zarówno kulturalnych, jak i społecznych. Ważnym elementem realizacji danych operacji będzie włączenie lokalnej społeczności w proces ich wdrażania (np. poprzez wspólną realizację projektu, zaangażowanie w działania dotyczące wykorzystania odnowionej/dostosowanej infrastruktury na rzecz mieszkańców, poprzez utworzenie na jej podstawie oferty kulturalnej, edukacyjnej, społecznej). Wsparcie infrastruktury oraz oferta kulturalna będzie służyć aktywności społecznej, kulturalnej, włączeniu społecznemu, zwiększy uczestnictwo mieszkańców obszaru LGD w życiu kulturalnym i społecznym.

W ramach przedsięwzięcia planowanej jest m. in. wsparcie na:

- Inwestycje dotyczące produktów turystycznych i tematycznych szlaków turystycznych opartych na walorach historycznych, przyrodniczych i kulturowych o zasięgu lokalnym,
- Projekty dotyczące kompleksowych prac konserwatorskich, restauratorskich, pozwalające zachować walory i charakter obiektów dziedzictwa kulturowego (wpisanych do rejestru zabytków/ewidencji zabytków),
- Kompleksowe prace konserwatorskie i restauratorskie zabytków ruchomych oraz zabytkowych muzealiów, starodruków, księgozbiorów, materiałów bibliotecznych, archiwalnych i zbiorów audiowizualnych, (w tym filmowych) wraz z ich ochroną, digitalizacją i udostępnieniem w szczególności nowym grupom odbiorców, w tym ze specjalnymi potrzebami,
- Rozwój infrastruktury (przebudowa, rozbudowa, wyposażenie) do prowadzenia działalności kulturalnej ważnej dla edukacji i aktywności kulturalnej (m.in. teatry, zespoły artystyczne, galerie, biblioteki, centra kultury, muzea)
- Budowa i odbudowa infrastruktury związanej z ochroną i przywróceniem właściwego stanu siedlisk przyrodniczych i gatunków,
- Projekty dotyczące tworzenia centrów ochrony różnorodności biologicznej w oparciu o rodzime gatunki, jak banki genowe, parki miejskie, ogrody botaniczne, ekoparki, uzupełnione o ścieżki dydaktyczne.

Przedsięwzięcie wpisuje się w zakres wsparcia przewidziany w działaniu 5.4 *Lokalna kultura i turystyka* Programu Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027 w ramach celu szczegółowego CP5.II - *Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie.*

WSKAŹNIKI PRODUKTU					
Nazwa wskaźnika (jednostka miary)	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych	Częstotliwość	Fundusz
Liczba instytucji kultury objętych wsparciem (sztuka)	0	2	Umowa o dofinansowanie, ankieta monitorująca,	rocznie	EFRR
Liczba obiektów kulturalnych i	0	10	Umowa o	rocznie	EFRR

turystycznych objętych wsparciem (sztuka)			dofinansowanie, ankieta monitorująca,		
Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego (osoby)	0	85 119	GUS	na koniec	EFRR

Ww. wskaźniki są obligatoryjne do ujęcia w ramach realizowanych projektów. **Ponadto Wnioskodawcy w regulaminach konkursów zostaną zobligowani do ujęcia dodatkowych wskaźników produktu adekwatnych do przewidzianego zakresu wsparcia wskazanych w SZOP dla Działania 5.4 Lokalna kultura i turystyka.**

Przedsięwzięcie 3.3:
Rewitalizacja obiektów, terenów i przestrzeni użyteczności publicznej

Na obszarze LGD „Brama na Podlasie” wciąż istnieją obszary i budynki, których stan uniemożliwia ich wykorzystanie na cele społeczne. Na etapie konsultacji wciąż wybrzmiewa duże zapotrzebowanie gmin na niwelowanie sytuacji kryzysowych na obszarach zdegradowanych. Odpowiedzią na problemy obszarów powinna być dobrze zaplanowana rewitalizacja, jako narzędzie poprawy warunków życia, rozwoju gospodarczego i jakości środowiska na obszarach kryzysowych. Koniecznym jest zatem przywrócenie lokalnej społeczności terenów i obiektów, znajdujących się w przestrzeni publicznej, w celu nadania im nowych funkcji np. gospodarczych, społecznych, mieszkaniowych, edukacyjnych, kulturalnych. Ważnym aspektem w tym przedsięwzięciu jest również zaangażowanie mieszkańców skupionych np. w organizacjach pozarządowych do wspólnego decydowania o sposobie wykorzystania tej infrastruktury do nowych funkcji. Takie podejście pozwoli na kompleksowa i trwałe rozwiązywanie zdiagnozowanych problemów.

W ramach przedsięwzięcia planowane jest wsparcie na inwestycje infrastrukturalne ukierunkowane na rozwiązywanie zdiagnozowanych problemów społeczno-gospodarczych na obszarze rewitalizowanym, wynikającym z Gminnych Programów Rewitalizacji.

Przedsięwzięcie wpisuje się w zakres wsparcia przewidziany w działaniu 5.3 *Lokalna rewitalizacja* Programu Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027 w ramach celu szczegółowego CP5.II - *Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie.*

WSKAŹNIKI PRODUKTU					
Nazwa wskaźnika (jednostka miary)	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych	Częstotliwość	Fundusz
Liczba wspartych obiektów infrastruktury (innych niż budynki mieszkalne) zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach (sztuki)	0	5	Umowa o dofinansowanie, ankieta monitorująca,	rocznie	EFRR
Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją (ha)	0	1	Umowa o dofinansowanie, ankieta monitorująca,	rocznie	EFRR
Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego (osoby)	0	85 119	GUS	rocznie	EFRR

Ww. wskaźniki powinny zostać ujęte zgodnie z zakresem w ramach realizowanych projektów. **Ponadto Wnioskodawcy w regulaminach konkursów zostaną zobligowani do ujęcia dodatkowych wskaźników produktu adekwatnych do przewidzianego zakresu wsparcia wskazanych w SZOP dla Działania 5.4 Lokalna rewitalizacja.**

Przedsięwzięcie 3.4:
Zwiększenie dostępności infrastruktury i usług

Analiza walorów turystycznych, jak również bazy do rekreacji, turystyki czy spędzania wolnego czasu przez mieszkańców, a także wyniki konsultacji społecznych wskazują w dalszym ciągu na potrzebę poprawy wybranych składników infrastruktury, w tym tej, z której korzystają mieszkańcy. Trwała poprawa jakości życia wiąże się z koniecznością poprawy bazy i infrastruktury trwałej dostępu do usług publicznych, a także podejmowania i organizowania konkretnych działań aktywizujących mieszkańców skierowanych na zaspokojenie ich potrzeb związanych z dodatkową edukacją, sportem i rekreacją, zabawą, kulturą. W związku z tym zaplanowano przedsięwzięcie związane w wsparciem zarówno inwestycji infrastrukturalnych, jak i związanych z wyposażeniem/ wyposażeniem obiektów, mające na celu zwiększenie lub poprawę dostępu do usług dla społeczności lokalnej.

Przedsięwzięcie będzie miało charakter **wielozakresowy**, pozwalający na kompleksowe wsparcie inwestycyjne i usługowe np. poprzez remont i wyposażenie obiektu świadczącego usługi publiczne, a także wsparcie w nim wysokiej jakości świadczonych usług.

Przedsięwzięcie będzie jednocześnie wpisywało się w dwa zakresy PS WPR 2023-2027 tj. 4. *Poprawa dostępu do usług dla lokalnych społeczności* w zakresie wyposażenia/ wyposażenia obiektów oraz 6. *Poprawa dostępu do małej infrastruktury publicznej* w zakresie inwestycji infrastrukturalnych.

WSKAŹNIKI PRODUKTU					
Nazwa wskaźnika (jednostka miary)	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych	Częstotliwość	Fundusz
Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury usług świadczonych lokalnej społeczności (sztuki)	0	10	Umowa o dofinansowanie, ankieta monitorująca,	rocznie	EFROW
Liczba wyposażonych/ wyposażonych obiektów świadczących usługi lokalnej społeczności (sztuki)	0	2	Umowa o dofinansowanie, ankieta monitorująca,	rocznie	EFROW

Przedsięwzięcie 3.5:
Ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego wsi

Warunkiem pobudzenia zaangażowania społeczności lokalnej w rozwój obszarów wiejskich oraz lepszego wykorzystania zasobów lokalnych jest konieczność budowania kapitału społecznego wsi. Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich nie będzie możliwy bez bezpośredniego i szerokiego udziału mieszkańców. Wśród liderów, którzy mogą wnieść znaczący wkład w pozytywne przemiany społeczne na wsi, upatruje się Koła Gospodyń Wiejskich oraz innych organizacji pozarządowych. To ich działalność jest szansą na zaktywizowanie mieszkańców wsi, tak aby byli zainteresowani podejmowaniem inicjatyw w zakresie rozwoju obszarów wiejskich. Wybuch pandemii i przymusowa izolacja w domach przyczyniła się do zmniejszenia aktywności na obszarach wiejskich. Brak możliwości spotykania się miała znaczący wpływ na utratę chęci działania i poszukiwania nowych pomysłów do rozwoju. Przedsięwzięcie będzie skierowane na pobudzanie zaangażowania lokalnych liderów w ochronę i rozwój tradycji kulturowych i folklorystycznych wsi.

Przedsięwzięcie wpisuje się w zakres 9 dedykowany instrumentowi RLKS w PS WPR 2023-2027. Planowane jest ogłoszenie konkursu na **projekty grantowe** skierowane do ngo oraz KGW.

WSKAŹNIKI PRODUKTU					
Nazwa wskaźnika (jednostka miary)	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych	Częstotliwość	Fundusz
Liczba wybranych grantobiorców na wsparcie dziedzictwa kulturowego wsi (sztuki)	0	12	Umowa o dofinansowanie, ankieta monitorująca,	rocznie	EFROW
Liczba inicjatyw	0	1	Umowa o	na koniec	NOWEFIO

aktywizujących skierowanych do KGW (sztuka)			dofinansowanie		
---	--	--	----------------	--	--

Ponadto, w ramach przedsięwzięcia LGD planuje realizację operacji własnej z zewnętrznych środków finansowych pochodzących z Rządowego Programu Fundusz Inicjatyw Obywatelskich NOWEFIO na lata 2021-2030 w ramach Priorytetu 4 *Wzmocnienie kompetencji organizacji obywatelskich*. Planowana jest realizacja projektu dotyczącego wzmocnienia kompetencji kół gospodyń wiejskich z obszaru LSR poprzez poprawę zarządzania, budowania struktur, tworzenia i doskonalenia zasobów, tworzenia i rozwijania strategii działania, w tym strategii fundraisingowych, wypracowywania i wdrażania standardów działania, dotyczących np. zarządzania, oceny skuteczności działań organizacji, przejrzystości i otwartości, w tym upowszechniania w przystępny i przejrzysty sposób informacji o prowadzonych działaniach, kosztach i źródłach finansowania, kosztach pozyskiwania funduszy.

Przedsięwzięcia w LSR zostały wypracowane w oparciu o wyniki diagnozy, analizy potencjałów i potrzeb, a także biorąc pod uwagę wnioski z przeprowadzonych konsultacji społecznych. Przy ich konstruowaniu brano pod uwagę bezpośrednie przyczynianie się do osiągnięcia poszczególnych celów LSR z możliwie szerokim wykorzystaniem silnych stron obszaru, ewentualnie szans, co zapewniło możliwie pełny związek z diagnozą obszaru i analizą potrzeb i potencjałów. Przedsięwzięcia były formułowane jako pakiety komplementarnych operacji rozwiązujących dany problem, na bazie którego sformułowano dany cel w LSR. W tabeli stanowiącej **załącznik nr 1 do LSR** przedstawiono cele oraz poszczególne przedsięwzięcia wraz z formami ich realizacji (tj. konkursowe projekty grantowe, operacje własne), a także planowanym budżetem przeznaczonym na ich realizację. Oferowane wsparcie w ramach LSR ma zatem charakter kompleksowy i zintegrowany, zawiera zarówno elementy dotacyjne dla indywidualnych podmiotów gospodarczych, podmiotów publicznych i organizacji pozarządowych, jak również budujące wzajemną współpracę i dobry klimat dla rozwoju działalności gospodarczych, również w układach branżowych, a przede wszystkim także wzmacniania kapitału społecznego na całym obszarze LSR, co jest jednym z głównych celów podejścia LEADER i RLKS.

W kontekście przyjętych wskaźników należy podkreślić, że:

- STAN POCZĄTKOWY większości wskaźników został ustalony na poziomie 0 (z wyjątkiem wskaźników wynikających ze statystyki publicznej) z uwagi na fakt, iż wszystkie wskaźniki będą ściśle powiązane z interwencją realizowaną w ramach LSR

- STAN DOCELOWY każdego ze wskaźników został ustalony na podstawie wnikliwych analiz i ewaluacji zrealizowanych projektów w ramach PROW na lata 2014-2020, w oparciu o definicje i metodologię zawartą w dokumentach: *Metodyka ram wykonania wskaźników wybranych do realizacji programu Fundusze Europejskie dla Podlaskiego na lata 2021-2027*, *Listy Wskaźników Kluczowych EFRR i EFS+* oraz na podstawie doświadczenia osób opracowujących LSR.

LGD zrealizowała w bardzo wysokim stopniu przyznany w poprzednim okresie programowani budżet i adekwatne do niego wskaźniki, posiada zatem duże doświadczenie i wiedzę, które pozwoliły w adekwatny sposób zaplanować wartość wskaźników, w taki sposób, aby nakłady finansowe były adekwatne dla zakładanych korzyści.

Rozdział VII. Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru

1. Ogólna charakterystyka przyjętych rozwiązań formalno-instytucjonalnych wraz ze związłą informacją wskazującą sposób powstawania poszczególnych procedur, ich kluczowe cele i założenia.

Procedury dotyczące wyboru operacji zostały przygotowane przez Biuro LGD w oparciu o dostępne wytyczne, a także z uwzględnieniem najlepszych praktyk w zakresie procedur z okresu realizacji LSR 2014-2020. Kluczowym celem procedur jest zapewnienie rzetelnego, sprawnego i przejrzystego przebiegu całego procesu aplikowania o dofinansowanie od momentu złożenia wniosków w biurze LGD poprzez ocenę i wybór operacji, aż do momentu przekazania ich do Zarządu Województwa lub zawarcia umów z grantobiorcami – w przypadku projektów grantowych. Główne założenia procedur będą zapobiegać konfliktom interesów, a także zapewniać prawidłowe funkcjonowanie instytucji tzw. „protestu”. Wszystkie procedury zostały skonsultowane z członkami Zarządu i Rady, następnie poddane konsultacjom społecznym, a finalnie przyjęte przez Walne Zebranie Członków. Procedury obowiązujące w LGD są obligatoryjnie podawane do publicznej wiadomości, poprzez opublikowanie ich na stronie internetowej LGD (obowiązek publikacji dotyczy również zmian ww. procedur). Jawność procedur pozwala nie tylko na zachowanie transparentności w działaniu, ale również na lepsze zrozumienie przez potencjalnych wnioskodawców całego procesu ubiegania się o przyznanie pomocy ze środków LSR.

Kwestie dotyczące oceny i wyboru operacji, uregulowane zostały w dwóch procedurach: Procedura oceny i wyboru operacji pozagruntowych oraz Procedura oceny i wyboru operacji gruntowych, a także w Regulaminie Rady. Przy konstruowaniu założeń procedur wykorzystano zarówno wyniki konsultacji, doświadczenia poprzedniej perspektywy finansowej, jak również zalecenie dokumentów nadrzędnych.

Propozycje lokalnych kryteriów wyboru były zgłaszane na spotkaniach z mieszkańcami oraz bezpośrednio w 2 punktach konsultacyjnych. Konstruując kryteria wzięto również pod uwagę wnioski z analizy potrzeb i potencjału obszaru LSR i ich adekwatność do diagnozowanych problemów społecznych.

Weryfikacja wstępna, zgodność z Programem oraz zgodność z celami LSR będzie odbywać się w biurze LGD. Ocena zgodności z lokalnymi kryteriami dokonywana będzie przez Radę. W uzasadnionych przypadkach Rada może skorzystać ze wsparcia doradczego ekspertów zewnętrznych. W ramach Rady szczególne uprawnienia posiada Przewodniczący Rady, który organizuje jej pracę i podejmuje ważne decyzje proceduralne. Szczegółowe zasady przygotowywania i zwoływania posiedzeń oraz tryb pracy Rady opisany został w Regulaminie Rady LGD.

Zastosowano w nim rozwiązania gwarantujące spełnienie następujących założeń:

- zachowanie w poszczególnych głosowaniach odpowiedniego parytetu, tak żadna pojedyncza grupa interesu nie miała więcej niż 49 % praw głosu w podejmowaniu decyzji o wyborze projektów;
- bezstronność członków Rady, poprzez składanie w toku procedury oceniania i wyboru operacji tzw. Deklaracji bezstronności i poufności, powodujących konieczność wyłączenia się członków Rady w przypadku zaistnienia konfliktu interesów w odniesieniu do wnioskodawcy lub projektu (LGD prowadziła będzie Rejestr Grup Interesu w Radzie na bieżąco aktualizowany);
- jawność procesu wyboru poprzez udostępnianie procedur i protokołów z posiedzeń Rady do wiadomości publicznej (na stronie internetowej LGD);
- możliwość odwołania się wnioskodawców od niekorzystnych dla nich decyzji Rady;
- wybór najlepszych operacji tzn. takich, które w największym stopniu uwzględniają potrzeby zdiagnozowane na obszarze LGD, a także skierowane do grup w niekorzystnej sytuacji, poprzez zastosowanie odpowiednich lokalnych kryteriów wyboru oraz kryteriów premiujących.

2. Sposób ustanawiania i zmiany kryteriów wyboru zgodnie z wymogami określonymi dla programów, w ramach których planowane jest finansowanie LSR z uwzględnieniem powiązania kryteriów wyboru z diagnozą obszaru, celami i wskaźnikami.

Lokalne kryteria wyboru operacji przyjęte zostały na podstawie analizy wniosków płynących z konsultacji społecznych w ramach tworzenia LSR oraz wynikają z diagnozy obszaru LGD i uwarunkowań prawnych wdrażania RLKS w okresie programowania 2021-2027.

W procesie prowadzonych konsultacji, dotyczących również propozycji kryteriów, wykorzystano następujące metody partycypacji (opisane w rozdziale III):

- Spotkania informacyjno-konsultacyjne,
- Warsztat ekspercki,
- Dyskusje reprezentantów grup,
- Opiniowanie na stronach internetowych.

W efekcie dokonano wyboru wspólnych kryteriów, niezależnie od rodzaju operacji i źródła jej finansowania, a także dodatkowych kryteriów szczegółowych, adekwatnych do rodzaju operacji, której dany konkurs będzie dotyczył. Podstawowym celem lokalnych kryteriów wyboru jest zwiększenie prawdopodobieństwa wyboru operacji, które w największym zakresie bezpośrednio przyczyniają się do osiągnięcia określonych w LSR celów poprzez osiąganie konkretnych wskaźników produktu i rezultatu. Opracowane są w sposób spełniający warunki dotyczące ich obiektywności, niedyskryminującego charakteru, przejrzystości i mierzalności. Przy kryteriach określone zostały zasady punktowania, w tym maksymalne i minimalne wartości, jakie może uzyskać wniosek

W sytuacji pojawienia się konieczności ustanowienia nowych lub dokonania zmian/modyfikacji lokalnych kryteriów wyboru, w szczególności w przypadku zmian przepisów wyższego rzędu lub stwierdzenia np. podczas monitoringu czy ewaluacji własnej) złego lub innego od zamierzonego funkcjonowania tych kryteriów w procesie dokonywania oceny i wyboru operacji, grożącego w skrajnych przypadkach np. niezrealizowaniem zakładanych celów LSR, LGD może dokonać zmian w kryteriach, w trybie opisanym w procedurze ustalania lub zmiany lokalnych kryteriów wyboru operacji (zmiany podlegać będą konsultacjom społecznym). Przy czym zmiany nie mogą polegać jednak na całkowitym usunięciu kryteriów dotyczących bezpośredniego osiągnięcia celów LSR, w tym wskaźników produktu i rezultatu, stopnia innowacyjności, czy wpływu na rozwiązanie problemów obszaru wskazanych w diagnozie.

Premiowane przez LGD będą operacje w szczególności:

- generujące nowe miejsca pracy,
- innowacyjne - kryterium jakościowe wymagające uzasadnienia oceniającego,
- przewidujące zastosowanie rozwiązań sprzyjających ochronie środowiska lub klimatu,
- realizowane w partnerstwie – projekty, w których przewiduje poszukiwanie i kojarzenie partnerów, w celu realizacji wspólnego przedsięwzięcia,
- ukierunkowane na zaspokojenie potrzeb grup w niekorzystnej sytuacji.

Kryteria wyboru operacji będą zgodne z kryteriami wyboru projektów ustanowionych dla FEDP 2021-2027 w odniesieniu do analogicznego typu projektu i właściwego funduszu (EFRR lub EFS+), w tym zgodne z zasadami i warunkami obowiązującymi dla EFS+ i EFRR. W ramach naborów dotyczących wsparcia infrastruktury promowane będą projekty wpisujące się w inicjatywę Nowy Europejski Bauhaus.

3. Wskazanie w jaki sposób w kryteriach wyboru operacji została uwzględniona innowacyjność

Doceniając znaczenie podejścia innowacyjnego jako jednej z 7 kluczowych cech warunkujących funkcjonowanie podejścia LEADER LGD „Brama na Podlasie” zdecydowała się na zastosowanie kryterium premiującego projekty innowacyjne.

Innowacyjność w tym aspekcie rozumiana będzie jako: zastosowanie lub wprowadzenie nowych lub ulepszonych produktów, procesów (technologii), metod organizacji lub marketingu poprzez praktyczne wykorzystanie lokalnych zasobów unikalnych i charakterystycznych na obszarze LSR (przyrodniczych, historycznych, kulturalnych czy społecznych). Podejście innowacyjne w ramach realizowanych przedsięwzięć będzie miało wielowymiarowy charakter. Gradacja punktacji będzie uzależniona od ich kreatywnego, imitującego czy pozornego stopnia oryginalności. Punktowane będą jedynie rozwiązania kreatywne - powstające w wyniku autorskiego pomysłu, dotyczące nowych produktów, usług, procesów lub organizacji oraz rozwiązania imitujące - wzorowane na wcześniej powstałych produktach, usługach, procesach lub organizacji, ale dotyczące nowego sposobu wykorzystania lub zmobilizowania istniejących lokalnych zasobów przyrodniczych, historycznych, kulturowych czy społecznych. Preferowane będą jedynie projekty nowatorskie, niestandardowe.

LGD będzie prowadziła działania w zakresie animowania do wdrażania innowacji, m.in.: poprzez stronę internetową, doradztwo udzielane potencjalnym wnioskodawcami, ale również w trakcie organizowanego spotkania o charakterze informacyjno-szkoleniowym poświęconemu innowacjom i sposobom ich wdrożenia.

W ramach realizacji założeń LSR wspierane będą **operacje o charakterze innowacyjnym** w pierwszej kolejności w ramach przedsięwzięć:

- **2.1 Wsparcie przedsiębiorczości na terenie LGD** w zakresie wsparcia zawodów niszowych, nowatorskiego wykorzystania zasobów lub zastosowanej technologii,

- **3.1 Wspieranie wykorzystania OZE** w zakresie budowy nowych lub zwiększenia mocy innowacyjnych jednostek wytwarzania energii elektrycznej i ciepła ze wszystkich rodzajów OZE, w szczególności z biomasy, biogazu, biometanu, energii wiatru, słońca oraz Ziemi (geotermia).

Wdrażanie innowacyjnych rozwiązań na obszarze LGD może stać się jedną z głównych sił procesów rozwoju gospodarczego i w konsekwencji jednym z czynników determinujących pozytywną zmianę ekonomiczną i poprawę społecznego dobrobytu. Doświadczenia regionów z krajów wysoko rozwiniętych potwierdzają, że stworzenie innowacyjnego regionu wymaga pobudzenia w zachęcaniu do nowych rozwiązań oraz konsekwentnej pracy wszystkich uczestników. Zatem LGD planuje informację o innowacyjnych projektach zrealizowanych w ramach LSR publikować na stronie internetowej LGD „Brama na Podlasie”, poprzez to temat innowacji i szukania nowych rozwiązań nabierze innego wymiaru, zwłaszcza dla młodego pokolenia, które ma większe możliwości na wykorzystanie endogennych potencjałów w nowatorski sposób, z zastosowaniem nowych metod czy ICT. Promowanie innowacji na stronach internetowych czy podczas udziału w ważnych wydarzeniach plenerowych o charakterze informacyjno-promocyjnym, sprawi, że będą one w zasięgu wielu osób, mieszkańców obszaru i osób z zewnątrz. Zaprezentowane nowatorskie rozwiązania technologiczne, organizacyjne czy instytucjonalne, które sprawdziły się w innych przypadkach, mogą być wzorem do naśladowania lub poszukiwania nowych rozwiązań, a dzięki możliwości szerokiej współpracy z autorami innowacyjnych rozwiązań, większą szansę na sukces na szczeblu regionalnym. Założenie wspierania innowacji w przedsięwzięciach dotyczących zakładania i rozwoju działalności gospodarczych (2.1 Wsparcie przedsiębiorczości na terenie LGD), a także w zakresie inwestycji w OZE (3.1 Wspieranie wykorzystania OZE) ma największe szanse na zaprogramowanie innowacji ich wdrożenie, co w przyszłości będzie miało wpływ na rozwój gospodarczy regionu.

4. Informacja o realizacji projektów grantowych, operacji własnych oraz operacji realizowanych w partnerstwie, z partnerami spoza obszaru danej LSR.

Istotnym elementem realizacji LSR będzie wdrażanie projektów grantowych, projektów partnerskich, realizowanych w partnerstwie i operacji własnych.

W projekcie własnym grantowym LGD udziela grantów grantobiorcom na realizację zadań służących osiągnięciu celu tego projektu przez grantobiorców, możliwe jest również ogłoszenie konkursu na wybór Grantodawców, którzy będą bezpośrednio odpowiedzialni za udzielanie grantów grantobiorcom. W ramach kryteriów wyboru premiowane będą projekty realizowane w partnerstwie – projekty, w których przewiduje poszukiwanie i kojarzenie partnerów, w celu realizacji wspólnego przedsięwzięcia.

LGD planuje realizację zarówno **projektów grantowych jako operacji własnej** (w ramach przedsięwzięcia 3.5 *Ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego wsi*), jak i ogłoszenie konkursu na projekty grantowe (w ramach przedsięwzięcia 2.1 *Inwestycje w OZE*).

Ponadto w ramach środków EFRROW LGD planuje granty na przygotowanie projektów partnerskich w zakresie wspólnych działań dotyczących kształtowania świadomości obywatelskiej o znaczeniu zrównoważonego rolnictwa, gospodarki rolnospożywczej, zielonej gospodarki, biogospodarki oraz ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego polskiej wsi a także wzmacnianie programów edukacji liderów życia publicznego i społecznego (wizyty studyjne, misje, szkolenia, targi, wystawy, itp.) realizowanych z partnerami z obszaru innej LSR z Polski lub innego kraju. Sprzyjać one będą poszukiwaniu i kojarzeniu partnerów, co pozwoli na wymianę doświadczeń, wdrożenie wspólnych pomysłów. Warunkiem ubiegania się o dofinansowanie, będzie umowa partnerska podpisana przez co najmniej 2 partnerów.

Rozdział VIII. Plan działania

1. Zwięzła charakterystyka przyjętego harmonogramu osiągnięcia poszczególnych celów i wskaźników

Plan działania obejmuje wszystkie cele oraz przedsięwzięcia i jest ściśle powiązany z logiką przedstawioną w rozdziale VI. *Cele i wskaźniki* niniejszej strategii. Prezentuje sposób realizacji założeń LSR, poprzez wskazanie wysokości osiągniętych wskaźników produktu w poszczególnych przedziałach czasowych. Szczegółowy harmonogram osiągnięcia poszczególnych wskaźników produktu dla określonych w LSR przedsięwzięć przedstawiono w **załączniku nr 2** do LSR.

Założone wskaźniki są mierzalne, adekwatne do założonych celów i przedsięwzięć, wskazano je narastająco, do każdego z nich podano termin osiągnięcia ich wartości w poszczególnych latach. Harmonogram osiągnięcia wskaźników produktu uwzględnia wydatkowanie odpowiedniego poziomu środków wymaganego w kamieniach milowych poszczególnych programów.

Mając na uwadze doświadczenia perspektywy 2014-2020 harmonogram uwzględnia również opóźnienie we wdrażaniu RLKS, o czas potrzebny na przygotowanie niezbędnych procedur i dokumentów do ogłaszania naborów, przygotowanie potencjalnych wnioskodawców do prawidłowego opracowania wniosków o dofinansowanie i aplikowania, ogłoszenia i przeprowadzenia naborów wniosków, a także weryfikację warunków udzielenia wsparcia i ocenę, przeprowadzoną zarówno przez LGD, jak i SW. Z tego powodu, w roku 2024 i 2025 założenia osiągnięcia wartości wskaźników są bardzo ostrożne. Jednakże mając na uwadze założenia kamieni milowych związane z wydatkowaniem środków w ww. latach LGD będzie podejmować intensywne działania związane z doradztwem i ogłaszaniem konkursów.

2. Wyszczególnienie kamieni milowych realizacji LSR

Działania te skoncentrowane w pierwszych latach mają doprowadzić do jak najwcześniejszego zaktywizowania i pobudzenia rozwoju zrównoważonego LGD. Zakłada się, że w ostatnich trzech latach będzie następował stopniowy spadek zarówno działań inwestycyjnych, jak i tych związanych z pozyskiwaniem dodatkowych źródeł dochodu w ramach instrumentu RLKS. Ma to także zapewnić możliwość skutecznego rozliczenia się beneficjentów z podjętych zobowiązań do końca okresu kwalifikowalności wydatków. Aktywizowanie społeczności przez LGD rozłożone będzie równomiernie na cały okres wdrażania strategii.

Wdrażanie LSR zaplanowano zgodnie z kamieniami milowymi:

- Do 30 czerwca 2026 – minimum 40% udzielonego wsparcia na wdrażanie LSR w ramach PS WPR,
- Do 31 grudnia 2027 – minimum 80% udzielonego wsparcia na wdrażanie LSR w ramach PS WPR,
- Do 31 grudnia 2026 – minimum 50% udzielonego wsparcia na wdrażanie LSR w ramach FEoP 2021-2027,
- Do 31 grudnia 2028 – minimum 95% udzielonego wsparcia na wdrażanie LSR w ramach FEoP 2021-2027.

Konstrukcja planu działania obejmuje wszelkie uwarunkowania, zarówno możliwości kadrowe LGD, jak i oczekiwania odbiorców kierowanej poprzez LSR interwencji. Wynika to również z chęci stworzenia możliwie równej dostępności do udzielanego wsparcia poszczególnym wnioskodawcom. Uwzględnia uwarunkowania środowiskowe, a także własne doświadczenia z poprzednich lat działalności LGD. Takie podejście zapewnia racjonalność działań LGD, zwiększa szansę na osiągnięcie sukcesu w postaci zadawalających efektów wdrażania niniejszej strategii w danym okresie czasowym, zarówno przez LGD, jak i beneficjentów poszczególnych działań.

Rozdział IX. Plan finansowy LSR

Budżet LSR został wyliczony w oparciu o załącznik nr 4 do Regulaminu konkursu na wybór strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność.

Wysokość środków przeznaczonych na realizację LSR wynosi 7 665 203,95 EURO, z czego:

- 2 000 000,00 EURO przeznaczono na realizację LSR, PS WPR 2021-2027
- 4 729 730,86 EURO przeznaczono na realizację LSR, FEoP 2021-2027
- 935 473,09 EURO przeznaczono na koszty zarządzania.

Bezpośrednimi źródłami finansowania LSR jest:

- EFRROW - na realizację Planu Strategicznego na lata 2023-2027 LGD „Brama na Podlasie” dysponuje 2 000 000,00 EURO.
- EFRR - na realizację działań w ramach programu Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027 LGD „Brama na Podlasie” dysponuje kwotą 2 677 030,36 EURO (Priorytet V i X)
- EFS+ - na realizację działań w ramach programu Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027 LGD „Brama na Podlasie” dysponuje kwotą 2 052 700,50 EURO (Priorytet IX)
- EFS+EFRRROW – na realizację działań związanych z zarządzaniem LSR (462 500,00 EURO EFRROW, 472 973,09 EURO EFS+)
- Budżet państwa,
- Wkład własny.

Tabela 50. Bezpośrednie źródła finansowania poszczególnych celów LSR

Cel	Nazwa	EFRRROW	EFRR	EFSt+
1	Edukacja i aktywizacja mieszkańców na rzecz wspierania rozwoju lokalnego LGD	x		x
2	Wzmocnienie lokalnej przedsiębiorczości na terenie LGD	x		x
3	Poprawa atrakcyjności i dostępu do usług publicznych obszaru LGD	x	x	

Realizacja założeń LSR odbywać się będzie poprzez działania finansowane z trzech różnych funduszy (EFRRROW, EFS+, EFRR), a także działania aktywizujące lokalną społeczność, podejmowane przez LGD.

Mając na uwadze warunki konkursu na wybór LSR 30% budżetu EFRR w LSR przeznaczonego na wdrażanie operacji poświęcone będzie na przedsięwzięcia związane z wspieraniem energii odnawialnej na potrzeby lokalnych społeczności tj. *Przedsięwzięcie 3.1 Wsparcie wykorzystania OZE*, a także 15% budżetu EFS+ w LSR przeznaczonego na wdrażanie operacji poświęcone będzie na przedsięwzięcia związane z wspieraniem edukacji tj. *Przedsięwzięcie 1.1. Podniesienie jakości kształcenia dzieci i młodzieży na terenie LGD*.

Wysokość wsparcia udzielanego beneficjentom różnić się będzie w zależności od charakteru interwencji i źródła finansowania.

A. W ramach działań finansowanych ze środków PS WPR:

- **podejmowanie pozarolniczej działalności gospodarczej** przez osoby fizyczne do wysokości 150 tys. zł,
- **projekty grantowe** do wysokości 500 tys. zł, przy czym wysokość pojedynczego grantu:
 - na przygotowanie operacji planowanej do realizacji w partnerstwie:
 - do 50 tys. zł w przypadku projektu partnerskiego (tj. z podmiotem z obszaru innej LSR z Polski),
 - do 150 tys. zł w przypadku międzynarodowego projektu partnerskiego (tj. z podmiotem z obszaru innej LSR z innego kraju),
 - w pozostałych zakresach zadań objętych grantami - ustalana będzie na bazie projektu budżetu (art. 83 ust. 1 lit. c oraz ust. 2 lit. b); maksymalna kwota zostanie określona w oparciu o dane historyczne.

W pozostałych przypadkach Wdrażania LSR (w tym na operacje własne) wsparcie będzie miało formę dotacji w postaci refundacji kosztów kwalifikowalnych do wysokości 500 tys. zł.

Intensywność wsparcia będzie wynosiła:

- do 65% kosztów kwalifikowalnych, z wyłączeniem operacji realizowanych w ramach rozwoju pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych,
- do 85% kosztów kwalifikowalnych w przypadku operacji realizowanych w ramach rozwoju pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych,
- do 100% kosztów kwalifikowalnych na operacje obejmujące inwestycje nieprodukcyjne w przypadku podmiotów innych niż jednostki sektora finansów publicznych,
- do 75% kosztów kwalifikowalnych na operacje obejmujące inwestycje nieprodukcyjne w przypadku jednostek sektora finansów publicznych, z czego pomoc finansowana z EFRROW wynosi maksymalnie 55% kosztów kwalifikowalnych, a pozostałe 20% kosztów kwalifikowalnych ze środków budżetu państwa.

B. W ramach działań finansowanych ze środków FEoP 2021-2027:

- do 85% kosztów kwalifikowanych w ramach Działania 5.4:
- do 95% kosztów kwalifikowanych w ramach Działania 9.1, 9.2, 9.3, 9.4 oraz 10.1
-

Inne źródła finansowania LSR:

Jednym z planowanych dodatkowych źródeł dofinansowania jest *Rządowy Program Fundusz Inicjatyw Obywatelskich NOWEFIO na lata 2021-2030*. W ramach Priorytetu 4. *Wzmocnienie kompetencji organizacji obywatelskich* planowana jest realizacja projektu dotyczącego wzmocnienia kompetencji kół gospodyń wiejskich z obszaru LSR poprzez poprawę zarządzania, budowania struktur, tworzenia i doskonalenia zasobów, tworzenia i rozwijania strategii działania, w tym strategii fundraisingowych, wypracowywania i wdrażania standardów działania, dotyczących np. zarządzania, oceny skuteczności działań organizacji, przejrzystości i otwartości, w tym upowszechniania w przystępny i przejrzysty sposób informacji o prowadzonych działaniach, kosztach i źródłach finansowania, kosztach pozyskiwania funduszy. Planowane działanie wpisuje się bezpośrednio w Cel 3. *Poprawa atrakcyjności i dostępu do usług publicznych obszaru LGD* oraz założenia Przedsięwzięcia 3.5 *Ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego wsi*.

Drugim z planowanych dodatkowych źródeł finansowania przedsięwzięć LSR jest *Program „Moja mała ojczyzna”* Fundacji Banku Gospodarstwa Krajowego im. J. K. Steczkowskiego. Planowana jest realizacja projektu w zakresie aktywizowania społeczności lokalnej do działania na rzecz budowania dobra wspólnego w środowisku lokalnym, zagospodarowania lokalnej przestrzeni publicznej, poprawy estetyki, funkcjonalności, poprzez wsparcie infrastruktury placówek oświatowych w zakresie budowy i remontu przyszkolnych obiektów sportowych i rekreacyjnych. Projekt uzupełni działania przewidziane w Przedsięwzięciu 1.1 *Edukacja i aktywizacja mieszkańców na rzecz wspierania rozwoju lokalnego LGD* w zakresie infrastrukturalnym.

Rozdział X. Monitoring i ewaluacja

W celu sprawnej i efektywnej realizacji zapisów LSR prowadzony będzie monitoring oraz ewaluacja. W tym celu powołany zostanie zespół, w skład którego wejdą: przedstawiciele Zarządu, Komisji Rewizyjnej oraz biura Stowarzyszenia.

Monitoring

Celem monitoringu jest uzyskanie informacji zwrotnych na temat skuteczności i wydajności wdrażania strategii, a także ocena zgodności realizacji operacji z wcześniej zatwierdzonymi założeniami i celami. Informacje (przetworzone dane) pozyskiwane z systemu monitoringu umożliwią będą podejmowanie decyzji co do dalszych kierunków wdrażania Strategii, odpowiednio do zmieniających się czynników zewnętrznych i wewnętrznych. Monitoring będzie miał charakter finansowy oraz rzeczowy. Monitorowanie wydatków pozwoli na bieżąco oceniać poziom wydatkowanych środków. Monitorowanie postępu rzeczowego obejmować będzie poziom osiągnięcia wskaźników produktu i rezultatu, jako efektów realizacji przedsięwzięć i celów LSR.

Do celów monitoringowych wykorzystane zostaną następujące narzędzia pomiarowe: ankiety monitorujące, dane pozyskiwane z systemów informatycznych instytucji wdrażających i agencji płatniczej, zestawienia kwartalne, sprawozdania okresowe, opinie pracownicze, dane z sondy internetowej. Ponadto do monitoringu wykorzystane zostaną również wnioski z obserwacji własnych, rozmów z beneficjentami, uwagi od członków Zarządu i pracowników LGD. Proces monitoringu będzie prowadzony na bieżąco, sukcesywnie po otrzymaniu danych monitoringowych tj. złożenie ankiety monitorującej, otrzymanie danych z systemu informatycznego, przygotowanie sprawozdania okresowego.

Ewaluacja

Celem ewaluacji jest ocena efektów realizacji LSR i próba odpowiedzi na pytanie: *Jakie efekty przyniosły nasze działania?* Plan ewaluacji obejmuje prowadzenie oceny LGD systemem wewnętrznym i zewnętrznym. Dotyczyć będzie zarówno wdrażania zapisów LSR, jak i funkcjonowania biura LGD.

Ewaluacja jest dokonywana trójetapowo: na etapie tworzenia programu (ex ante), podczas jego realizacji (on going) oraz po zakończeniu (ex post). Taki podział pozwala na oszacowanie prowadzonych działań i bierze pod uwagę zróżnicowanie tych działań w ramach procesu wdrażania. Inne zatem pytania można postawić na początku okresu programowania, inne w trakcie wdrażania LSR, a inne na jego zakończenie.

Punktem wyjścia jest ewaluacja metodą ex-ante, która jest narzędziem szacowania i miała szerokie zastosowanie w konstruowaniu założeń Lokalnej Strategii Rozwoju. Analizując mocne i słabe strony, potencjały i problemy LGD, ocena ex-ante była podstawą do sformułowania założeń LSR. Ocena ex-ante koncentrowała się wyłącznie na operacjach znajdujących się w fazie planowania i będzie punktem wyjścia dla ewaluacji prowadzonej w ramach planu metodą ex-post. Przyjęto następujące kryteria ewaluacji ex-post:

- skuteczność - pozwalające porównać założone do realizacji działania LSR i ich efekty osiągnięte w ciągu roku funkcjonowania LGD. Zrealizowane działania analizowane będą w ujęciu: ilościowym - uwzględniającym realizację wszystkich zaplanowanych zadań na podstawie założonych wskaźników realizacji
- trwałość – pozwalające na wyróżnienie pozytywnych efektów ewaluowanego przedsięwzięcia, które najlepiej odzwierciedlają i przyczyniają się do osiągnięcia oczekiwanych wyników realizacji LSR w perspektywie średnio i długookresowej (a więc po zakończeniu interwencji),

W procesie ewaluacji wykorzystywane będą np. następujące źródła danych:

- dane pozyskiwane w ramach monitorowania LSR – opisane powyżej,
- badania pierwotne LGD wykonywane w ramach badań własnych – ankiety e-mailowe, wywiady telefoniczne, sondaż internetowy CAWI, – dane kontekstowe pochodzące ze statystyk publicznych, badań naukowych, innych badań ewaluacyjnych.

Ewaluacja prowadzona będzie również metodą **ex-post** dla każdego zakończonego roku kalendarzowego. Ocena ta będzie obejmowała analizę zrealizowanych w danym okresie działań i operacji pod kątem określenia ich efektów oraz wpływu jakie miała ich realizacja na osiągnięcie założonych celów i przedsięwzięć w ramach LSR. Narzędziem do ewaluacji ex-post będzie coroczne sprawozdanie z realizacji LSR.

Przyjęto również założenie wykonania końcowej ewaluacji ex-post przez niezależnych ekspertów zewnętrznych, w oparciu o przyjęte kryteria ewaluacyjne, gdzie badane elementy to m.in. działalność LGD, funkcjonowanie biura i organów LGD, realizacja celów, wskaźników i budżetu LSR; procedury oceny projektów i kryteria wyboru; plan komunikacyjny i wizerunek LGD.

W proces informowania o wynikach ewaluacji będzie włączona jak największa liczba instytucji, organizacji pozarządowych, partnerów społeczno-gospodarczych stowarzyszeń oraz jst. Rozpowszechnianie wiedzy i informacji na temat ewaluacji będzie realizowane głównie poprzez:

- publikowanie informacji na stronie internetowej,
- udostępnianie raportu w biurze,
- prezentowanie wyników ewaluacji na posiedzeniach Walnego Zebrania Członków,
- przekazywanie informacji o wynikach ewaluacji pracownikom instytucji zaangażowanych we wdrażanie LSR.

W realizację procesu ewaluacji zaangażowani będą także beneficjenci, którzy z jednej strony mają obowiązek przekazać wszystkie niezbędne informacje, aby umożliwić ocenę i monitorowanie realizowanych operacji, z drugiej strony - pełnią istotną rolę jako odbiorcy wyników ewaluacji. W uzasadnionych przypadkach proces dokonywania ewaluacji może zostać poszerzony o przeprowadzenie ankiety, która umożliwi sformułowanie oceny społecznej dotyczącej oddziaływania inwestycji, współpracy z beneficjentami, itp. Wzmocnieniem danych pozyskanych od beneficjentów będą dane uzyskane z ankietyzacji przedstawicieli organów LGD i mieszkańców. W zależności od typu odbiorcy, dane te zostaną pozyskane w formie ankiety listowej, e-mailowej lub wywiadu telefonicznego. Wszystkie uzyskane w wyniku ewaluacji informacje będą zebrane i poddane szczegółowej analizie oraz zostaną wyciągnięte wnioski i opracowane rekomendacje.

Raport końcowy zawierać będzie podsumowanie ogółu działań w ramach wdrażania LSR. Wszelkie rekomendacje ujęte w rocznych *sprawozdaniach* zostaną rozpatrzone przez Zarząd na pierwszym zebraniu zorganizowanym po przygotowaniu danego *sprawozdania*. W razie potwierdzenia wskazanych zagrożeń będzie podstawa do rekomendowania zmian w LSR.

Wykaz wykorzystanej literatury

1. Fundusze Europejskie dla Podlaskiego na lata 2021-2027
2. Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027
3. Metodyka ram wykonania wskaźników wybranych do realizacji programu Fundusze Europejskie dla Podlaskiego na lata 2021-2027
4. Wytyczne dotyczące realizacji projektów z udziałem środków Europejskiego Funduszu Społecznego Plus w regionalnych programach na lata 2021-2027
5. Szczegółowy Opis Priorytetów Programu Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027
6. Ewaluacja zewnętrzna realizacji Lokalnej Strategii Rozwoju na lata 2014-2020 Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania „Brama na Podlasie”

Załączniki do LSR

1. Cele i przedsięwzięcia
2. Plan działania
3. Budżet LSR
4. Plan wykorzystania budżetu LSR

Załącznik nr 1. Cele i przedsięwzięcia

Budżet LSR (w EUR)	Przedsięwzięcia w ramach Celu 1. Wzmocnienie edukacji i aktywizacji mieszkańców na rzecz wspierania rozwoju lokalnego LGD	Grupy docelowe	Sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, animacja itp.)
307 905,00 EUR (EFS+)	Przedsięwzięcie 1.1 Podniesienie jakości kształcenia dzieci i młodzieży na terenie LGD	Mieszkańcy obszaru LSR, w szczególności osoby w niekorzystnej sytuacji tj. osoby młode do 25 lat (dzieci i młodzież)	konkurs
1 200 000,00 (EFS+)	Przedsięwzięcie 1.2: Rozwój usług społecznych na terenie LGD	mieszkańcy obszaru LSR objęci usługami społecznymi (seniorzy, osoby z niepełnosprawnościami)	konkurs
244 795,50 (EFS+)	Przedsięwzięcie 1.3 Zwiększenie uczestnictwa osób w niekorzystnej sytuacji w życiu społecznym LGD	mieszkańcy obszaru LSR objęci procesem integracji społecznej, w szczególności osoby z grup w niekorzystnej sytuacji	konkurs
472 973,09 EUR (EFS+) 462 500,00 EUR (EFRROW)	Przedsięwzięcie 1.4 Wzmacnianie kapitału społecznego w realizacji LSR	mieszkańcy obszaru LSR, w szczególności osoby z grup w niekorzystnej sytuacji	animacja
40 000,00 EUR (EFRROW)	Przedsięwzięcie 1.5 Współpraca na rzecz rozwoju LGD	mieszkańcy obszaru LSR, seniorzy, partnerzy projektów	projekt grantowy- operacja własna, konkurs na projekty partnerskie
Budżet LSR (w EUR)	Przedsięwzięcia w ramach Celu 2. Wzmocnienie lokalnej przedsiębiorczości na terenie LGD	Grupy docelowe	Sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, animacja itp.)
1 240 000,00 EUR (EFRROW)	Przedsięwzięcie 2.1: Wsparcie przedsiębiorczości na terenie LGD	mieszkańcy obszaru LSR, przedsiębiorcy prowadzący działalność na obszarze LGD	konkurs
300 000,00 (EFS+)	Przedsięwzięcie 2.2 Aktywizacja społeczno-zawodowa mieszkańców LGD	osoby z grup w niekorzystnej sytuacji (w szczególności osoby bezrobotne, osoby z niepełnosprawnościami czy opiekunowie osób zależnych)	konkurs
50 000,00 EUR (EFRROW)	Przedsięwzięcie 2.3 Współpraca w ramach krótkich łańcuchów dostaw	mieszkańcy obszaru LSR, przedsiębiorcy, drobnicy przetwórcy, rolnicy	konkurs
50 000,00 EUR (EFRROW)	Przedsięwzięcie 2.4 Rozwój pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych	osoby prowadzące małe gospodarstwa rolne	konkurs
Budżet LSR (w EUR)	Przedsięwzięcia w ramach Celu 3. Poprawa atrakcyjności i dostępu do usług publicznych	Grupy docelowe	Sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy,

	obszaru LGD		operacja własna, animacja itp.)
803 109,11 EUR (EFRR)	Przedsięwzięcie 3.1: Wsparcie wykorzystania OZE	mieszkańcy obszaru LGD	projekty grantowe
1 253 921,25 EUR (EFRR)	Przedsięwzięcie 3.2: Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego, naturalnego i walorów turystycznych obszaru LGD	mieszkańcy obszaru LGD, turyści	konkurs
620 000,00 EUR (EFRR)	Przedsięwzięcie 3.3: Rewitalizacja obiektów, terenów i przestrzeni użyteczności publicznej	mieszkańcy obszaru LGD, w szczególności zamieszkujący obszary wynikające z gminnych programów rewitalizacji	konkurs
540 000,00 EUR (EFRROW)	Przedsięwzięcie 3.4: Zwiększenie dostępności infrastruktury i usług	mieszkańcy obszaru LGD	konkurs
80 000,00 EUR (EFRROW)	Przedsięwzięcie 3.5 Ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego wsi	mieszkańcy obszaru LGD, organizacje pozarządowe, KGW, OSP	projekt grantowy

Załącznik nr 2. Plan działania wskazujący harmonogram osiągnięcia poszczególnych wskaźników produktu

Cel	lata	do 31.12.2024		do 31.12.2025		do 31.12.2026		do 31.12.2027		do 31.12.2028		do 31.12.2029		Program
	Nazwa wskaźnika	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	
Cel 1. Wzmocnienie edukacji i aktywizacji mieszkańców na rzecz wspierania rozwoju lokalnego LGD														
P.1.1	Liczba dzieci objętych dodatkowymi zajęciami zwiększającymi ich szanse edukacyjne w edukacji przedszkolnej	0 osób	0%	23 osoby	47%	36 osób	73%	49 osób	100%	49 osób	100%	49 osób	100%	FEdP
	Liczba szkół i placówek systemu oświaty objętych wsparciem	0 podm.	0%	4 podm.	50%	4 podm.	50%	8 podm.	100%	8 podm.	100%	8 podm.	100%	
	Liczba uczniów szkół i placówek systemu oświaty prowadzących kształcenie ogólne objętych wsparciem	0 osób	0%	126 osób	55%	126 osób	55%	227 osób	100%	227 osób	100%	227 osób	100%	
P.1.2	Liczba osób objętych usługami świadczonymi w społeczności lokalnej w programie	0 osób	0%	95 osób	26%	150 osób	42%	226 osób	62%	360 osób	100%	360 osób	100%	FEdP
P.1.3	Całkowita liczba osób objętych wsparciem EFS+	0 osób	0%	22 osoby	12%	78 osób	43%	124 osoby	68%	183 osoby	100%	183 osoby	100%	FEdP
P.1.5	Liczba udzielonych grantów na realizację projektów	0 sztuk	0%	2 sztuki	100%	2 sztuki	100%	2 sztuki	100%	2 sztuki	100%	2 sztuki	100%	PS WPR

	partnerskich													
	Liczba projektów partnerskich krajowych	0 sztuk	0%	0 sztuk	0%	1 sztuka	100%	1 sztuka	100%	1 sztuka	100%	1 sztuka	100%	
	Liczba projektów partnerskich zagranicznych	0 sztuk	0%	0 sztuk	0%	0 sztuk	0%	1 sztuka	100%	1 sztuka	100%	1 sztuka	100%	
	Liczba osób po 60 roku życia objętych wsparciem w ramach realizacji projektów grantowych	0 osób	0%	0 osób	0%	12 osób	50%	24 osoby	100%	24 osoby	100%	24 osoby	100%	
Liczba uczniów, którzy nabyli kwalifikacje lub kompetencje po opuszczeniu programu		0 osób		0 osób		117 osób		212 osób		212 osób		212 osób		FEdP
Liczba utworzonych miejsc świadczenia usług w społeczności lokalnej		0 sztuk		0 sztuk		38 sztuk		68 sztuk		96 sztuk		96 sztuk		FEdP
Liczba osób, których sytuacja społeczna uległa poprawie po opuszczeniu programu		0 osób		0 osób		34 osoby		55 osób		62 osoby		73 osoby		FEdP
Liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego		0 osób		0 osób		12 osób		12 osób		24 osoby		24 osoby		PS WPR
Cel 2. Wzmocnienie lokalnej przedsiębiorczości na terenie LGD														
P.2.1	Liczba zrealizowanych operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa	0 sztuk	0%	8 sztuk	28%	14 sztuk	50%	20 sztuk	71%	28 sztuk	100%	28 sztuk	100%	PS WPR
	Liczba zrealizowanych operacji polegających na rozwoju istniejącego	0 sztuk	0%	2 sztuki	20%	6 sztuk	60%	8 sztuk	80%	10 sztuk	100%	10 sztuk	100%	

	przedsiębiorstwa													
P.2.2	Liczba osób niezatrudnionych objętych wsparciem w programie	0 osób	0%	16 osób	33%	30 osób	62%	40 osób	83%	48 osób	100%	48 osób	100%	FEdP
P.2.3	Liczba zrealizowanych operacji dotyczących KŁŻ	0 sztuk	0%	0 sztuk	0%	1 sztuka	100%	1 sztuka	100%	1 sztuka	100%	1 sztuka	100%	PS WPR
P.2.4	Liczba wspartych gospodarstw agroturystycznych	0 sztuk	0%	1 sztuka	50%	1 sztuka	50%	2 sztuki	100%	2 sztuki	100%	2 sztuki	100%	PS WPR
Nowe miejsca pracy objęte wsparciem w ramach projektów WPR.		0 etatów		0 etatów		14 etatów		20 etatów		28 etatów		28 etatów		PS WPR
Liczba osób, których sytuacja społeczna uległa poprawie po opuszczeniu programu		0 osób		0 osób		2 osoby		9 osób		12 osób		19 osób		FEdP
Odsetek gospodarstw uczestniczących w grupach producentów, organizacjach producentów, lokalnych rynkach, krótkich cyklach łańcucha dostaw i systemach jakości objętych wsparciem WPR		0 gosp. /rolników		0 gosp. /rolników		4 gosp. /rolników		4 gosp. /rolników		4 gosp. /rolników		4 gosp. /rolnicy		PS WPR
Liczba przedsiębiorstw rolnych, w tym przedsiębiorstw zajmujących się biogospodarką, rozwiniętych dzięki wsparciu w ramach WPR.		0 sztuk		1 sztuka		1 sztuka		2 sztuki		2 sztuki		2 sztuki		PS WPR
Cel 3. Poprawa atrakcyjności i dostępu do usług publicznych obszaru LGD														
P.3.1	Rozwiązania w zakresie magazynowania energii elektrycznej	0 MWh	0%	0,24 MWh	33 %	0,4 MWh	56%	0,6 MWh	83%	0,72 MWh	100%	0,72 MWh	100%	FEdP

P.3.2	Liczba instytucji kultury objętych wsparciem	0 sztuk	0%	1 sztuka	50%	1 sztuka	50%	2 sztuki	100%	2 sztuki	100%	2 sztuki	100%	FEdP
	Liczba obiektów kulturalnych i turystycznych objętych wsparciem	0 sztuk	0%	4 sztuki	40%	6 sztuk	60%	10 sztuk	100%	10 sztuk	100%	10 sztuk	100%	
P.3.3	Liczba wspartych obiektów infrastruktury (innych niż budynki mieszkalne) zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach	0 sztuk	0%	3 sztuki	60%	3 sztuki	60%	5 sztuk	100%	5 sztuk	100%	5 sztuk	100%	FEdP
	Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją	0 ha	0%	0,6 ha	60%	0,6 ha	60%	1 ha	100%	1 ha	100%	1 ha	100%	
P.3.4	Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury usług świadczonych lokalnej społeczności	0 sztuk	0%	4 sztuk	40%	6 sztuk	60%	8 sztuk	80%	10 sztuk	100%	10 sztuk	100%	PS WPR
	Liczba wyposażonych/ doposażonych obiektów świadczących usługi lokalnej społeczności	0 sztuk	0%	1 sztuka	50%	1 sztuka	50%	2 sztuki	100%	2 sztuki	100%	2 sztuki	100%	
P.3.5	Liczba wybranych grantobiorców na wsparcie dziedzictwa kulturowego wsi	0 sztuk	0%	6 sztuk	50%	6 sztuk	50%	12 sztuk	100%	12 sztuk	100%	12 sztuk	100%	PS WPR
Liczba gospodarstw		0 sztuk		0 sztuk		42 sztuki		80 sztuk		95 sztuk		95 sztuk		FEdP

domowych korzystających z magazynowanej energii elektrycznej													
Liczba osób odwiedzających obiekty kulturalne i turystyczne objęte wsparciem	0 osób		0 osób		66 osób		168 osób		186 osób		220 osób		FEdP
Odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR	0 osób		0 osób		134 osób		228 osób		310 osób		360 osób		PS WPR
Liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego.	0 osób		60 osób		60 osób		120 osób		120 osób		120 osób		PS WPR

Załącznik nr 3. Budżet LSR - w podziale na poszczególne fundusze EFSI i zakresy wsparcia

PLANOWANA WYSOKOŚĆ ŚRODKÓW NA WDRAŻANIE LSR I ZARZĄDZANIE LSR				
Zakres wsparcia	Program/Fundusz			Środki ogółem (EUR)
	PS WPR	EFRR	EFS+	
Wdrażanie LSR (art. 34 ust. 1 lit. b rozporządzenia nr 2021/1060)	2 000 000,00	2 677 030,36	2 052 700,50	6 729 730,86
Zarządzanie LSR (art. 34 ust. 1 lit. c rozporządzenia nr 2021/1060)	462 500,00	0,00	472 973,09	935 473,09
Razem	2 462 500,00	2 677 030,36	2 525 673,59	7 665 203,95

Załącznik nr 4. Plan wykorzystania budżetu LSR – wykazujący wykorzystanie zakontraktowanych środków w podziale na poszczególne fundusze i lata

Fundusz	Środki zakontraktowane (w Euro) do:													
	31.12.2024 r.		31.12.2025 r.		30.06.2026 r.		31.12.2026 r.		31.12.2027 r.		31.12.2028 r.		31.12.2029 r.	
	Kwota ogółem (UE+ krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	Kwota ogółem (UE+ krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	Kwota ogółem (UE+ krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	Kwota ogółem (UE+ krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	Kwota ogółem (UE+ krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	Kwota ogółem (UE+ krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	Kwota ogółem (UE+ krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR
EFRR	0,00	0%	500 000,00	25%	800 000,00	40%	1 300 000,00	65%	1 600 00,00	80%	1 800 000,00	90%	2 000 000,00	100%
EFS+	0,00	0%	718 445,17	35%	1026 350,25	50%	1 334 255,32	65%	1 642 160,40	80%	1 950 065,47	95%	2 052 700,50	100%
EFRR	0,00	0%	803 109,11	30%	1338 515,18	50%	1 740 069,73	65%	2 141 624,29	80%	2 543 178,84	95%	2 677 030,36	100%